

• *e-BOOK* •

SZEKSZÁRDI SZOCIÁLIS MŰHELYTANULMÁNYOK

2.

**SZOCIÁLIS MUNKA
A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSÉRT**

- *Albert József*
Környezetszociológia
- *Jász Krisztina*
Szociális munka, fenntartható alapokon
- *Herpainé Márkus Ágnes*
Fenntartható fejlődés és szociális munka – öko-szociális munka
- *Herpainé Márkus Ágnes – Jász Krisztina*
Fenntartható fejlődés és szociális munka – nemzetközi példák

PTE IGYK

SZOCIÁLIS MUNKA ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET

Szekszárd

2011

SZEKSZÁRDI SZOCIÁLIS MŰHELYTANULMÁNYOK

2.

Sorozatszerkesztő: Nagy Janka Teodóra

**SZOCIÁLIS MUNKA A FENNTARTHATÓ
FEJLŐDÉSÉRT**

Szerkesztette : Jász Krisztina

PTE IGYK
SZOCIÁLIS MUNKA ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET
SZEKSZÁRD
2011

PTE IGYK
UNIVERSITY OF PÉCS
FACULTY OF ILLYÉS GYULA
HUNGARY-SZEKSZÁRD

Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva.
A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható,
elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel,
azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Sorozatszerkesztő:
Nagy Janka Teodóra

Szerzők:
Albert József, Herpainé Márkus Ágnes, Jász Krisztina

Lektor: Dr. G. Fekete Éva

Technikai szerkesztő:
Sárközi Gabriella

Fedélterv: Sárközi Gabriella

ISSN 2063-1448
ISBN 978-963-7305-42-9

© – Szerzők 2011
© – Szerkesztők 2011

A kiadvány a TÁMOP-5.4.4-09/2-C-2009-0013 sz. „TÉRSGÉ - KÖZÖSSÉG - MINŐSÉG”
Szociális képzések fejlesztése, szakemberek képzése, továbbképzése és készségfejlesztése,
valamint a helyi fejlesztési kapacitások megerősítése Szekszárdon” pályázat keretében készült.

Kiadja: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar
Felelős kiadó: Dr. Horváth Béla dékán

Nyomda: Szent László TISZK Nyomdája
Vezető: Vida Lajos

Tartalomjegyzék

<i>JÁSZ KRISZTINA</i> Előszó	5
<i>ALBERT JÓZSEF</i> Környezetszociológia	6
<i>JÁSZ KRISZTINA</i> Szociális munka, fenntartható alapokon.....	29
<i>HERPAINÉ MÁRKUS ÁGNES</i> Fenntartható fejlődés és szociális munka – öko-szociális munka.....	47
<i>JÁSZ KRISZTINA - HERPAINÉ MÁRKUS ÁGNES</i> Fenntartható fejlődés és szociális munka – nemzetközi példák.....	64

ELŐSZÓ

A „**Szociális munka a fenntartható fejlődésért**” címet viselő tanulmánykötet nem csupán „e-book”-ként is hozzáférhető formája miatt, de témaválasztásában és a hazai gyakorlat tekintetében is újszerű megközelítéseket hordoz.

Az első, „**Környezetszociológia**” című írás szerzője Dr. Albert József, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola tanára. Tanulmányának elsődleges célja – azon túl, hogy tömören összefoglalja a környezetszociológia, mint új szociológiai diszciplína fejlődésének főbb állomásait –, hogy az olvasó számára elősegítse a fenntarthatóság környezetszociológiai aspektusaira való ráhangolódást.

Dr. Jász Krisztina, a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Karának főiskolai docense jegyzi a második tanulmányt, amely a „**Szociális munka, fenntartható alapokon**” címet kapta. A szerző elsősorban a releváns amerikai szakirodalom egyik kimagasló személyisége, Nancy L. Mary írásainak áttekintése nyomán foglalja össze az öko-szociális munka elméleti alapjait. A szerző tanulmányában külön is hangsúlyozza a szociális munkások attitűdváltásának szükségességét a jövőformálás tekintetében.

Herpainé Márkus Ágnes szociálpolitikusként, szociális munkásként és közösségfejlesztőként a „**Fenntartható fejlődés és szociális munka – öko-szociális munka**” tanulmányával, a téma tapasztalt szakértőjeként, a „**fenntarthatóság**” szociális munka terén történő minél sikeresebb adaptációjához kíván hozzájárulni. A szociális munkás szerepkörei bővülésének kiemelése mellett bemutatja azon kezdeményezéseket, amelyek releváns kiindulópontként szolgálhatnak az öko-szociális fejlesztések beindításához.

A kötet zárótanulmánya – „**Fenntartható fejlődés és szociális munka – nemzetközi példák**” – Herpainé Márkus Ágnes és Jász Krisztina közös munkája, amelyben a szerzők a területi korlátokat is figyelembe véve, néhány sikeres nemzetközi kezdeményezést igyekeztek csokorba gyűjteni.

A „**Szekszárdi Szociális MűhelyTanulmányok**” sorozatban megjelenő kiadvány a TÁMOP-5.4.4-09/2-C-2009-0013 sz. „**TÉRSÉG - KÖZÖSSÉG - MINŐSÉG**” Szociális képzések fejlesztése, szakemberek képzése, továbbképzése és készségfejlesztése, valamint a helyi fejlesztési kapacitások megerősítése Szekszárdon” pályázat keretében készült. A kötet elkészítésével az alkotók célja elsődlegesen az volt, hogy a tanulmányok e-book formájában való megjelentetésével érdemi segítséget nyújtsanak a PTE IGYK-n meghirdetett: „**Szociális munka a fenntartható fejlődésért**” komplex modul hallgatói számára.

Ezen túl azonban a szerzőket az a nem titkolt szándék is vezette, hogy e kiadványt kezébe véve a Tisztelt Olvasó – akár leendő, vagy már aktív szakmabeliként, akár a jövő formálásért érdemben tenni kívánó érdeklődő laikusként – megfelelő támpontokat kapjon a fenntartható(bb) módon történő működésmódokhoz.

Szekszárd, 2011. november 10.

A Szerkesztő

ALBERT JÓZSEF

Környezetszociológia

Mi a környezetszociológia?

A környezetszociológia a szociológia egyik legfiatalabb aldiszciplínájaként, új ágaként az 1970-es években alakult ki az USA-ban. *William R. Catton* és *Riley Dunlap Jr* vetették fel először az *The American Sociologist* egyik számában, hogy szakítani kellene azzal a szociológiai gyakorlattal, amely elemzéseiben nem veszi figyelembe a nem társadalmi változókat. Érvelésük szerint a korábbi, antropocentrikus megközelítési mód elhanyagolja a fizikai környezetet, a környezeti elemeket. Ennek a környezetszociológiai (később környezetrealistának elnevezett) új irányzatnak egyik legfontosabb törekvése, hogy a társadalom szociológiai elemzésébe környezeti, biofizikai szempontokat (változókat) is bevonjon, érvényesítsen.

Catton és *Dunlap* a környezetszociológiát a környezet és a társadalom közötti interakció tudományaként definiálták (Catton and Dunlap: 1978). Ez értelmezésükben a biofizikai környezet, a társadalmi szervezet és a társadalmi viselkedés közötti kölcsönhatások vizsgálatát jelenti. A biofizikai környezet magában foglalja az élet minden összetevőjét a mikroorganizmusoktól a bioszféráig. A váltást a környezetnek a szociológiájáról (sociology of environment) a környezetszociológiára (environmental sociology) fontos szemléleti változásnak tekintették. Míg az előbbi az ember dominanciáját, kivételezett helyzetét, a környezet kizsákmányolásának téziseit képviselte, s azt sugallta, hogy képes elhárítani a kapcsolatos társadalmi problémákat, addig az új környezeti paradigma kinyilvánította, hogy a fejlődésnek biológiai és fizikai határai vannak. Kezdetben a környezetszociológia a szociológia teljes megújulását szerette volna, képviselői el akartak távolodni a durkheimi paradigmától (társadalmi tényeket csak társadalmi tényekkel lehet magyarázni), és a fizikai és biológiai tényeket is független változóként törekedtek alkalmazni.

A kialakuló konstruktivista irányzatok ezzel szemben elfogadják ugyan, hogy a környezeti problémáknak van, lehet reális eredője (biofizikai ok), de úgy vélik, hogy a problémák csak az emberi, társadalmi folyamatok révén válnak ismertté (tudományos kutatások, médianyilvánosság, környezetvédelmi aktivisták akciói, stb.). A környezetszociológia legfontosabb feladata megérteni, hogy miért érzékel bizonyos környezeti eseményeket problémának a társadalom (Hannigen:1997).

A természetet, a környezetet sokféle módon lehet elgondolni, értelmezni. A természet jelentése szimbolikusan alakul ki a kultúrában. Mivel a fizikai körülmények önmagukban nem hozzák létre egy környezeti probléma tudatosságát,

a szociológiának azokra a társadalmi folyamatokra kell koncentrálnia, amelyek egy helyzetet vagy jelenséget környezeti problémává tesznek. Ez azt jelenti, hogy a környezeti problémákat egyének vagy csoportok hozzák létre, akik meghatároznak egy aggasztó vagy veszélyes helyzetet és tenni akarnak ellene.

Hannigan és *Yearly* szerint a környezet probléma megalapozható tisztán szociológiai paradigmában is, tudatosan követve egy agnosztikus helyzetet az ökológiai veszélyeztetettséggel kapcsolatban, amelyet a természettudósok, politikusok és a média hoz létre és osztályoz. (Yearly: 1991: 186, Hannigan: 1995:31)

Rolf Lidskog egyik tanulmányában a „rétegzett lételmélet” fogalom segítségével megpróbál közvetíteni, átjárást biztosítani a realista és a konstruktivista szemléletmód között. Táblázatban is összefoglalja az irányzatok legfontosabb jellemzőit.

1. táblázat: A környezetrealizmus és a környezetkonstruktivizmus jellemzői jellemzői

	<i>Környezetrealizmus</i>	<i>Környezetkonstruktivizmus</i>
Környezeti téma	Biofizikai probléma	Társadalmi probléma
Probléma	A hagyományos szociológia ökológiailag vak	A környezetrealizmus szociológiailag vak
Megoldás	A szociológiai elemzésbe vonjuk bele a biofizikai változókat	Szűkítjük le a szociológiai megközelítést a definíciós folyamatokra
Eredmény	A társadalom újra természetessé válása	A természet társadalmi megszerkesztése/konstrukciója
Kötelesség	Mentsük meg a Földet!	Tárjuk fel a hatalmi kapcsolatokat!
Bíráló észrevételek	Környezeti problémák csökkent látásmódja. A természet objektívizált látása	A környezeti problémák kognitív-központú megértése. Az élet idealista látása

(Forrás: *Chart of Environmental Realism and Environmental Constructivism, Current Sociology, Vol.49 NO.1, p.120*)

Nézzük meg, hogy mely témák tartoznak a környezetszociológia tárgykörébe. Talán az egyik legrégebbi témakör a mezőgazdaság, a fenntartható mezőgazdaság ökológiai perspektívából való vizsgálata. Óriási kutatási terület az energia és a tüzelőanyagok kérdésköre, olykor összefüggésben az energiakrízissel, mikro és makro szinteken. Fontos, jelentős téma a környezeti mozgalmak kialakulása, működése, szerepe. A környezeti érték, környezeti attitűdök, környezeti tudatosság vizsgálata. A veszélyek, a természeti katasztrófák (földrengés, hurrikánok) és más környezeti rizikók, technológiai, technikai balesetek. Szórakozás és rekreáció (parkok, erdők, ökoturizmus). A természeti erőforrások fogyása, emberi dimenziói. Társadalmi hatás-bebecslés

(Social Impact Assessment). A népesedés és az urbanizáció környezeti problémái, környezetre gyakorolt hatásai. Ökológiai modernizáció. Fenntartható fejlődés.

Még tovább sorolhatnánk azokat a témákat, amelyek környezetszociológiai szempontból (is) fontosak, amelyeket vizsgálnak, kutatnak.

Környezeti attitűdök és magatartás – történeti kontextusban

Környezeti értékeink, környezeti attitűdjeink befolyásolják, végső soron meghatározzák környezeti viselkedésünket. A környezeti attitűd olyan beállítódás, késztetés valamilyen viselkedésre, amely a természettel, környezettel, ökológiai problémákkal kapcsolatos.

A pozitív környezeti attitűddel rendelkező embert érdekli a környezete (vannak róla megbízható ismeretei), törődik vele, pozitív érzelmeket táplál iránta, míg a negatív környezeti attitűddel bíró többnyire nem ismeri megfelelően, olykor emiatt nem is érdekli, nincs tudatában negatív, romboló vagy közömbös viszonyulásának következményeivel. A környezeti attitűdök erejét, tartósságát az biztosítja, hogy – mint az attitűdöknek általában – erős érzelmi, kognitív és viselkedési összetevői vannak. A beállítódást különféle értékek alakítják, alapozzák meg, amelyek értékorientációkká állnak össze, nézettípusonként is megragadhatók, azonosíthatók (Rokeach: 1970). Egy személy értékei (és nézetei) különböző mértékben lehetnek tudatosak. A szakirodalom megkülönböztet eszköz- és célértékeket. Az érték fejleszti vagy fenntartja a tárgyakkal és szituációkkal szembeni beállítottságot, erkölcsileg igazolható, segíti az összehasonlítást másokkal. A cselekvés (viselkedés) kimenetele összefügg azzal, hogy mely attitűdök, valamint eszköz és célértékek lesznek az adott összefüggésben fontosak a személy számára (Albert – Farkas: 2001).

Az 1960-as és '70-es években, a fokozódó környezeti degradációk, valamint a reflektáló szakemberek, és főleg a Római Klub tudósai jelentéseinek következtében viták bontakoztak ki arról, hogy mely tényezőknek a hatására alakultak ki a negatív környezeti beállítódások történetileg, világszerte.

A történeti reflexióknak több típusa különíthető el, az egyik elsősorban a vallások szerepével foglalkozik, a másik az eltérő filozófiák környezeti vonatkozásait, üzeneteit, a harmadik az eltérő kultúrák (Kelet és Nyugat) különbségeit, ökológiai jellemzőit vizsgálja.

Az egyik legnagyobb hatású vitát Lynn White tanulmánya indította el, amelyben a zsidó-keresztény vallási tradíciót teszi felelőssé a kialakult kedvezőtlen helyzetért. Abból indul ki, hogy az emberek viszonyát a körülöttük lévő dolgokhoz, a környezethez hosszú ideig alapvetően a vallások határozták meg, s ezek az intellektuális minták ma is – a „post Christian” korban – erősen hatnak. A „feltétlen hit az állandó haladás jegyében” elősegítette a Nyugaton kifejlesztett technikai

újítások révén a természet egyre fokozódó kizsákmányolását és degradációját. Szerinte a Biblia azt sugallja, hogy az ember nem csupán része a természetnek, hanem fölötte áll. Az ember Isten akaratából zsákmányolhatja ki a természetet, „*az ember és természet két külön dolog lett, ahol az ember az úr*”. A természet felett állunk, lenézzük, és készek vagyunk szeszélyeink szerint használni. (White:1967) Kivételként említi Assisi Szent Ferencet, aki megpróbálta az embert „*letaszítani trónjáról*” és megalapította minden teremtmény demokráciáját. Javasolja, hogy vagy kövessük Assisi Ferencet, vagy alapítsunk új vallást, amelyben át kell gondolnunk a természettel való kapcsolatunkat és jövőnket.

A White-tal vitázók közül többen úgy vélik, hogy a Biblia nem igazolja a neki tulajdonított negatív értelmezést. Al Gore kiváló könyvében szintén amellet érvel, hogy a Biblia egész szellemisége meghatározóan ökológikus, a White érvelésében szereplő teremtménysz (is) értelmezhető másképpen is. Az uralom nem az emberiség birtokjogát jelenti, az embernek – bármit tesz a Földdel – Isten birtokosságának tudatában kell lennie. Többen említenek olyan bibliai részt, történetet, amelyek éppen az ember környezeti felelősségét, a jó sáfárkodás kötelezettségét írják elő. (Például Noénak megparancsolja az Isten, hogy minden élőlényből tegyen a bárkába, ami a biológiai sokféleség megőrzését célozza.) Az Isten által jónak teremtett világ gondatlan elpusztítása ellentétben áll a zsidó keresztény életcélal (Al Gore: 1993).

Kiváló teológusok közül többen megállapították, hogy a nagy világvallások szent könyvei – például a Korán is – szellemiségüket tekintve nem ökológiaellenesek. Viszont valóban úgy tűnik, hogy a keleti vallások, köztük a buddhizmus, a keresztény vallásokhoz képest mintha természet- és környezetközeli lennének, hangsúlyosabb bennük a minden élet, minden élő tisztelete (ahimsza) (György: 2000).

A filozófiák környezettel kapcsolatos „sugallatai” szintén különbözőek. A korai természetvallások/filozófiák, amelyekben még minden élettelen tárgynak, dolognak is volt őrző, védő szelleme, egységes világszemléletéből következően ökológikus magatartásra ösztönöztek. A fák, növények, állatok és az ember az univerzum egyenlő részeként voltak fontosak. Éppen ezért említik jó példaként az indiánok természetszemléletét. De még a pogány ősmagyarok is rituális fohászukkal próbálták kiengesztelni a fa őrző szellemét, mielőtt kivágták.

Viszont a dualista filozófiákban, amikor megkülönböztetik az anyagi és a szellemi világot, az anyagnak tekintett természet kevésbé válik fontossá, háttérbe szorul a szellemi világgal szemben, amelyet az ember képvisel. Ez tükröződik Platon filozófiájában is.

A felvilágosodás időszakában az új tudományos módszer eredményeként megnőtt tudásunk és képességünk a természeti világ befolyásolására. Az ember

és természet közötti erőegyensúly, elsősorban a technológiák használata révén, eltolódott az ember javára. Bacon megfogalmazta, hogy az embernek joga van a tudomány révén megnőtt lehetőségeit kihasználva uralni a természetet, kihasználni a saját javára. Descartes ontológiai különbséget látott test és lélek között, úgy vélte, hogy az anyagi világ, a természet mechanikus törvények alapján működik. Ez a gépies, mechanisztikus szemlélet eredményezte a növények és állatok pusztá gépként való szemléletét és leértékelését.

Tim Hayward *Az ökológiai gondolat* c. könyvében részletesen elemzi a folyamatot, az ökológusok érveit veti össze a felvilágosodás filozófusainak érveivel.

Történetileg a környezetről vallott felfogásokat a következő típusokba sorolhatjuk:

- *Mítoszok kora.* Az ember benne él a természetben, annak integráns részei a növények, állatok. Harmonikus időszak.
- *Gondnokság a természet felett.* Az embernek joga és kötelessége vigyázni az Isten teremtette, az embernek gondnokságra átadott világra, amelynek megkülönböztetett „része”, teremtménye, felelőse. Ez lényegében a zsidó-keresztény hagyomány, hivatkozási alapja a Biblia.
- *A természet imperialisztikus szemlélete.* A természet feletti uralom Bacon, Descartes hatása nyomán. Visszanyerni az Istentől kapott jogokat a természet felett, minél nagyobb uralom a természetben a tudomány segítségével.
- *Romantikus természetfelfogás.* A haszonelvűség elutasítása elsősorban filozófusok és művészek által. A természet, mint önmagában való érték. A „vad természet” helyreállítása, „istenítése”.
- *Hedonisztikus természetfelfogások.* A természet örömforrás (gazdasági, esztétikai, egészségi, stb.).
- *Alternatív (posztmodern) felfogások.* A fejlődés fogalmának újraértelmezése, új érték- és szükségletfelfogások megjelenése (Another Development), alternatív életformák: helyi erőforrásokra épülő gazdálkodás, ökológiai önkorlátozás, ökofalu, kisközösségi élet.

A felsorolt környezeti viszonyulási módok egymás mellett is létezhetnek, időben ismétlődhetnek (például a hedonisztikus). Érdekes a *Másik Út* szükségletfelfogása, amely a szükségleteket alapvetően két csoportba sorolja, megkülönböztetve a birtoklással és a létezéssel kapcsolatosakat, az utóbbit tekintve alapvetőeknek. Kilenc lényegi összetevőt, létezési szükségletet ismernek el, ezek a létfenntartás/megélhetés (avagy önfenntartás), védelem, szeretet, megértés, részvétel, pihenés, alkotás, azonosulás (vagy értelmes élet) és szabadság. A lakás vagy az élelem nem önálló szükségletek, hanem

egy alapvető szükségletnek, a megélhetés kielégítésének eszközei. Az oktatás a dolgok megértésének szükségletét elégíti ki, míg a honvédelem, az orvosi ellátás vagy megelőzés a védelem iránti szükségletet. „Ezek az alapvető szükségletek végesek és minden kultúrában és történelmi korszakban azonosak. Ami koronként és kulturálisan változó, az kielégítésük módja.” (Max-Neef: 1994). A szükséglet kielégítésnek lehet önálló (intrahumán), társas (interhumán) és környezetet érintő (extrahumán) módzata. Ebben a felfogásban módosul a szegénység fogalma is. Míg a hagyományos (ökonomista) értelemben a szegénység jövedelemhiányt jelent, itt nem beszélhetünk szegénységről általában, hanem csak a szegénység különböző válfajairól. Bármelyik alapvető szükségletünk kielégítetlensége szegénnyé tesz. Szegény az, akinek nincs élelme vagy lakása, de az is, aki védtelen. Az érzelemszegénység (szeretethiány) a tekintélyelvűségből, az elnyomásból fakad, a tudatlanság (szegényes értelem) a rossz oktatási rendszer következménye.

Manfréd Max-Neef úgy véli, hogy a javasolt alternatív megközelítésen alapuló módszerek jól alkalmazhatók a marginális csoportok életminőségét javítani hivatott programoknál. A dinamikus változást előidéző folyamatok helyi szinten könnyebben kezdeményezhetők, ha nem csak a szegénységből eredő problémák megoldására törekednek, hanem a gazdagság meglévő elemeit aktivizálják. Ez növeli az emberek önbizalmát, ösztönzően hat rájuk, hogy megoldást találjanak azokon a területeken, ahol ténylegesen szegények. Megfigyelhető, hogy ha egy szükséglet nyilvánvalóan kielégítetlen, akkor a szükségletek rendszere úgy törekszik az egyensúlyi állapot helyreállítására, hogy más szükségleteket magasabb szinten elégíti ki. Szegény csoportok körében gyakran tapasztalható, hogy a szolidaritás és a kölcsönös segítség növeli náluk a védettség, a részvétel és a szeretet érzését. Ezt a jelenséget nevezik a szükségletek cseréjének (Max-Neef: 1994).

Környezeti attitűdök napjainkban

Csupán röviden foglalkozom a kérdéssel, a részletesebb elemző bemutatásra e tanulmány keretében nincs mód. Ma már több nemzetközi kutatás eredményeinek tükrében láthatjuk a magyarországi népesség környezeti attitűdjeit, környezettel kapcsolatos véleményeit. A szocializmus éveiben, a rendszerváltás előtti időszakban a környezet állapotával kapcsolatos kutatások szinte tabu témának számítottak. A lakosság ismeretei a környezetről szegényesek voltak, és a környezeti tudatosság alacsony színvonalú. A rendszerváltás előtti kisszámú célzott kutatás közül kiemelkedik módszertani színvonalasságával és átfogó jellegével *Dobossy Imre* és *Kulcsár László* tanulmánya, amelyben egy nemzetközi összehasonlító szociológiai vizsgálat első tapasztalatait adják közre.

Vizsgálták többek között, hogy mit tekint a lakosság aktuális és potenciális ökológiai veszélynek (pl. erdők területének csökkenése, levegőtisztaság romlása), a társadalom fejlődésével együtt járó ökológiai folyamatoknak (természetes erőforrások, nyersanyagok csökkenése), valamint az ökológiai tudat szempontjából irreleváns folyamatoknak (történelmi műemlékek pusztulása, az élelmiszerek minőségének romlása). Próbálták feltárni, hogy miben látják az ökológiai problémák okait (pl. állampolgári felelőtlenség, termelés, környezetvédő technológia fejletlensége, jogi szabályozás), a veszélyeztetett értékeket (ember egészség, a természet szépsége, stb.), s a problémák megoldásához vezető intézkedéseket (az emberek tudatának fejlesztése, környezetvédő technológia fejlesztése, stb.). Vizsgálták, van-e különbség a budapestiek és a nem budapestiek véleménye, beállítódása között. A problémamegoldás irányultsága szerint három típust alkottak, az első az *anyagi áldozatot hozó*, a második az *aktív cselekvő*, a harmadik az *intézkedő*. Kevesen tartoznak az anyagi áldozatot hozó típusba, ők főleg Budapesten élnek. Ezzel szemben az aktív cselekvők és az intézkedők elsősorban nem budapestiek.

A rendszerváltás utáni időszakban több tanulmány foglalkozik a környezeti tudat alakulásával, ebben a média szerepével, a lakosság környezettel kapcsolatos beállítódásával. Ezek közül kiemelkedik *Füzesi Zsuzsanna*, *Tistyán László* és *Szirmai Viktória* ilyen irányú munkássága, amelyből átfogó képet kaphatunk a kérdésről. A szerzők felhasználják a Magyar Gallup, a Fact Intézet, a Szonda Ipsos és a TÁRKI környezettel kapcsolatos felméréseit. Általánosságban megállapítható, hogy a nyugat-európai országokhoz képest a magyar válaszok egy kevésbé környezettudatos társadalom képét mutatják. A lakosságon belül kedvezőbb a helyzet a magasabb iskolai végzettségűek, a nők és a fiatalok között. Településtípus szerint leképeződik a település hierarchia, itt is Budapest helyzete kedvezőbb, ami összefügghet a magasabb iskolai végzettséggel is.

Érdemes még megemlíteni *Szántó János* 1993-ban végzett kutatásának eredményét is. Ő a környezettel kapcsolatban a magyar felnőtt lakosság 4 típusát azonosította.

- 1.) *Enyhe ököcentrista világgép.* Ők a természet és a környezet degradációjáért a túlzott gazdasági növekedést, a technikai civilizációt teszik felelőssé.
- 2.) *Erősebb ököcentrizmus.* Ez a beállítódás a legpozitívabb a környezettel kapcsolatban. A természet önmagáért méltánylandó, önmagában érték. E beállítódás képviselői a termelés hajszolása helyett fontosabbnak tartják a harmóniát ember és környezet között.
- 3.) *Technikai optimizmus.* Az embernek joga a természetet használni saját jóléte érdekében. A technika segítségével megoldhatók a környezeti problémák.

- 4.) *Praktikus szemlélet.* A konkrét problémák megoldását tekintik elsődlegesnek. (Ne legyen munkanélküliség, alacsonyak legyenek az árak, stb.)

A kutatás szerint nálunk a 4. típusba tartoznak a legtöbben, s legkevesebben az erősebb ököcentrizmust képviselő csoportba. A kutatásban kedvezőbb helyzetet találtak a vallásosak körében (Szántó: 2003-2004).

Fenntartható fejlődés, fenntartható társadalom

A fenntartható fejlődés fogalma megjelenésétől viták keretében áll. Magyarországon Borsos Béla a *Liget* c. folyóiratban *Fenntarthatatlan fejlődés* címen közölt tanulmányt, amelyben elsők között fogalmazta meg kételkedését a fenntarthatósággal kapcsolatban, azt sugallva, hogy a korlátozott természeti források versus korlátlanúságot sugalló fenntarthatóság fából vaskarika.

A fogalom nem előzmények nélkül való, de gyors elterjedése a Bruntland jelentés megjelenése után történt meg (Közös jövőnk, 1987). Ebben a jelentésben olvasható *„...a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.”* Kétségtelen, hogy ez a fogalom a környezettel való viszonyban paradigmaváltást jelent. Nemcsak a generációk közötti méltányosságot, felelősséget fejezi ki, hanem a megvalósításhoz a következők szükségességét is feltételezi:

- a fejlődés fogalmának újraértelmezése (a mennyiségi helyett minőségi kritériumok);
- már a tervezés időszakában egyeztetni szükséges a különféle érdekeket: környezet–társadalom–gazdaság; megszűnik a gazdaság primátusa;
- takarékoság a természeti, környezeti javakkal, különösen a fosszilis energiával, az ásványvagyonnal és a vízzel, ösztönzés az alternatív energiaforrások használatára;
- a szennyezések megelőzése (preventív szemlélet képviselete).

A fogalom bővült, különféle aspektusok, hangsúlyok jelentek meg, például Herman Daly szerint *„a fenntartható fejlődés a folyamatos szociális jobblét elérése anélkül, hogy az ökológiai eltartó képességet meghaladó módon növelnénk. A növekedés azt jelenti, hogy nagyobbak leszünk, a fejlődés pedig azt, hogy jobbak”* (idézi Láng István, *Mindentudás egyeteme* – 9 előadás, 2002 nov. 11.).

A fenntartható fejlődés értelmezéseiben közös, hogy felvetik a társadalmi, környezeti igazságosság szempontjait és megvalósításának szükségességét. Láng István úgy véli, hogy a fenntartható fejlődés fogalma a kezdettől politikai üzenet

egyrészt a szegényeknek, mert célul tűzi ki, hogy jusson mindenkinek legalább annyi, amennyi szükséges az alapvető emberi szükségletek kielégítéséhez, másrészt a gazdagoknak, hogy életmódjukat és fogyasztási szokásaikat szerényebben és takarékosabban alakítsák ki.

A környezeti szakirodalom megkülönböztet gyenge és erős fenntarthatóságot. A gyenge fenntarthatóság a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontok azonos mértékű figyelembevételét jelenti (a természeti tőke felváltható művi tőkével). Nem számol az ökoszisztémában okozott változások visszafordíthatatlanságával. Eszközökben az externáliák internalizálása. Az erős fenntarthatóságnál a környezeti szempontok megelőzik a társadalmi és gazdasági szempontokat. A természeti források nem helyettesíthető kulcsforrások. Fontos követelmény, hogy mennyisége időben ne csökkenjen.

Ökológiai modernizáció: Joseph Huber teóriája a 3 nagy rendszer viszonyáról

Huber szerint az alapkérdés, hogy miért, minek a következtében alakult ki és mélyült el az ökológiai válság. Válasza: megbomlott a rend a modern társadalmak nagy rendszerei között.

A három nagy rendszer: az ipari rendszer (techno-szféra), az ember - társadalom (szocio-szféra) és a természet (bioszféra). Ezek között bomlott meg az egyensúly az ipari rendszer túlsúlya miatt. Az egyensúly megbomlása azt jelenti, hogy a rendszerek közötti körfolyamatokban zavarok keletkeztek, a techno- vagy ipari szféra kolonizálta a másik kettőt, a szocio-szférát és a bioszférát. Huber korrekciós javaslata: az ipari rendszer szerkezeti, tervezési hibáit ki kell javítani, mégpedig a techno-rendszer öko-szociális átalakításával, ami nem más, mint az ökológiai modernizáció.

Hogyan jutott Huber erre a következtetésre, milyen korábbi felismerésekből építkezett, s hogyan egyeztethető össze az elmélet a fenntartható fejlődés eszméjével?

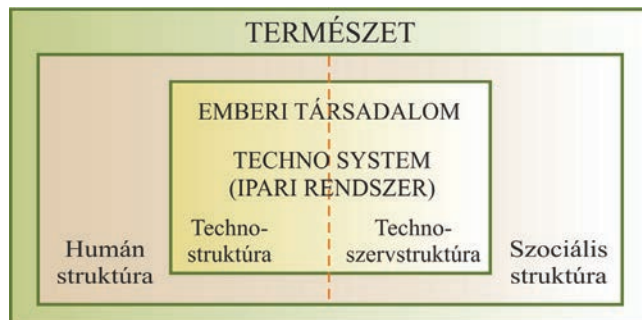
J. Huber A humánökológia társadalomtudományi interpretációja c. tanulmányában részletesen taglalja azt a hosszú folyamatot, amelynek eredményeként az ökológia XIX. századi természettudományi fogalma, a " *természet kereslet és -kínálat anyagcseréjének tana*" kibővült, bár még sokáig hangsúlyos maradt a humánökológia biológiai, természettudományos módszertani szemlélete. (Ezt láthatjuk a Chicagói Humánökológiai Iskola esetében is.) A társadalomtudományi humánökológia kialakulásához a Római Klub "világproblematikái"-ról kibontakozott vita jelentősen hozzájárult. Az ökológiát egyre inkább úgy tekin-

tik, mint egységes, szerves egészet alkotó olyan tudományt (Dachwissenschaft), amely a szociális és humán tudományokat átfogja, s az ember, társadalom és a természetes környezet közötti kölcsönhatásokat vizsgálja. A fejlődés határai-ról folyó vitában nemcsak a népességnövekedés, a nyersanyaghasználat, az urbanizáció, a tájhasználat és a környezetszennyezés került elő, hanem a gazdasági, szociális, politikai és hadügyi problematika is.

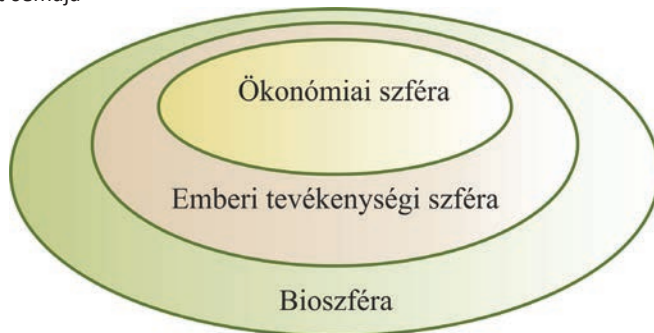
Ivan Illich 1973-ban fogalmazta meg kontraproduktivitás tételét, miszerint egy bizonyos fejlődési küszöbön túl a termelés növekedésével a romboló mellékhatások aránytalanul növekednek. *Ernst Fritz Schumacher* (*A kicsi szép*), *Lewis Mumford* (*A gép mítosza*), *K. William Kapp*, *Barry Comoder*, *Kenneth Boulding* és mások megalapozták a környezeti ökológiát, gondolataikkal egyre inkább tudatosították, hogy az eddigi gazdasági, termelési mód a természetes és az emberi szociális környezetben növekvő és részben vissza nem fordítható károkat okoz, amelyeknek a költségeit a társadalomnak vagy a következő nemzedéknek kell megfizetni. Ezek a kérdésselvetések már társadalomtudományi megközelítések.

Huber a bioökonómus *René Passet*-hez hasonlóan modellezte az ember – természet viszonyt.

1. ábra *Huber* sémája

2. ábra *Passet* sémája

René Passet sémájában az emberi cselekvés szférája a bioszférába, mint egészbe van beleágyazódva, ebbe pedig a szűkebb értelemben vett ökonomikus szféra, az ipari termelés szférája. Huber sémájában a természet, társadalom és a technorendszer szerepel (Huber:1978). A kapcsolatok *Huber* modelljében a meghatározó viszonylatok a rendszer és alrendszer, illetve a rendszer és környezet kapcsolatai. A szemlélt rendszer és környezete nem elkülönült világok, hanem a mindenkori rendszer az ő átfogó környezetének alkotórésze, így azzal „virágzásban és romlásban” összekötött. A társadalomnak, mint rendszernek az elemei az emberek. A társadalmiság a kapcsolatokból következik, amelyeket létrehozunk, amelyekben élnek.

Huber a kulturális antropológus *Jon Benettre* hivatkozik, aki a technológia és a szociális organizáció koevolúcióját tételezte, amit a mai ipari rendszerre vonatkoztatva úgy értelmezhetünk, hogy az egyik oldalról a technológiákon és az emberi munkaerő kvalifikációján keresztül, a másik oldalról a társadalmi intézményekkel (piac, állam, egyház, stb.) és a kodifikált rendelkezési és elosztási viszonyokkal összekapcsolódva képződött.

Ennek az ipari rendszernek a kialakulását *Polányi Károly* írta le a *Nagy átalakulás* (The Great Transformation) című könyvében. A nagy átalakulás abban áll, hogy a régi feudális agrártársadalom a nemzetállam és a piac kifejlődésén keresztül transzformálódik, közben alrendszert épít ki magában, az ipari rendszert, amely expanzív karaktere révén a társadalmi és természeti környezetén uralkodni kezdett, illetve kolonizálta azt. Az ipari rendszer háztartása, annak ökonómiája, mint ahogy az ökológiája is az egyes életközösségek és helyi közösségek háztartásától (házközösség) – amelyek később ún. magánháztartásokként jelennek meg – szétvált. Ezzel a társadalmon belül struktúraváltozás ment végbe. Az ipari rendszer háztartása (állam és piac) elválasztódott az egyes életközösségek háztartásától. A *piac- és „idegenellátó”* gazdaság ettől kezdve ránehezedik az önellátó, nem értékesítésre törekvő gazdaságra.

Az iparosodással az emberiség egy teljesen új rendszert alakított ki, az ipari rendszert, amely bizonyos értelemben önállósítja magát az emberrel szemben, mint ahogy a természettel szemben is. Mint különálló rendszer elidegenedik az embertől, éppen úgy, ahogy elidegeníti az embert a természettől, aki ezzel a rendszerrel és ebből a rendszerből él.

F. Tönnies már korábban, a XIX. sz. végén felfedezte ezt a törést az ipari rendszer és az életvilág között, megkülönböztetve az ipar, a bankok, állam és tudomány társadalmát (Gesellschaft) a vallási, rokoni, helyhez kötött csoportok közösségétől (Gemeinschaft). Később *Ivan Illich* az életvilág rendszer általi kolonizálásáról, *Jürgen Habermas* a rendszer és életvilág kötelékek oldásának szükségességéről írnak.

A hetvenes és nyolcvanas években az ipari rendszer és annak szociális környezete közötti kapcsolatok vizsgálata a társadalom- és gazdasági tudományokban fellendült.

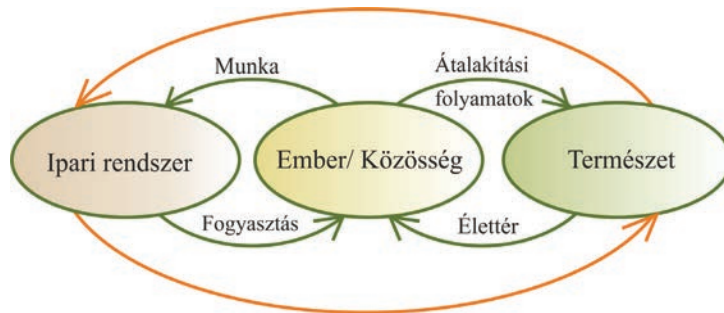
George Picht úgy véli, hogy „Az ember fizikai környezetét nem szemlélhetjük annak szociális környezetétől izoláltan, mert minden folyamat, ami fizikai környezetünket megváltoztatja, szocioökonómiai folyamatokban gyökerezik. Ha a fizikai környezetünk veszélyeztetettségét gyökereiben és hosszú távon le akarjuk győzni, akkor a szocioökonómiai mechanizmusokat kell legyőznünk, amelyek a veszélyeztetettséget létrehozzák.” (Picht: 1972, 84. o., idézi J. Huber) Schumacher szerint a természeti környezet szennyezése a szociális társadalom és az emberi tudat krízisének külső és látható kifejeződése.

Huber úgy látja, hogy az ipari rendszernek – ha a természeti környezetével tolerálható kapcsolatban akar élni – respektálnia kell bizonyos határokat az erőforrások elhasználásában, a tér és a táj megterhelésében.

Szociál- és humánökológiai körfolyamatok

A kiindulópont a három alrendszer, csak itt az egyik rendszer a másiktól van kiemelve, ezáltal Huber négy alapkörforgást különít el.

3. ábra Körfolyamatok

- 1.) Az első nagy körforgás az ipari rendszer és a természeti környezet között zajlik, amely az embert is magában foglalja. Ez a technológiai-ökológiai alapkörforgás. Lényege, hogy az ipari társadalom a természetből látja el magát nyersanyagokkal és energiával, ami megterheli a környezeti médiumokat, igénybe veszi a tájat. Az ipari rendszer a környezetének hulladékot, hulladék hőt, elhasznált vizet ad le, entrópiikus átalakulási termékeket, térbeli tájalakító teljesítményeket (megművelt terület, ipari terület, stb.).
- 2.) Ebbe beágyazódott másodikként az ipari rendszer és az ember/közösség közötti körfolyamat. Ezt nevezzük ökonómiai alapkörforgásnak. Gyakorlatilag itt történik a munkaerő – javak szolgáltatásokra, fogyasztásra való kicserélése.

- 3.) *Ember és természet közti körforgás. Az ember a létfontosságú dolgokat – vitális erőit, életterét és más erőforrásokat – a természetből vonja el, az ellenfolyamatban pedig alakítja a természetet (megművelt terület, épített környezet). Ez a humánökológia területe.*
- 4.) *Ez egy kombinált körfolyamat, iránya a természettől az emberen keresztül az ipari rendszerhez mutat, és ettől ismét vissza a szociális és természeti környezethez. Ez a szociálökológia egyik tárgyterülete.*

Huber mindazonáltal a társadalomtudományos humánökológiát vagy szociálökológiát nem tekinti új, ún. metatudománynak, noha úgy gondolja, hogy fontos közvetítő szerepet tud betölteni különféle felismerések cseréjénél. Osztja Horst Meixner véleményét, aki azt javasolja, hogy a szociálökológiát nem egy újonnan szerveződő tudományágként kellene felfogni, hanem olyan tudományos tevékenységként, amely programot ad, amelynek elsődleges célja a felmerülő gyakorlati problémák megoldásainak a kidolgozása.

Huber elhatárolja magát attól a vitától, amit a hatvanas évek közepétől a jövőkutatásban az ökológiához kapcsolódóan a jövőről, az ún. két vízióról folytatnak, ahol a frontvonal egy a fennálló ipari társadalmat védő ökonómiai technokrata tábor, és egy az ipari társadalmat legyűrni célzó ökológiai demokratikus tábor között húzódik. Rokonszenvez Benett rendszeregyensúly elméletével, amely a tartósságot (sustained yield), a „stabil jövedelmi helyzet környezet károsodás nélkül” elvét vallja. Szerinte az ipari társadalom egyértelmű elutasítása helyett az ipari rendszer szerkezeti, tervezési hibáit kell kijavítani, meghaladni a technorendszer öko-szociális átalakításával, ami nem más, mint ökológiai humanizmuson alapuló ökológiai modernizáció (Huber: 1989).

Urbanizáció, túlnépesedés és környezet

Magyarországon már éppen ellenkezőleg, nem növekedésről, hanem népességfogyásról beszélhetünk. Nézzük röviden a főbb növekedési trendeket. A világ népessége hosszú időn keresztül csak lassan növekedett, az időszámítás kezdetén megalapozott becslések szerint 250-300 millió (körülbelül negyedmilliárd) ember élt a Földön. A duplázódáshoz több mint ezer évre volt szükség. 1650-ben a világ népessége alig több mint félmilliárd (545.000) fő. 1800-ban sincs még 1 milliárd (906.000), de már száz év múlva, 1900-ban több mint másfél milliárd (1.608.000), mindössze 60 év múlva 1960-ban megközelíti a 3, 50 év múlva eléri a 6 milliárdot. Tehát a világ népessége egyetlen generáció életében megduplázódott. Ugyanakkor mára csökkent a növekedés üteme, s a demográfusok számításai, előrejelzései szerint még e században beáll, stabilizálódik előbb az ázsiai, majd az afrikai térségben is. A becslések szerint a 21. század végén a vi-

lág népesség körülbelül 9-10 milliárd fő lesz. A növekedés mértéke térségenként nagyon eltérő. A következő táblázat jól szemlélteti a különbségeket és a fontosabb tendenciákat.

2. táblázat A népesség jelenlegi, valamint előre jelzett száma és növekedési üteme

Terület	Népesség (milliárd fő)			Évi növekedési ütem (%)		
	1985	2000	2025	1950-1985	1985-2000	2000-2025
Föld	4,8	6,1	8,2	1,9	1,6	1,2
Afrika	0,56	0,87	1,62	2,6	3,1	2,5
Latin-Amerika	0,41	0,55	0,78	2,6	2,0	1,4
Ázsia	2,82	3,55	4,54	2,1	1,6	1,0
Észak-Amerika	0,26	0,30	0,35	1,3	0,8	0,6
Európa	0,49	0,51	0,52	0,7	0,3	0,1
Szovjetunió	0,28	0,31	0,37	1,3	0,8	0,6
Óceánia	0,02	0,03	0,04	1,9	1,4	0,9

Óvatos becslések (Forrás: Department of International Economic and Social Affairs: World Population Prospects: Estimates and Assessed in 1984. New York, UN, 1986. A Bruntland-jelentésből, Közös jövőnk, 133.)

Láthatjuk, hogy 1985 és 2000 között a legkisebb növekedés az ún. fejlett ipari térségekben, Európában, Szovjetunióban és Észak-Amerikában volt, a legnagyobb pedig Afrikában, Latin-Amerikában, Ázsiában és Óceániában. A növekedés üteme az előrejelzés szerint 2025-ig valamennyi térségben jelentősen csökkenni fog.

A *Medows-jelentésből* ismert, hogy ha a kialakult trendek szerinti növekedés nem változik, száz év múlva elérünk a növekedés határához és drasztikus mértékű hanyatlás kezdődik meg. A számításokban fontos változó a növekvő népesség és környezetszennyezés.

Míg korábban *Thomas Malthus* angol paptudós a népességnövekedés miatt leginkább azért aggódott, mert úgy vélte, hogy azt az élelmiszertermelés nem tudja követni, addig az 1960-as években a *neomalthusianusok* már újabb érvekkel is kiegészítették a túlnépesedés miatti aggodalom okait: biológiai diverzitás csökkenése, a fosszilis energia és a természeti ásványok fogyása, az élelem mellett az egészséges ivóvíz hiánya, az esőerdők kiirtása, növekvő környezetszennyezés. Ezért javasolta a Római Klub, hogy változtassuk meg ezeket a növekedési trendeket, létrehozva a világegyensúlyt. Minden személy alapvető szükségleteit szükséges biztosítani, hogy egyenlő lehetőséget kapjanak személyes emberi képességeik kifejtéséhez. Egyre inkább felmerül a környezeti igazságosság kérdése. (Medows és mti: 1973)

Az *antimalthusianusok* a népességnövekedést nem tekintik eredendően rossz, negatív dolognak, szerintük nem veszélyezteti a Föld jövőjét. Úgy vélik, hogy a nagyobb meritési bázisból fakadóan, több potenciális feltaláló lesz és a növekvő találékonyság valamint invenciók eredményeképpen magasabb életszínvonalat,

gazdasági fejlődést érhetünk el, és meg tudunk birkózni a népességnövekedés okozta problémákkal.

Mások, *Frances Moore és Rachel Schurman* (1989) könyvükben a neomalthusianusok érveit túlságosan determinisztikusnak és leegyszerűsítettnek tartják, szerintük a népességrobbanás okait kell alaposabban megvizsgálni, a túlnépesedésnek egyik legmeghatározóbb faktora a hatalom egyenlőtlensége a társadalom férfi és nő tagjai között. Ez az egyenlőtlenség alakítja ki az emberek szaporodással kapcsolatos magatartását. A nők gyenge gazdasági, társadalmi, kulturális pozíciója alig hagy más választást, mint a gyermekvállalás. (Albert–Farkas: 2001)

A túlnépesedés gyakori velejárója az éhezés. Paradoxon, hogy a Föld népességének egyik fele túltáplált, a másik fele alul, vagy rosszul táplált. Mindkét esetben az egészség károsodik.

Az **urbanizáció** városodást jelent, világméretű tendencia, hogy dinamikusan nő a városokban élők aránya és száma. Nézzük meg, milyen főbb tendenciák vannak, s hogyan alakul a világ térségeiben.

3. táblázat A városokban élő lakosság 1950 és 2000 között

Terület	1950	1985	2000
	%		
Világ összesen	29,2	41	46,6
Fejlettebb országok	53,8	71,5	74,4
Kevésbé fejlett országok	17	31,2	39,3
Afrika	15,7	29,7	39
Latin – Amerika	41	69	76,8
Mérsékelt égövi Dél - Amerika	64,8	84,3	88,6
Trópusi Dél – Amerika	35,9	70,4	79,4
Ázsia	16,4	28,1	35
Kína	11	20,6	25,1
India	17,3	25,5	34,2
	Millió		
Világ összesen	734,2	1982,8	2853,6
Fejlettebb területek	447,3	838,8	949,9
Kevésbé fejlett területek	286,8	1144	1903,7
Afrika	35,2	164,5	340
Latin – Amerika	37,6	279,3	419,7
Ázsia	225,8	791,1	1242,4

(Forrás: „Urban and Rural Population Projection, 1984” nem hivatalos becslés.

ENSZ, Népesedési Osztály, New York. In: Közös jövőnk, 272.)

Ha időben visszamegyünk néhány évszázaddal, jobban láthatjuk, hogy évezredekön keresztül a meghatározó lakóhelytípus a falu volt, s ebből a rurális „*tengerből*” emelkedtek ki a városok. Még az 1800-as évek elején is csupán néhány százaléknyi a városban élők aránya, s még 1900-ban is kb. egytizednyi. Lényegében az ipari forradalommal kezdődött el a népességnövekedés, s vele párhuzamosan a városrobbanás, a városi népesség rapid növekedése.

A táblázatról egyértelműen leolvasható, hogy 1950-hez képest az egész világon, de lényegében minden térségben rapid módon nőtt a városi lakosság. Az amerikai kontinens a legurbanizáltabb, a legkevésbé Kína és India, ahol éppen napjainkban tapasztalhatunk gyors változást. Nagyon összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy ma a világ népességének fele városlakó, fele falvakban él. Az előrejelzések szerint 2025-ig a városban élők aránya tovább nő, kétharmadra. Ennek közel fele 1 milliőnnél nagyobb városokban fog lakni. Ez azt is jelenti, hogy átrendeződik a világ nagyváros-térképe, háttérbe szorul Európa és Amerika, ugyanakkor erőteljesebben lesz jelen Ázsia és Afrika.

Milyen negatív hatást gyakorol a gyors urbanizáció a környezetre? Nő a zajártalom, a levegő szennyezettsége, a szemétermelés, és jelentős problémává vált a hulladék elhelyezés és kezelés. Egyre nagyobb gond a víz, különösen az egészséges ivóvíz biztosítása. Ázsiában, Latin-Amerikában és Afrikában a városok jelentős része csatornázatlan, a fertőzött víz betegségeket okoz. A szegények emberhez méltó lakhatása nem megoldott, alkalmilag összetákolt kalyibákban, bádoggvárosokban élnek százmilliók.

A *fenntartható városi fejlődés* érdekében egyensúlyt kellene teremteni a fejlődési törekvések és a forrásfelhasználás megfelelő szintjei között. A fenntartható városi fejlődéssel kapcsolatban három alapprobléma merül fel. Az első a mértékkel kapcsolatos. Nyilvánvalóan kapcsolat van a fejlődés és a források korlátozottsága között, a fejlődés természete, a forrásfelhasználás és a környezet pusztulása között. Ez a globálisan igaz összefüggés helyi szinten kevésbé nyilvánvaló és világos. A helyi kezdeményezések hozzájárulását a fenntarthatósághoz nem lehet megmérni, mindössze annyit lehet mondani, hogy a haladás a megfelelő irányban történt-e, esetleg még azt is, hogy lassan vagy gyorsan halad.

A második probléma, hogy a városi tevékenységek *milyen mértékben forráskimerítőek*. A városokban sok fejlődési törekvés lehet, amelyeknek az elérését akadályozhatják a környezeti problémák, de amelyek önmagukban nem rombolják a természeti fizikai készleteket. Többek között az építészeti örökség fenntartása, kulturális alkotások létrehozása, a képzettségi szint emelése aligha, vagy csupán nagyon kis mértékben járulnak hozzá a természeti források kimerítéséhez. Vannak olyan városi fejlődési tevékenységek, amelyek forrás-veszélyeztető hatásúak (pl. mérgekibocsátás, üzemanyag fogyasztás, vízszennyezés), és vannak, amelyek nem. Az utóbbi csoportba sokféle tevékenység tartozik, a teljesen jóindulatúaktól azokig, amelyek károsan befolyásolják az élet minőségét, de nem károsítják szükségszerűen a természeti környezetet (zaj, bűnözés, stb.).

A kapcsolat az első, a természeti forrást felhasználó csoport és a második (az ember alkotta forrást, a várost), viszonylag jóindulatú tevékenységcsoport között meglehetősen összetett, a látszólag jóindulatú tevékenységek forrásfelhasználó és pusztító hatásai lehet, hogy közvetettek, és ezért nehezebben érzékelhetők. Vannak tevékenységek, amelyek főleg felhasználók (pl. az irodaépületek), és vannak olyanok, amelyek inkább pusztítók (pl. a csatornaművek).

A harmadik probléma azzal kapcsolatos, hogy valójában minek tekintjük a várost, *tekinthetjük e a várost magát drága, ember – alkotta forrásnak?* A városok kettős fenyegetést jelentenek a természetes környezetre: egyrészt mint a drága források felhasználói, másrészt mint ugyanezen források újratermelődését is (meg)akadályozó elpusztítói.

Mindazonáltal a város több mint csupán a drága természeti kincsek fogyasztója és szennyáradat kibocsájtója. Optimális esetben a gazdasági növekedés, az emelkedő színvonal, az innováció, az oktatás, a kultúra valójában a civilizáció termelői alapja. A különféle problémák ellenére a városok, főleg legjobb formájukban, hatalmas forrást jelentenek. Egyfelől fenyegeti a természeti környezetet, másfelől nagyon jelentős forrásbázis, amely fenntartja a gazdasági, társadalmi és kulturális életet. A város valójában egy másodlagos forrás. A természeti világ látja el a várost, de a város ember alkotta forrásai adják meg a város jellegzetes, dinamikus karakterét (Breheny: 1992).

A természeti és az ember alkotta készletek lényegesen különböznek abban, hogy a természetiek állandóbbak, maguktól nem pusztulnak el, az ember alkotta készletek (épületek, intézmények, technológiák, eszmék, stb.) elhasználnak és helyettesítésre szorulnak. Mindazonáltal a városi fenntarthatóságot célszerű úgy felfogni, mint a városi fejlődési törekvések olyan elérését, hogy sem a természeti, sem az ember alkotta forrásokat ne merítsük ki olyan mértékben, hogy az veszélyeztesse a hosszú távú jövőt, a jövőendő generáció lehetőségeit.

Ökológiai érdek és érdekérvényesítés

A környezeti érdek paradox módon olyan érdek, amit a környezet nem igazán tud érvényesíteni, többnyire csupán jelzi a pusztulást, a káros hatást. Érdekes történelmi előzmény, amikor a bogarak kontra parasztok bírósági perben a püspök a XV. században ügyvédet rendelt ki a bogarak védelmében (Ferry: 1992). A bogarak szintén Isten teremtményei, a perben elvileg a kis állatkák is győzhetnek.

„A környezeti érdek társadalmi jelenség, amely a környezet és társadalom történetileg változó kapcsolatrendszerében alakul, a környezeti károk társadalmi megnyilvánulását, a környezet védelmének, a természeti érde-

kek kifejezésének, képviselőjének és érvényesítésének társadalmi igényét és megvalósítását fejezi ki.” (Szirmai: 1999: 19.) A környezeti érdeket különböző intézmények, szervezetek fejezik ki, s gyakran adódnak a társadalmi felek/aktorok között konfliktusok is. A konfliktusok eltérő érdektörekvések közötti ütközések, tág értelemben olyan törekvések, amelyek a résztvevő emberek és csoportok saját (valódi vagy vélt) érdekei alapján mások háttérbe szorítására, esetleg megsemmisítésére törekszenek (Kulcsár: 1984). *Faragó Klára* és *Vári Anna* három féle környezeti konfliktust különböztetnek meg. Ezek a következők:

- 1.) *tisztán érdekellentétben alapuló konfliktusok, más szóval versenyhelyzetek;*
- 2.) *részben érdekközösségen, részben érdekellentétben alapuló, ún. kevert motívumú konfliktusok (nem zéró összegű játékok);*
- 3.) *érdekközösség esetén, ún. kooperatív kontextusban jelentkező konfliktusok.*

Ebben a harmadik típusban a felek céljai nem ütköznek, azonban a.) egyidejűleg nem kivitelezhető a cselekvés, tehát koordináció szükséges, b.) a célok eléréséhez felhasználandó eszközökben a célérés módjában van nézeteltérés. (Faragó–Vári: 1989)

Lényegében minden konfliktus ütköző érdektörekvésként értelmezhető, amely már cselekvési céllá transzformált érdek, többnyire kitapintható értékvonatkozásokkal.

A környezeti érdek és érdektörekvés emberek, embercsoportok, társadalmi intézmények, szervezetek stb. környezettel kapcsolatos viszonya, amely különféle magatartásokban és cselekvésekben nyilvánul meg. A szembenálló érdektörekvések gyakran ideologikus elemekkel átszőttek, mintegy be vannak „csomagolva” az „eladhatóság” érdekében. Az érdektörekvés–ideológia a „meztelen” érdek elrejtésén túl azt a szerepet is betölti, hogy a rész vagy partikuláris érdeket általánosabb szintű érdeknek, többnyire fontos közérdeknek tünteti fel. Például esetünkben egy nagyvállalat partikuláris érdekét az egész település, vagy a megye, sőt az ország érdekének nyilvánítják, amiért a közvetlen környezetnek valamilyen árat illik (kell) fizetni, mondjuk el kell viselni a gyártással járó „természetes” apróbb kellemetlenségeket. Nem ritkán foglalkoztatás vagy szennyezés egymást kizáró alternatívájaként „tárlanak” vállalati érdektörekvéseket (Albert–Farkas: 2001).

Ökológiai mozgalmak és pártok

O’Riordon (1989) a környezeti ideológiákat két nagy csoportba sorolta. Megkülönböztet ökocentrista és technocentrista szemléletmódokat. A technocentrista elképzelés csak annyiban tartja értékesnek a természetet, amennyiben gondoskodik az emberi szükségletekről és összeegyeztethető az imperial hagyománnyal. A technocentristák úgy vélik, hogy a tudomány, a technikai újítások képesek megoldani a környezeti problémákat. A fejlett ipari társadalmakban sokan vallják ezt a nézetet. Ezzel szemben az ökocentristák szerint ezek az eszközök nem elegendők, hanem erőteljesen át kell alakítani a gazdasági és társadalmi szervezeteket, csökkenteni szükséges a magas szintű fogyasztást, decentralizálni az életmódot, és felelős politikai hatalmat kell teremteni (Bowlby–Lowe: 1992).

A zöld mozgalmak rendkívül sokfélék céljaik és radikalizmusuk szerint. Kriesi és Giugni tanulmányukban Rucht nyomán a nyugati zöld mozgalmak három jellegzetes típusát különböztetik meg egymástól. Ezek a következők:

- 1.) *hagyományos természetvédelem;*
- 2.) *politikai ökológia;*
- 3.) *környezetvédelem.*

4. táblázat A nyugati ökológiai mozgalmak rendszere Rucht szerint:

Hagyományos természetvédelem	Politikai ökológia	Környezetvédelem	Transznemzetközi szervezetek
XIX. század második felében alakultak A politika mostohagyermekai 60-70-es évek mozgalmi „felébresztették,” radikálissá tették Elsősorban hű alapjaihoz (pl. madárvédő egyesület)	Ökológiai mozgalom (Polgári kezdeményezések) Decentralizált, demokratikus, egyenlő társadalom holisztikus vízióját képviseli, természettel összhangban fejlődni „Small is beautiful” 50-es évek átmenet képez (pl.: atomkonfliktus)	Pragmatikus irányzat: környezet fenntartása, javítása természetes tartálékokra összpontosítva Politikai aréna, központi szerepű konkrét céllok Ma ez a legnagyobb tábor	1980-as évek: globális problémák, sugárzások, stb. Ilyenek például: Greenpeace, A Föld barátai
Eszközei: nyilvánosság és lobbizás	Eszközei: tömegtüntetés	Eszközei: célzott kampányok	Eszközei: szervezett tüntetések

(Forrás: Kriesi, Hanspeter-Giugni, M.G. hivatkozott tanulmánya alapján, Albert József)

- 1.) *A természetvédelem a 19. század második feléig nyúlik vissza. Hosszú ideig a politika és a társadalmi nyilvánosság mostohagyermek maradt. Ez az az időszak, amikor elsősorban városi polgári körök felfigyeltek a természet szépségére, értékeire és szerették volna a pusztuló értékeket megmenteni. Kihaló vagy veszélyeztetett növények, állatok megmentését, védelmét tűzték ki célul, s próbálták felhívni rá a környezetük figyelmét, majd lobbizni érdekében. Az 1960-70-es években a mozgalom újraéledt és a nyilvánosságot és a lobbizást nagyobb sikerrel alkalmazzák.. Nagyobb természetvédő egyesületek a WWF (Világ Vadjaiért Alapítvány), Nemzetközi Természetbarát Szövetség, Madárvédők Nemzetközi Szervezete, stb.*
- 2.) *A természetvédelem mellett az '50-es évek második felétől új polgári kezdeményezésű mozgalmak jöttek létre, amelyek elsősorban az ipari növekedéssel összefüggő gondok és veszélyek ellen irányultak. Ezek már átmenetet képeztek a politikai ökológiába. Ez az irányzat már nem csak megóvni, „rezerválni” akar, hanem társadalmi víziói, törekvései is vannak. Decentralizált, demokratikus társadalmat szeretnének, amely a természettel összhangban fejlődik. Már nem csupán a természet védelme fontos számukra, hanem a természethez fűződő megváltozott, új viszony. Meg kell változtatni a gazdaságot, a társadalmat, amely ökológia ellenes. A politikai ökológiai mozgalmak legjellegzetesebb válfajai a nukleáris fegyverkezés elleni fellépések. Nem riadnak vissza a radikális eszközöktől sem. Legjellemzőbb tiltakozási formáik a tömegtüntetések.*
- 3.) *A harmadik irányzat a tulajdonképpeni környezetvédelem. A környezet állapotának fenntartásáért, javításáért küzdenek. Többnyire egy-egy fontos problémára koncentrálnak, és azt szeretnék megoldani, mint a természetes tartalékok kizsákmányolása, a talaj-, víz, légszennyezés, a zaj, a táplálkozás minősége. A konfliktusokat, ellentétben a természetvédőkkel, már a politikai arénában próbálják megoldani. Az ökológiai mozgalom legtöbb nagy szervezete ma ehhez az irányzathoz tartozik.*

Az 1980-as évektől az ökológiai problémák globálissá válásával párhuzamosan megjelentek a transznacionális környezeti mozgalmak is. A nemzeteken átívelő környezeti problémák, mint például a savas eső, a radioaktív környezetszennyezés (Csernobil), az ózonszűrés, a globális felmelegedés, a trópusi erdők kiirtása, stb. megkövetelik a transznacionális környezeti szervezetek, mozgalmak fellépését. Ezek közül a legismertebbek a Greenpeace és a Föld barátai. Szervezett megmozdulásaik rendkívül figyelemfelkeltőek, látványosak, s törekednek a médiák bevonására is.

Az ökológiai mozgalmak politikai összefüggései

A zöld mozgalmak sikeressége azon múlik, hogy a társadalom mennyire hajlandó a meghirdetett akciókban részt venni. Minél több szervezetet tud mozgósítani, annál sikeresebb lesz (tartalék mozgósítási potenciál). Az ökológiai mozgalmak mára már elérték egy professzionális szintet, más alternatív mozgalmakhoz képest erősen intézményesültek. Gyakran kiépített hálózatuk van a politikai döntéshozó testületekhez, és egyre inkább beintegrálódtak a politikai hálózatokba. A taglétszám növekedésével párhuzamosan nőtt a környezetvédő mozgalmak fizetett munkatársainak száma is. A mozgalmak közül többen jelentős állami támogatást kapnak. A nagyobb mozgalmak, szervezetek kifejlesztették saját szolgáltatási tevékenységüket, tanulmányokat készítenek megrendelésre, speciális üzleteket hoznak létre, tanácsadást végeznek, stb. A politikai hálózatba való integrációjuk következtében az ökológiai mozgalmak elvesztik eredeti jellegüket, hagyományos érdekszövetségekké alakulnak, már alig mozgósítanak hagyományos módon tiltakozásokat (Kriesi–Giugni : 1996).

Az ökológiai mozgalom politikába történő integrálódására jó példával szolgálnak a zöld pártok.

Zöld mozgalmak Magyarországon

Magyarországon a többi volt szocialista országhoz hasonlóan a diktatórikus politikai rendszerben nem jöhettek létre igazi alternatív mozgalmak, így ökológiai mozgalmak sem. Hosszú ideig kevés szó esett környezeti problémákról, szennyezésekről, amelyeket gyakran éppen a szocialista nagyvállalatok idéztek elő. Az első meghatározó jelentőségű környezetvédelmi csoport az ELTE Természetvédelmi Klub 1983-ban alakult. 1984-ben jött létre a Duna Tájvédelmi Egyesület, amely később a Duna-mozgalom magját képezte. 1985-től több környezetvédelmi csoport alakult egyetemeken, főiskolákon, kollégiumokban. Korán felismerték a hálózatban működés előnyeit, szoros együttműködést alakítottak ki egymás között és kapcsolatba kerültek külföldi mozgalmakkal.

Az egyre erősödő környezetvédő csoportok a nyilvánosság érdekében az utcára vonultak. Fontos szerephez jutott a Duna-mozgalom. Első aláírásgyűjtő akciónk 1984 első hónapjaiban kezdődött a bős-nagymarosi vízlépcső megépítése ellen. 1985 októberében a Duna-kör megkapta az alternatív Nobel-díjnak számító *Right Livelihood Award*-ot, amely bátorítóan hatott az egész erősödő mozgalomra. 1987-88-ban látványosan növekedett az ellenzékiességnek minősülő környezetvédelmi aktivitás. A „*földalattiságból a féllegalitásig, az ismeretlenségből az egyre nagyobb elfogadottságig küzdötte fel magát*” (Illés–Medgyesi: 1998).

A magyar környezetvédő mozgalom 1988 nyarától a leglátványosabb sikereket érte el. A rendszerváltás katalizátoraként jelent meg.

A rendszerváltáskor még aktív, harcos környezetvédő mozgalom jelentősen módosult. A pártok közül egyik sem jutott be a parlamentbe, de a zöld szervezetekből többen képviselői mandátumhoz jutottak. A környezeti problémák mintha háttérbe szorultak volna az egyéb politikai témák mellett. *Galló Béla* tanulmányának címe, *Halványzöldek*, szemléletesen fejezi ki a változást. A mai helyzetet tekintve megállapíthatjuk, hogy nálunk is megindult a mozgalom professzionalizálódása.

A magyarországi zöld mozgalom, hasonlóan az európai demokratikus társadalmakhoz olyan stratégiát és taktikát alakított ki, ami a hatalommal való kapcsolatukban magában foglalja az együttműködést és a konfliktusokat is.

Irodalom

- Albert József – Farkas János: *Környezetszociológia. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 1997.*
- Albert József: *Fenntartható városi fejlődés, Comitatus (Önkormányzati Szemle), 1999, május, 5-14.*
- Albert József: *Zöld mozgalmak, pártok, Comitatus, (Önkormányzati Szemle), 2008. szept.- okt., 9-17.*
- Bowlby, S. R – Lowe, M. S.: *Environmental and Green Movements. In.: Environmental Issues in the 1990s (Eds. A. M. Mannion and S. R. Bowlby). London, John & Sons Ltd, 1992.*
- Dobossy Imre – Kulcsár László: *Ökológiai tudat és viselkedés társadalmi tényezői. Szociológia, 1984/85. 3-4. szám, 311- 327.*
- Dunlap, Riley, E.: *The evolution of environmental sociology: a brief history and assesment of the American experience. In: The International Handbook of Environmental Sociology (Eds.: Redclift, Michael and Woodgate, Graham). Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 1997, pp. 21-39.*
- Environmental Issues in 1990s. Ed. by A. M. Mannion and S. R. Bowlby, UK*
- Faragó Klára – Vári Anna: *Környezeti konfliktusok és megoldási lehetőségeik. Társadalomkutatás, 1989.1., 5-23. p.*
- Ferry, Luc: *Új rend: Az ökológia, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1994.*
- Füzesi Zsuzsa -Tistyán László: *Környezeti tudat, In: Környezetpolitika és uniós csatlakozás (Szerk. Glatz Ferenc). Budapest, MTA, Budapest 1998. 136-150.*
- Füzesi Zsuzsanna – Tistyán László: *A környezeti tudat alakulása a rendszerváltás óta. In: Gazdaság és környezet (Szerk.: Kerekes Sándor), Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1998. 147-180.*
- Gore, Al: *Mérlegen a Föld (Ökológia és az emberi lélek). Föld Napja Alapítvány, Budapest, Múzsák Kiadó, 1993.*
- György Lajos: *Vissza a kozmikus rendhez. Föld Napja Alapítvány, 2000.*
- Hannigan, John A.: *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective, London, Routledge, 1995.*
- Hanspeter, Kriesi – Giugni, M. G. *Ökologische Bevegungen im internationalen Vergleich: zwischen Konflikt und Kooperation. In: Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Hrsg. (Von Andreas Diekmann und Carlo C. Jaeger). Köln Westdeutscher Verlag, Sonderheft 36/1996 S. 324-349.*
- Hayward, Tim: *Ecological Thought, Cambridge, Polity Press, 1994.*
- Huber, Joseph: *Eine sozialwissenschaftliche Interpretation der Humanökologie. In: Bernhard Glaeser: Humanökologie, Westdeutscher Verlag GmbH., Opladen, 1989.*

- Illés Zoltán – Medgyesi Balázs: A környezet-és természetvédelmi mozgalmak szerepe a rendszerváltásban. In: Janus-arcú rendszerváltás. (Szerk.: Schmidt Mária és Tóth György László). Budapest, Kairosz Kiadó, 1998. 136-157.
- Közös jövőnk. (Szerk.: Persányi Miklós), Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988.
- Kulcsár Kálmán: Szociológia, Budapest, Kossuth Kiadó, 1984.
- Max-Neef, M. – Elizade, A.-Hopenhayn, M. : Szükségletek és fejlődés. Harmadik Part, 1992, 13., 74-77.
- Meadows, D. H.-Meadows, D.L. Randers, J.-Behrens, W. W.: The Limits to Growth, Universe Books, New York, 1972, magyar nyelven: A növekedés határai, Budapest, Kossuth Kiadó, 1973
- Polányi Károly: A nagy átalakulás, Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.
- Ridskog, Rolf: The Re-Naturalization of Society? Environmental Challenges for Sociology, Current Sociology, 49, 2001, 1., 113-136.
- Rokeach, M.: Beliefs, Attitudes and Values. A Theory of Organizations and Change. San Francisco, Jossey-Bass. Inc., Publ. 1970.
- Schumacher, Ernst F.: A kicsi szép, Budapest, Közgazdasági –és Jogi K., 1991.
- Szabó Máté: (Szerk) Politikai ökológia: Szemelvények a nyugati alternatív mozgalmak elméletéről és politikájáról. Budapest, Bölcsész Index Centrál Könyvek 2. 1989.
- Szabó Máté: Társadalmi mozgalom és politikai változás: A Zöldek. Budapest, Alapítvány a Politikai Kultúráért, 1992.
- Szántó János: Attitűdök a környezettel és a környezetvédelemmel kapcsolatban a felnőtt magyar lakosság körében, Budapest, ELTE Szociológiai Intézet – TÁRKI, 1994. (kézirat).
- Szirmai Viktória: A környezeti érdek Magyarországon. Budapest, Pallas Stúdió, 1999.
- Tönnies, F.: Közösség és társadalom, Budapest, Gondolat, 1983.
- White, Lynn: The Historical Roots of Our Ecological Crisis. Science, 155, 1967, March, 1203-1207.
- Young, Stephen, C.: The Politics of the Environment. Manchester, Baseline Book Company, 1993.
- Internet: <http://www.dura.hu/html/mindentudas/langistvan.htm>. Letöltve: 2011. május 30.

Szociális munka, fenntartható alapokon

A **fenntartható szemléleten alapuló szociális munka** évtizedek óta számos országban szerves részét képezi a mindennapi gyakorlatnak. Magyarországon - sajnálatos módon – még nem nyerte el méltó helyét a szociális munkások eszköztárában. Tanulmányunkkal – a fentiekből következően – három alapvető célkitűzésünk van:

- bemutatni azt a makrohelyzetet, ami ma már megkerülhetlenné teszi a nyitást hazánkban is a fenntartható megközelítések felé,
- összefoglalni azokat az előzményeket, amelyekre lehet építkezni a fenntartható szociális munka adaptációja során,
- bemutatni a fenntarthatósági elv integrációján alapuló fenntartható szociális munka legfontosabb ismérveit.

A makrohelyzetről...

Magyarország, csakúgy, mint Európa, fejlesztéspolitikai szempontból válaszut elé érkezett, hiszen egyértelmű bizonyítékai vannak, hogy a korábban alkalmazott beavatkozások túlnyomó része sikertelennek bizonyult a társadalmi különbségek, és azon belül is – a hazánkban különösen - markánsan jelentkező területi differenciák kezelésében. Ezzel kapcsolatban kitűnő dokumentumok olvashatók, amelyek közül csak kettőt szeretnénk kiemelni: a nemzetközi irodalomból a *Fabrizio Barca* nevéhez kötődő „*Towards a Territorial Social Agenda for the European Union*” című elemzést, a hazai szakirodalomból pedig a VÁTI Nonprofit Kht. munkatársai által szerkesztett „*Falu Város Régió*” című folyóirat tematikus számát. Nem áll módunkban részletkebe menően kitérni a hivatkozott elemzésekben olvasható információk összegzésére, csak a szociális munka világához közvetlenül kapcsolódó gondolatokat emeljük ki, melyek szerint a kiegyenlítésre való törekvés nem volt kellően adekvát célkitűzés az uniós gyakorlatban (sem), ezért a fogalomhasználat terén is az impulzívabb kirekesztődés fogalom beemelése válik indokolttá a jövőben, a fejlesztéspolitikáról való stratégiai gondolkodásban (is). A másik, számunkra kiemelten fontosnak tűnő gondolat, hogy a kirekesztődéshez kapcsolódó jelenségek kezelését illetően felértékelődően van a partnerség

és a hálózatok megerősítésének, valamint az ezzel kapcsolatos új típusú gyakorlatok elterjesztésének szükségessége. Ez utóbbi megközelítés témánk szempontjából azért meghatározó fontosságú, mert rávilágít arra, hogy a leghátrányosabb helyzetű, kirekesztődéssel sújtott emberek felzárkóztatásának gyakran éppen az az akadálya, hogy nincsenek olyan hűzóemberek a környezetükben, akik alkalmasak lennének arra, hogy a reintegrációt megalapozó fejlesztéseket generáló **hálózatokat** működtessék és érdekérvényesítő, illetve információközvetítő cézzattal kommunikáljanak a formális hálózatokat alkotó szakemberekkel. A rendszerváltozás óta eltelt két évtizedben sajnálatos módon a szociális ágazat reprezentánsai sem tudtak érdemben bekapcsolódni a partnerségi kapcsolatok kezdeményezőiként vagy moderálóiként a területi hátrányok mérséklésébe. Mindez egy olyan országban történt meg, ahol jó ideje, európai uniós „unikumként” nem csupán slumosodott városrészeket vagy gettósodott településeket tartunk számon, hanem egész kistérségek – Cserhát, Ormánság – lakói élnek **gettósodott zárványokban**.

A területi különbségek és annak következményei láttán mi is azt az álláspontot osztjuk, hogy **új emberképre** és más hangsúlyokkal operáló területi tervezési technikákra van szükség a társadalmi és területi kohézió megteremtése érdekében, fókuszában a lokalitással. Ebben az újszerűnek tűnő tervezési gyakorlatban a helyi releváns szakemberek egyfajta katalizátor szerepkört tudnak betölteni, miközben mintaadóként is „funkcionálnak” (Horkay: 2009). Miért írtuk azt, hogy újszerűnek tűnő, ahelyett, hogy az új jelzőt használtuk volna? Ennek oka, hogy a közösségi vagy közösségfejlesztésen alapuló tervezési technika nem új keletű módszertani elem, sem a területi tervezésben, sem pedig a szociális munka eszköztárában. Azt azonban hangsúlyoznunk szükséges, hogy alkalmazását eddig méltatlanul mellőzte mind a fejlesztéspolitika, mind pedig a szociális ágazat. (Ez utóbbi jelenségre a későbbiekben még kitérünk.)

A jelenlegi helyzetről elmondható, hogy az elhibázott politikai döntések, a releváns támogatáspolitikai és az ezekhez asszisztáló tervezői gyakorlat eredményeként a helyi lakossággal való együttműködés nem súlyának megfelelően van jelen a különböző fejlesztések alapjául szolgáló dokumentumok kidolgozása során. Mindezek következményeként Magyarországon a rendszerváltozás óta eltelt évtizedekben a különböző területi szintekre készült tervdokumentumok, az abban rögzített jövőképek nem, vagy csak látszatmegoldások keretében csatolódtak vissza a leginkább érintettekhez: a helyiekhez. Így különösen a hátrányos helyzetű kistérségek lakói sokadszorra érezhetik magukat mellőzötteknek, becsapottnak, kihasználtnak (Faludi: 2004). A kistelepeleéseken élők, akik 600-800.000 főt számlálnak hazánkban, nem vagy csak csekély érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek ahhoz, hogy hangot adjanak az őket ért sérelmeknek. Sajnos az erre hivatott szereplők többnyire nem is érzékelik őket a maguk összetettségében. Az azonban önmagában kevés, ha hirtelen csupán arra találunk

segítőket, hogy javuljon az érdekérvényesítő képességük, pedig a hazai szociális és közösségfejlesztői gyakorlat legfeljebb ennyire kínált esélyt eddig. Az elmúlt évek gyakorlatában azok a hátrányos helyzetű kistelepülések tudtak sikeresek lenni, ahol a közreműködők számára közös tanulási folyamatként manifesztálódott a tervezés: a szolgáltatást használók, a döntéshozók és a tervezést kívülről segítők közös tanulásaként. Optimális esetben a közösségfejlesztési gyakorlaton alapuló tervezési folyamat új lokális közösségek kialakulását is eredményezheti, amelyek abban az esetben, ha kinevelik magukból a helyi húzóembereiket, a kistérségi megújuláshoz is érdemben hozzá tudnak járulni. Mindebben a szociális szakma is ki kell, hogy vegye a részét, bár kétségtelenül ehhez új módszertani hangsúlyok szükségesek, élén a fenntartható szociális munka hazai gyakorlatba való beemelésével.

A fenntartható szociális munka irányába való erőteljesebb orientációhoz az előbbi, főként hazai sajátosságokból fakadó okokon túl, globális indokok is társulnak. A világ ugyanis radikálisan változik, az emberi tevékenység is globalizálódik. A természet folyamatainak értelmezése átalakuláson megy keresztül, amit sok esetben a Föld nem várt természeti katasztrófák formájában „*ki is követel magának*”. A globális világban lezajló folyamatok, és annak társadalmi hatásai a szociális munkától is a korábbihoz képest új attitűdöt és innovatívabb megközelítéseket követelnek meg. Ennek hatásai Magyarországon is érezhetők, nyilván mérsékeltebb módon, mint a nagy kiterjedésű, számottevő lakosságsszámmal rendelkező országokban. Ma már közhely, de igaz: a Föld, az emberek fogyasztás-orientált értékrendszere miatt, egyre inkább teljesítőképesége határához érkezett, ami a szociális munkások számára is hordoz feladatokat.

A jóléti politikák formálására markáns hatással van/volt a szociológia. Az alábbiakban azon szociológiaelméleti mozzanatokot foglaljuk össze röviden, amelyek leginkább segítségül hívhatók a szociális munka terén bekövetkezett változások szükségességének alátámasztásához.

A paradigmaváltást megalapozó szociológiaelméleti háttér

A funkcionalisták

A rend a funkcionista elméletek fókuszában álló fogalom. A funkcionalisták – *Weber Parsons, Durkheim* (Mary: 2008) – szerint a társadalom stabil felépítmény, ahol minden intézmény úgy működik, hogy ez a kiszámítható, rendezett működésmód fennálljon, amelyhez természetesen konszenzus szükséges. Egyetértés van a működést meghatározó szabályokat illetően is. A

másik fontos ismérve a funkcionalista elméleteknek, – amely már inkább *Davis* és *Moore* nevéhez köthető –, hogy a társadalom működésének szükségszerű következményei a társadalmi egyenlőtlenségek. Az egyenlőtlenségek kialakulása pedig arra vezethető vissza, hogy a társadalom tagjai által betöltött különböző pozíciók eltérő fontosságúak az adott közösség számára, ezért differenciált módon jutalmazza azokat. A szegénység és a kirekesztődés tehát azért van jelen – kivétel nélkül – minden társadalomban, mert a korlátozott erőforrásokkal rendelkezők olyan pozíciókat töltenek be, amelyek alacsonyabb javadalmazásban részesülnek ösztársadalmi szinten, hiszen a feladat ellátása nem igényel különleges képességeket vagy nagyon magas iskolai végzettséget, ezáltal sokan képesek betölteni azt. A funkcionalisták véleménye szerint a tekintetben viszont nem homogének a társadalmak, hogy hány embert érint a szegénység, és hogy a társadalmi mobilitás esélye hogyan alakul tagjaik számára (Jász: 2006). A társadalmi problémák abból fakadnak, hogy bizonyos emberek nem tudják betartani a szabályokat.

A konfliktuselmélet képviselői

A másik klasszikussá vált elmélet a társadalmi konfliktusokat állítja a középpontba, és a társadalomtudósok közül *Marx* és *Wright* nevéhez köthető leginkább. A funkcionalista elmélettel szemben a konfliktuselméleti megközelítés az egyenlőtlenségeket nem a társadalom működéséből, hanem a társadalmat alkotók eltérő érdekeiből vezeti le. Ebben az esetben a domináns csoportok tartják egyben a társadalmat, és nem a konszenzus. Az elmélet központi fogalma: a kizsákmányolás. A funkcionalista iskolával szemben a konfliktuselmélet hívei felszámolhatónak tartják a társadalmi egyenlőtlenségeket, amelynek eszköze a forradalom (Jász: 2006). A társadalmi problémák e nézetrendszer szerint strukturális eredetűek, ezért az alapvető társadalmi intézmények megváltoztatására van szükség, a jólét biztosítása érdekében.

A posztmodern nézőpont

A meglévőkön túl létezik egy harmadik megközelítés is: a posztmodern „*vonulat*”. Első ránézésre a konfliktuselméletekkel rokon, hiszen a társadalmi igazságtalanság és a társadalmi problémák elleni küzdelmet tekinti a legfőbb céljának. A posztmodern szemléletet az különbözteti meg a többitől, hogy e szerint a megközelítés szerint nem csupán egyféle módon lehet konceptualizálni a társadalmat és a társadalmi problémákat. Számtalan más nézőpont is létezik, így például bizonyos társadalmi csoportok kirekesztődése sem csupán egy tőről fakadó jelenség. A társadalmi problémák – azonosulva a konfliktuselmélet képviselőivel – a posztmodern megközelítés szerint is strukturálisak. Az egyes alrendszerek problémái összefüggnek (Mary: 2008).

Szociális szakemberként az a feladatunk, hogy támogató, óvó közösségeket hozzunk létre lokálisan és globálisan egyaránt. Ehhez tudomásul kell vennünk, hogy csak egy világunk van, tudományos és szellemi értelemben egyaránt, természetesen nem olyan értelemben, hogy kizárólag egy világkormányunk vagy világvallásunk létezne.

A posztmodern szemlélet szerint annak érdekében, hogy alaposabban be tudjuk azonosítani a szociális hálózaton belüli kapcsolódásokat, a rendszer működését gyengítő és segítő funkciókat, tágítani kell a világlátásunkat. Önmagában a posztmodern szemléletből kinőtt strukturalista szociális munkába vetett bizalom, mely szerint az ilyen típusú tevékenységek képesek megváltoztatni a kapitalista társadalmat a nagyobb társadalmi igazságosság megteremtése érdekében, önmagában nem fogják biztosítani a fenntartható jövőt. Kezeleni kell olyan problémákat is:

- mint a túlzott fogyasztás és iparosítás,
- az emberek társadalmi dialógusba való bevonásának hiánya,
- a természeti erőforrások fenntartható módon történő használata, megóvása,
- valamint az emberi jogok biztosítása és a demográfiai folyamatok stabilizálása.

Ehhez rugalmas, folyamatosan változó intézményrendszerre van szükség, illetve a társadalmi problémák tekintetében elengedhetetlen a spirituális és a materiális aspektusok közötti összefüggések (Mary: 2008) számbavétele.

A társadalmi problémák az intézmények fenntarthatatlan működtetésének következményei. Pl.: a globális piacok profitéhsége, a korlátlan gazdasági növekedés favorizálása, az emberek közvetlen bevonását mellőző politikai rendszerek.

A segítő szakmáknak még inkább fel kell vállalniuk a problémaközvetítő funkciót. A fenntarthatóság ennél jóval szélesebb körű értelmezésére van szükség. A politikának, a gazdaságnak és a társadalmi rendszereknek is reflektálniuk kell a fenntarthatóságra, mint alapelvre. Kiemelten fontos a méltányosság és az egyenlőség közvetítése. A bevonás és partnerség szintén kulcsfontosságú feladat. Attitűdváltást igényel az egyéni problémák intézmények felőli magyarázatára való áttérés is, a problémamegoldást pedig a partnerségek irányába szükséges tolni. A családok felé irányuló szemléletben is változtatásra van szükség. Ők ugyanis nem csupán vevők és fogyasztók, hanem a nehézségeket gyakran előidéző és azt megoldani képes szereplők.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a vallási vezetők és etikai vezéralakok szerepét az emberi cselekvések magyarázatakor.

A társadalmi értékek kiterjesztése is létfontosságú. Ezek az új értékek – *Nancy L. Mary* nyomán – a következők:

- interdiszciplinaritás
- az állampolgári részvétel fokozása a döntéshozatalban
- az egyéni megújulás szükségessége
- a folyamat- és a végtermék egyenértékűsége
- a békés megoldások privilégiuma
- a spiritualitás beemelése a magyarázatokba
- a bolygónkhoz való új típusú hozzáállás szükségessége
- más fajok egyenértékűségének elismerése
- a Föld védelmezője/szolgáltatója szerepkör felvállalása
- az intézmények Földünket nem kizsákmányoló módon történő fejlesztése
- a kapitalizmusból a fenntartható, kollektív modell felé való elmozdulás
- társadalmi igazságosság
- a társadalmi tőke, mint érték
- a fenntartható fejlődési alapelvek figyelembevétele
- környezet iránti felelősség, társadalmi igazságosság, részvétel, életminőség
- fenntartható technológiák
- fenntartható politika, erőszakmentes fellépés
- az állampolgári szerepvállalás fejlesztése
- értékalapú politizálás
- partnerség, sokszínűség
- bizalom, információ megosztás, kommunikáció
- a win-win szituációkra való törekvés, empátia, a természet tisztelete.

A felsorolt értékek harmóniában vannak a jelenlegi egyenlőség – humanizmus – társadalmi igazságosság hármasság értékrendjével. A jövőben olyan jóléti politikák megteremtése a feladat, amelyek a felsorolt értékek hangsúlyosabb érvényre juttatását segítik elő.

Az ökoszociális szemlélet megjelenése a szociális munkában

Az előbbi, rövid szociológiai áttekintés után lássuk, hogy maga az ökoszociális szemlélet hogyan nyert teret a szociális munkában.

Az ökoszociális szempontú szociális munka mibenléte megértéséhez röviden arra szükséges kitérnünk, hogy a tudományelmélet terén bekövetkezett változások hogyan hatottak és – egyben – segítették ezen új szemlélet térhódítását a szociális munkában. Ehhez egy akciókutatáson alapuló finn esettanulmány elméleti bevezetőjének gondolatait hívjuk segítségül (Närhi, 2004).

Az ökoszociális szemlélet megjelenéséhez kedvező háttér volt, hogy főként az 1970-es évek Németországában, majd később Nagy-Britanniában és az Amerikai Egyesült Államokban is a környezethez kötődő témák egyre nagyobb hangsúllyal jelentek meg a társadalomtudományokban. Ezzel párhuzamosan felértékelődtek az új típusú tudások, megközelítések a szociális munkában, ami az ipari társadalom korszakának lezárultával és a késői modern társadalmak megjelenésével van összefüggésben. Míg az ipari társadalmak dominálta korszakra az uniformizáltság volt a jellemző, az utóbbi társadalomtípusban sokkal inkább felértékelődik az egyéni választások, életutak szerepe. *Ulrich Beck* (idézi Närhi: 2004) szerint a tudás szempontjából az emberi interakciókon, tárgyalásokon, egyeztetésen keresztül megszerzett ismerethalmaz jelentősége nő meg számottevően. A jelzett folyamat természetesen hatott a szociális munkára is, amelyben a korábbihoz képest jóval nagyobb jelentőségre tesz szert a **multidisziplináris tudás és a rugalmas szemlélet**. Más szavakkal: ezen a területen is a sokszínű, más tudományágak, szakterületek képviselőivel való kommunikációra épülő tudás megszerzése értékelődött fel. Természetesen mindamellett tovább élt a mindennapokban a tradicionális módon megszerzett tudás jelentősége is.

Kezdetekben az ökoszociális probléma úgy manifesztálódott, mint az ember és környezete közötti – konfliktusoktól sem mentes – kapcsolatrendszer. Számos kutató, például: *Allardt* (Närhi:2004) kifejtette, hogy a környezeti problémák nem kezelhetők pusztán technológiai és biológiai beavatkozásokkal, társadalmi szinten is foglalkozni kell a kérdéssel. Az 1980-90-es években nyert teret egyre inkább az a felfogás, miszerint a természet és a kultúra szorosan összefügg egymással, s ez alapvetően kihat az ember és a környezete közötti viszonyrendszerre is. Ugyanebben az időszakban kezdődik a fenntarthatóság fogalmának „felfutása” is. Adódik is a kérdés: milyen összefüggés van a fenntartható fejlődés, a szociális munka és a környezetvédelem között?

Korábban, a klasszikus szociális munkában nem jelent meg a természet-ember viszonya. Az viszont kétségtelen, hogy a szociális munkások gyakran láttak

kapcsolatot a környezeti problémák és a társadalmi krízisek között. Adódott a kérdés: hogyan értelmezhető a kapcsolat a kettő között? A magyarázathoz jelentős önreflexióra van szükség a szociális munkások részéről, a saját ökológiai lábnyomukat és a problémakörhöz kötődő háttereiket illetően is. Részükről nem (lenne) megkerülhető a véleménynyilvánítás sem. Az ökoszociális szociális munka feladata, hogy felhívja a figyelmet az ember és a természet közötti kapcsolat mibenlétére, különös tekintettel az ökoszociális fenntartható fejlődésre. E tekintetben az **ökoszociális fenntartható fejlődés** nem más, mint a társadalmi és ökológiai szempontok számbavétele a különböző fejlesztések kidolgozásakor.

Maga az elnevezés is ebből az előbbieken vázolt természet (öko) és társadalom (szociális) közötti kapcsolatrendszerből fakad, és ezért nem az ökológiai szociális munka elnevezést kapta ez a megközelítés. A szociális szakma fontosnak tartotta, hogy kellően hangsúlyos legyen a fenntarthatóság szempontjából is az **ökológiai és társadalmi dimenzió közötti összefüggés**. Természetesen ez a szemlélet nem volt teljesen ismeretlen, hiszen akár *Jane Addams*-nél, akár a *settlement* mozgalom megálmodójánál, *Mary Ritchmond*-nál (Närhi: 2004) is fellelhetők már az ilyen típusú gondolatok első csirái.

Jelenleg két alapvető értelmezése ismert az ökológiai és környezeti kérdéseknek a szociális munka irodalmában.

- a) a 70-es, 80-as évektől leginkább *Germain* és *Gitterman*, valamint *Goldstein*, *Pincus*, illetve a 90-es években *Payne*, *Barber* és *Meyer* (Närhi:2004) nevéhez köthető úgynevezett **rendszerelméleti megközelítés**, amelynek középpontjában a társadalmi környezet minőségének kérdése áll.
- b) a másik fő vonulat a modern ipari társadalmak és az ökológiai mozgalmak kritikáján alapuló **ökokritikus szemlélet**, amely az ökológiai és társadalmi kérdések együttes kezelésére hívja fel a figyelmet. Az ökokritikus szemlélet képviselői fogalmazták meg azt a kérdést is, hogy melyek a fenntartható szociális munka ismérvei. Legismertebb reprezentánsai: *Opielka*, *Ostner*, *Hoff* (Närhi:2004).

A rendszerelméleti megközelítésnek nagyon nagy hatása volt a szociális munkára az 1970-es években, amely rámutatott a társadalmi és biológiai rendszerek közötti párhuzamosságokra. A teoretikusok arra hívták fel a figyelmet, hogy az embereket nem valamiféle izolált egyedekként kell kezelni, hanem egy társadalmi rendszer elemeiként, amely meglehetősen ambivalensen bánik velük, integrálhatja és ki is taszíthatja őket életük során.

Az előzőekben tárgyalt szemlélet képviselői ezt a megközelítést nem csupán egy elméleti kísérletként kezelték, hanem egy olyan alapként, ami arra is alkalmas, hogy a szociális munka presztízsét, erejét érdemben növelni tudja.

Akkoriban az olajválság hatására lezajló gyors és látványos társadalmi

változások, az ebből következő komplex problémák mind a szociális szakma felé irányították a figyelmet. Ezzel párhuzamosan számos kedvező fordulat következett be a szociális munka tudományos környezetében is. Egyrészt új típusú tudások jelentek meg magában a szociális munkában, a pszichológiában teret hódított az ego-központú pszichológia és egyre több párbeszéd zajlott az ökológiai kérdésekről is, amelyek mind segítő faktorokként hatottak egy új paradigma megjelenésére. A társadalomtudományi rendszerelmélet a társadalmi környezet fontosságának hangsúlyozásával próbálta elkülöníteni magát más diszciplínáktól.

A szociális munkában jelentkező másik megközelítés, az ökokritikus szemlélet felfutására erőteljesen hatottak a környezetvédelmi mozgalmak és a környezetszociológia. Ebben az időszakban, különösen Németországban, jelentősen megerősödtek a zöld és az alternatív mozgalmak, továbbá a fenntartható fejlődés kérdéseiről akkoriban megszorodó viták is egyre gyakoribbá váltak. Mindezek oda vezettek, hogy a német közgondolkodásban a társadalmi kérdés egyre inkább ökotársadalmi kérdésfeltevessé vált. Az ökokritikus megközelítés sajátossága, hogy ökológiai és társadalmi értelemben egyaránt fenntartható szociálpolitikai és szociális munka megoldásokban gondolkodik. A szociológiában leginkább *Ulrich Beck* kockázati társadalom modellje hozza be ezt a típusú szemléletmódot (Närhi: 2004).

Az 1990-es évekre a fentiekben tárgyalt két diszciplína stabilizálja helyét a szociális munka világában. Az ezredfordulótól pedig ezek a megközelítések tovább erősödtek, gazdagodtak, elsősorban: *Ungar, Coates és Besthorn* munkásságának köszönhetően (Närhi: 2004). Megjelennek a mélyökológiai, azaz a természet önértékét, a létezők egyenjogúságát és egymásrautaltságát hangsúlyozó gondolatok, másrészt a társadalmi ökológián, azaz a környezet-természetvédelem-társadalom hármasan alapuló szemléletmód alkalmazásai. Ezek központi gondolata, hogy az ökológiai aktivizmus és a környezeti-társadalmi igazságosság bio-pszicho-társadalmi-spirituális eredetű.

Kérdésként merülhet fel, hogy mit is jelent valójában a többször említett **ökoszociális fenntarthatóság** illetve fejlesztés?

Nem könnyű definiálni a fogalmat, egy azonban kétségtelenül leszögezhető: szoros kapcsolatban áll a fenntarthatóság megteremtésének ideájával. Mielőtt azonban egyfajta fogalmi megközelítést adnánk, tegyünk egy rövid kitérőt a tekintetben, hogy hogyan is változott a fenntarthatóság definíciója az elmúlt négy évtizedben.

A fenntarthatóság fogalmát a 70-es évektől, azaz hangsúlyosabb megjelenése óta, számos kritika érte. A legtöbben azért kritizálták, mert a szóhasználatkal élők változásokat ígérnek, anélkül, hogy részletesen definiálnák a változások mibenlétét. A politikusok számára hálás fogalom, mert egyes nézetek szerint a létező politikai struktúrákat nem kényszeríti erőteljes változásra. Vannak gondolkodók, akik szerint igen, mi ez utóbbi szemléletet osztjuk. Abban konszenzus

mutatkozik a teoretikusok között, hogy a **fenntartható fejlődés** egy meglehetősen szerteágazó, változatos fogalom, amely **ökológiai, gazdasági, kulturális és társadalmi dimenziókat** egyaránt magában hordoz. Más megközelítésben: a gazdasági hatékonyság és a társadalmi-ökológiai fenntarthatóság közötti kompromisszum. Központi eleme: az ökológiailag és társadalmilag fenntartható lakókörnyezet megteremtése, amely normatív célként tekinthető az ilyen típusú fejlesztésekben. A természet és az emberiség közötti egyensúly létrehozásában is fontos szerepet játszik a fenntartható fejlődés megteremtésének ideája. A fogalom megjelenésekor még a gazdasági és ökológiai viszony kialakítása volt a hangsúlyos, ma már egyre inkább a társadalmi és politikai intézmények erőviszonyainak alakulása és a kulturális dimenzió áll a fókuszban. Más aspektusból úgy fogalmazható meg mindez, hogy manapság már a környezeti problémák megoldása egyre inkább a társadalmi és kulturális fenntarthatósággal áll összefüggésben.

A nemzetközi és a hazai szociális munka klasszikus gyakorlata és problematikus területei

A továbbiakban lássuk, hogy jelenleg melyek a nemzetközi és hazai szociális munka tipikus jellemzői, milyen „terepre is érkezhetsz” az ökoszociális megközelítést hordozó segítő gyakorlat.

Magyarországon, hasonlóan a nemzetközi, például az Egyesült Államokban jellemző gyakorlathoz, az esetmunka-orientált, azaz főként a családokkal és egyénekekkel folyó, önkéntességen alapuló szociális munka terjedt el. Más államokban az ügyfél mások által adott jelzés vagy kötelezés révén kerül a releváns szolgáltató látókörébe. A problémák kezelése nem szerencsés az önkéntességen alapuló esetvezetés szempontjából. Magyarországon tovább bonyolítja a problémát, hogy egy-egy szociális munkásra különösen sok eset jut, és az ügyintézés túlságosan bürokratikus, amely az ügyfeleket győzködő eljárások dominanciájához vezetett (Pataki – Ágoston – Jászberényi – Hallgató: 2009). A helyzetet tovább nehezíti, hogy az átlagembertől a döntéshozókig senki nem vár mást a szociális munkásoktól, mint a leghátrányosabb helyzetűek problémáinak gyors és olcsó megoldását. Természetesen e tekintetben a kép területileg differenciált, találunk az országban innovatív megoldásokat is alkalmazó hatékony szolgáltatásokat. Sajnos azonban a szolgáltatást nyújtók többségénél az 1970-es évek gyakorlatát idéző segítő munka zajlik. Mindeközben a kezelendő esetek nemcsak Magyarországon, hanem a globalizálódó világban egyre komplexebbé váltak. Az ilyen típusú problémák pusztán esetmunka vagy terápiás beavatkozások révén nem oldhatók fel.

A szociális munka azonban még mindig nem látja a saját szerepét a globálisan megjelenő, egymással összekapcsolódó társadalmi problémák által előidézett szituációban (Mary: 2008). Mindez annak ellenére történik így, hogy elérkezett az emberiség arra a pontra, amikor a fenntarthatósági szempontot is érvényesíteni kellene a jóléti rendszerek működésének értékelése során, és nem elveszni csupán a – kétségtelenül nem kevésbé súlyos – helyi ügyekben. Ennek szükségessége azzal áll összefüggésben, hogy egyértelmű kapcsolat van az egyéni vagy családi szinten manifesztálódó problémák, mint például a munkanélküliség, a dependenciák, vagy a szennyezett lakókörnyezet, és a világban zajló globális közösségek által megtapasztalt történések között. Ez a szituáció nem csupán a szociális szférától, hanem a hétköznapi emberektől is attitűdváltást követel. A passzív, döntéseket elfogadó szerepkörből át kell lépni egy aktívabb, a döntések előkészítésében is bátran szerepet vállalni tudó és akaró, aktivistább „működésmódba”. Ehhez jó adag kritikai szerepvállalásra is szükség van, civil szervezetek, állampolgári akciócsoportok révén. Sajnos Magyarországon ennek a típusú állampolgári szerepvállalásnak - történelmi okokból fakadóan is - még mindig nagyon gyér gyakorlata van. Az attitűdváltáshoz, főként az eleve alacsony érdekérvényesítő képességű ügyfelek esetében, a szociális munkások sem tudnak érdemben hozzájárulni. A hazai gyakorlatban rendkívül alulreprezentált a csoportokkal végzett és a közösségi szociális munka, szinte csak egyfajta unikumként vagy kiegészítő tevékenységként jelenik meg a napi gyakorlatban, annak ellenére, hogy az aktivitásra ösztönzés ilyen típusú segítő munka keretében történhetne meg. A fenntarthatósággal kapcsolatos témákra való reflexió és metódus pedig teljesen hiányzik az ágazat eszköztárából (Pataki – Ágoston – Jászberényi – Hallgató: 2009).

Az előzőekben vázoltak azért is problematikusak, mert a jelenlegi globális társadalmi-gazdasági történések közepette a szociális munkásoknak a változás ügynökeiként kellene fellépniük (Mary: 2008). Arról, amit jelenleg a segítő szakemberek a társadalom és a természet közötti kapcsolatrendszer mibenlétéről tudnak, kevés. Egy jó adag önreflexióval megsegítve, a szociális szakmának át kellene gondolnia, hogy a jelenlegi tudáskészlet elegendő-e az új típusú kihívások kezelésére, és hogy jelenleg mennyire adekvát eszköztárral végzik a napi munkájukat.

A szociális munkások társadalmi konstrukcióként látják és értelmezik a világot, ami alapvetően kihat a mindennapi gondolkodás módjukra. A probléma az, hogy a lencse, amin keresztül rápillantanak a világ történéseire, túlságosan szűk (Mary: 2008). Ez a hazai gyakorlatban is abszolút tetten érhető. Többnyire hiányzik a szakemberekből a praxisukban előforduló problémák makrohátterének felfejtése és a cizelláltabb megértést segítő komplex látásmód. Sajnálatos módon az esetek többségében ehhez a képzés sem adja meg a megfelelő alapokat, a társadalomtudományi tárgyak bizonyos oktatóhelyeken még nem nyerték el a jelentőségüknek megfelelő rangot. A más megközelítések felé való nyitás, mint például területfejlesztési, vagy ökológiai megközelítések oktatása

pedig gyakorlatilag teljesen hiányzik. Témánk szempontjából negatív körülmény, hogy az egész világban – általában – ez a sztereotípiákra épülő redukcionista megközelítés dominál. Például egy deviáns viselkedésmódot hordozó ügyfélnél túlságosan egyénre fókuszált a probléma hátterének beazonosítása, és kevesen veszik górcső alá a szolgáltatást igénybevevő olyan társadalmi háttereit, mint a területi adottságok, a gazdaság állapota, a lakhatási sajátosságok, stb.

Más aspektusból megfogalmazva: az egyén esetében a tudat, a test és a lélek közötti összefüggésrendszer, a társadalmi, politikai és fizikai környezet hatása, – amelyre hat az ügyfél és vice versa – nem kap kellő figyelmet. „*A szociális munkások technikusok, ahol a kliens az alapanyag*” (Mary: 2008, 13. p.). E problematikus látásmód megváltoztatása elkerülhetetlen, hiszen az emberi viselkedés a környezet között komplex kapcsolat van, amelyre a szociális munkának interaktív és reflexív módon kell válaszokat adnia. Amennyiben a pozitívista, régi rutinokon alapuló technicizált szemléleten és beavatkozási módokon nem tud változtatni a szakma, akkor az alternatív megoldásokat keresők körében sincs helye, amellyel megfosztja magát társadalmi presztízse növelésének lehetőségétől, (amely növelése egyébiránt nagyon ráférne erre az ágazatra, szakmára).

A vázolt, meglehetősen passzívításon és régi rutinokon alapuló esetkezelés Magyarországon is azzal van összefüggésben, hogy a szociális munkások nem voltak bevonva osztársadalmi kérdések megoldásába, valamint stratégiai tervezési és politikaformálási folyamatokba. Közülük csak a legharcosabbak tudták ilyen típusú kérdésekben hallatni a hangjukat. A hazai területfejlesztési gyakorlatból is többnyire hiányzott – a társadalmi problémák, különös tekintettel a mélyszegénység, kirekesztődés felé való fokozottabb odafordulás –, aminek egyértelmű leképeződései a különböző területi szintekre készült tervezési dokumentumok szociális ágazatra vonatkozó tematikus bekezdései. Ezen a helyzeten árnyaltak valamelyest a 2004-es csatlakozásunkat követő uniós elvárásokból fakadó történések (az előkészületek során készült szociális szakmai dokumentumok máig elérhetőek a www.szocialisfejlesztés.hu Dokumentumtárának EU-s és fejlesztéspolitikai könyvtáraiban), azonban a problémák összetettségéhez képest jelentős változás nem történt. A mögöttes okok komplexek, az egyik meghatározó fontosságú faktor e tekintetben az a típusú attitűd, amely kormányzati szinttől kistéleplési szinttel bezárólag beleégett a rendszerbe, miszerint csak az infrastrukturális fejlesztések tekinthetők érdemi fejlesztéseknek, az ember, amennyiben nem a munka világának szereplőjeként aposztrofálódik, nem különösebben számít.

Azokban az országokban, ahol a szociális munka mozgástere nagyobb, mint hazánkban, némi pozitív változás tapasztalható e tekintetben. A szociális munkások ugyanis – például az Amerikai Egyesült Államokban – főként az 1990-es évektől kezdve, bevonódtak az értékvitákba, amelyhez a tradicionális teóriák és a modernizmus képviselői közötti párbeszéd vezetett. Mindez összefüggésben állt egyfajta paradigmaváltással is, amelynek először a tudományelméleti hátterét tekintjük át.

Paradigmaváltás a szociális munkában

Véleményünk szerint a korábbi fejezetek alátámasztották azt az érzetünket, hogy elérkezett az idő a szociális munkában a paradigmaváltásra. Szerencsére bőséges szakirodalomra támaszkodhatunk e tekintetben, amelyek az alábbiakban foglalhatók össze:

A **paradigmaváltás** teoretikus háttéréből számtalan irodalmat citálhatnánk, *Nancy L. Mary* nyomán, *Duane Elgin* és *Coleen LeDrew* munkáját emelnénk ki, melynek címe: *Global Consciousness Change: Indicators of Emerging Paradigm*. A paradigmaváltással a szerzők két tényezőre hívják fel a figyelmet:

- az emberek egyre növekvő kapacitása az önértékelés és a világ megfigyelése tekintetében, valamint javuló képességünk a tekintetben, hogy a saját fejlődésünk irányítói legyünk;
- másrészt változás figyelhető meg az élő rendszerek értelmezésében, miszerint a kozmosz egységes, és az emberek, az állatok és minden más élőlény egyetlen élethálózatot alkot.

E globalitásról szóló tanulmány öt olyan területet is nevesít, ahol mind az érzékelés, mind a kultúra terén változások érzékelhetők:

- globális kommunikációs minták és globális érzékelés,
- globális ökológiai figyelemfelkeltés,
- posztmodern értékek: a versengéstől a partnerségek felé való fordulás, a sokszínűség iránti erősödő tolerancia,
- növekvő tapasztalati spiritualitás,
- a fenntartható életforma felé való odafordulás.

Néhány továbbgondolásra alkalmas gondolat *Eisler* (1995) nyomán, *Nancy L. Mary*től, a fenntartható szociális munkával kapcsolatban:

1. *A hosszú távú fenntartható fejlődés biztosításának kérdése, ami tulajdonképpen elvezetett a szociális ágazatban is a paradigmaváltás szükségességéhez. Ma már számos országban, egyre növekvő figyelem mellett, különböző diszciplínák mentén vizsgálják az emberi tevékenység természeti környezetre gyakorolt hatását. Sajnálatos hogy a prevenció helyett ilyen szituációkban még gyakran krízissel reagál az emberiség. Hiányoznak e tekintetben a hosszú távú megoldások. Az alapvető üzenet: az embernek harmóniában kell élnie a bolygóval és annak lakóival. A természeti környezet jólétünk egyik záloga is.*

2. *Az összekapcsolódó, interaktív élethálózat kérdése, amely kapcsolatot teremt a fizikai és a társadalmi világ között, valamint helyi és globális kapcsolatot biztosít olyan társadalmi problémák esetében, mint a szegénység, a környezeti források kimerülése, társadalmi igazságtalanság, globális erőszak és a fogyasztási szokások. Amit ezzel kapcsolatban lényeges leszögezni, az a hálózat folyamatos változása, amely érintheti az egyént, a társadalmi csoportokat, a nemzeteket és a bolygót magát is.*
3. *A tudomány, a vallás és a spiritualitás közötti összefüggés. Ha ismerjük a spirituális és/vagy vallási aspektusát az embereknek vagy egy adott kultúrának, akkor tisztában kell lennünk a különböző emberek érzelmi és szubjektív valóságával is. Az abszolút realitás gondolatát el kell vetnünk. Ne gondoljuk, hogy egy igazság van, és kerüljük, hogy a saját értékrendszerünket, látásmódunkat rá akarjuk erőltetni bárki másra. Természetesen adott szituációkban orientálhatjuk az ügyfeleket bizonyos értékek felé. Például forszírozhatjuk a női egyenjogúság gondolatát olyan közegben is, ahol ez nem része a hagyományoknak, megtalálva az egyensúlyt a saját értékrendszerünk adekvátsága és a helyi adottságok között.*
4. *Az emberi kapcsolatok és a társadalom partnerségi modellje. Ennek előzményei évszázadokkal korábbi időszakokra nyúlnak vissza, amikor is a predomináns társadalmi modell volt a jellemző, amelyben meghatározásra került, hogy melyik a domináns (társadalmi) nem. A fenntarthatóság eszméje megkívánja ettől a meglehetősen ortodox nézettől a társadalmi és kulturális fejlődés partnerségi modellje irányába való elmozdulást, ahol a nemek, a kultúrák és a természet között harmonikus viszonyrendszer van. A partnerségek eredményeként létrejön a társadalmi igazságosság, megosztott hatalmi modellek és egészségbarát technológiák kerülnek alkalmazásra. Mindez együtt jól szolgálja környezeti és társadalmi jólét megvalósítását.*

A szociális munka modellek szoros kapcsolatban állnak a partnerségi ideával, amelyek visszaköszönek a feminista mozgalmakból, az „empowermenten” alapuló segítő munkából, a részvételen alapuló közösségi fejlesztésből és a kutatási együttműködésekben (Mary: 2008).

Globális összekapcsoltságnak lehetünk tanúi, amely a globális öntudat egyfajta új megjelenési formája. Ennek következményeként a szociális munkás egyfajta új, híd szerepkörbe kerül, amikor is a családok és az őket érő kaotikus kihívások között segít megtalálni az egyensúlyt.

Coates (idézi Mary: 2008) négy alapelvet fogalmaz meg a természettel kapcsolatban:

- minden egy,
- a szubjektívitás fontossága megértésének szükségessége,
- komplexitás,
- a Föld, mint zárt rendszer határai.

Hubbard (idézi Mary: 2008) szerint pedig a transzformációs gondolkodás ideje jött el, miszerint másképpen kell gondolkodnunk arról, hogy kik is vagyunk.

Egy mondattal összegezve: az új paradigma nem más, mint a modernizmusból a fenntarthatóság felé való elmozdulás.

Adódik a kérdés, hogy mit is jelent a fenntarthatóság fogalma ebben a kontextusban?

A fenntarthatóság fogalmát nagyon nehéz megragadni, hiszen rendkívül összetett fogalom. Mi most nem a klasszikus definíciót jelenítjük itt meg, hanem egy olyan megközelítést, amely komplexen magában foglalja mindazt, amivel a fenntartható szociális munkának is feladata van. A fenntarthatóság kifejezi az emberi élet és minden más faj növekvő értékét, az egyenlőséget és a méltányosságot, a gazdasági és társadalmi igazságosságot, a részvételen és partnerségen alapuló döntéshozatalt, a környezet ökológiai szabályszerűségeinek figyelembevételével. Mindez szinkronban van a Szociális Munka Etikai Kódexével, továbbá ezek az alapelvei a különböző vallási irányzatoknak, illetve megjelennek a szegénység elleni harc mentén kialakult értékrendszerben is (Mary: 2008).

Kérdés: hogy az új paradigma mentén milyen feladatok várnak a szociális munkára?

Nancy L. Mary szerint fenntartható szociális munka gyakorlat öt kulcselemből áll:

- prevenció és hosszú távú tervezés,
- interdiszciplináris szociális munka,
- fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődés,
- állampolgári és közösségi megerősítés - empowerment,
- partnerségek kiépítésével kapcsolatos képzések.

A felsoroltak közül – a területi korlátok miatt – az **empowerment** és a **partnerségek** fontosságát emelnénk ki.

A szociális munka világában egyre gyakrabban találkozhatunk az *empowerment* kifejezéssel, amely nem új keletű. Olyan stratégiák és módszertani elemek összefoglaló neve, amelyek sajátos megközelítéseket, eljárásmodokat hordoznak. Magának a szónak az eredete az amerikai feminista mozgalmakhoz köthető, de elterjesztése, továbbgondolása Rappaport nevéhez fűződik. Szó szerinti

fordításban: megerősítést, felhatalmazás, feljogosítást jelent. A szociális munkában ennél egy némileg tágabb értelmezése terjedt el: az egyén képessége arra, hogy saját magát és környezetét alakítsa és befolyásolja. Ezzel párhuzamosan magában hordozza azt az értelmezést is, hogy a szociális munkás segíti az ügyfelet személyes képességei, befolyásolási képessége felismeréséhez, annak érdekében, hogy ezeket a háttereit a mindennapi életbe is adaptálni tudja.

Ez olyan szituációkat is eredményezhet, hogy – főként halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esetében – a szociális munkás a saját hatalmát is felhasználja, ügyfele erősítése érdekében. Ilyen olvasatban tehát az empowerment az emancipációs törekvések egyik kulcseleme. A cselekvési stratégiák terén ez a következő akciókban nyilvánul meg:

- önszerveződés,
- autonómia,
- polgári tudatosság és a részvétel támogatása,
- egyéni kezdeményezés,
- a közösségi források kihasználása.

A felsorolt cselekvési alternatívák egyéni, közösségi, intézményi-szervezeti és társadalmi szinten egyaránt értelmezhetők.

Ez a típusú beavatkozásmód szembemegy a terápiás szemléleten alapuló szociális munka-hagyományokkal, amikor is a kliens nem kap lehetőséget a saját élete feletti döntései befolyásolására.

Az empowerment célja, hogy hozzásegítse a szolgáltatást igénybevevőket a következők felismeréséhez:

- saját érdekeik és igényeik,
- a változások irányítására való ráhatás képessége,
- az egyéni döntéshozatal és szükségleteik artikulálásának fontossága,
- a velük kapcsolatos negatív történések kritizálásának szükségessége,
- hogy van joguk a részvételre és a beleszólásra,
- hogy képesek a saját kompetenciáik fejlesztésére a társadalmi integrációjuk elősegítése érdekében.

A fentiekben foglaltak gyakorlatba való átültetéséhez az szükséges, hogy a szociális munkások a korábbi gyakorlathoz képest több időt és energiát fordítsanak a környezetben rejlő lehetőségek kiaknázására és a rendelkezésre álló források feltárására. A korábbiakban jelzett „*változás ügynöke*” szerepkör érdemi hazai adaptációja is elengedhetetlen feltétele a sikeres empowermentnek. Rendkívül fontos, hogy partnerségek generálójaként lépjen fel bizonyos szituációkban.

A szociális ágazat részéről is attitűdváltást igényelnek a fentiekben megfogalmazottak. Az empowerment módszertani eszköztára fontosságát,

hatékonyságát tekintve ugyanolyan elismerést kell, hogy kapjon, mint a terápiás beavatkozások. A sikeres megerősítéshez a kiváló emberismereten túl, alkalmasnak kell lennie a szociális munkásnak arra, hogy a helyi adottságokat, helyi erőforrásokat lokális cselekvésekké tudj transzformálni. Mindezek mellett, készségi szinten kell tudnia kezelni a csoportokkal való munka és a közösségi munka módszertani hátterét alkotó ismereteket (Pataki-Ágoston-Jászberényi-Hallgató: 2009).

A másik ilyen kulcsterület: a partnerségek létrehozása.

A saját bőrünkön gyakran megtapasztalható érzés a mindennapokban, hogy minél bonyolultabb egy előttünk álló feladat, annál inkább szükségünk van/lehet a megoldáshoz más emberek bevonására. Ez a privát életre legalább annyira igaz, mint a szakmai szférára. A modern társadalmakban egyre komplexebb problémák keletkeznek, így a szociális ágazatban dolgozók számára is indokoltá válik a más (humán) ágazatok szereplőivel vagy a saját szakmán belüliekkel való együttműködés, annak érdekében, hogy érdemi, és ne csupán felszíni, tűzoltó jellegű probléma-kezelés történjen a rászoruló körében. Elsősorban a leghátrányosabb helyzetű térségekben gyakori jelenség a szociális munkások túlterheltsége, kiégése a mindennapos küzdelmek, a gyér szakmai sikerek, a kedvezőtlen infrastrukturális feltételek és sok más egyéb lokális tényező következtében.

A szolgáltatások modernizációja szempontjából meghatározó fontosságú elvárás, hogy (költség)hatékonyan működjenek, főként a leszakadó, minden tekintetben forráshiányos térségekben. A szolgáltatást igénybevevők megelégedettségével párhuzamosan, az érintett intézményeknek, szervezeteknek a kapacitásbővítés érdekében is partnerségi hálózatban kell együttműködniük. A hálózatok, partnerségek létrehozása nem csupán gazdaságossági szempontból indokolt, a több ágazat kooperációjával megvalósuló szolgáltatások, projektek révén olyan tudások és információk adódnak össze, amelyek ma már nélkülözhetetlenek az összetett problémák kezelésében. A hálózatok fenntartása, működtetése túl kell, hogy nyúljon az esetszerű, időszakos, adott esetben ad hoc intézményi, szervezeti együttműködésen. A kívánatos az volna, hogy a hálózatban való együttműködés és szolgáltatásbiztosítás a napi gyakorlat részeként, természetes működési móddá váljon a családsegítők körében is. Témánk szempontjából megvilágítva a kérdést, világosan látható, hogy az inaktív népesség munkaerőpiacra való belépésének segítése érdekében is elengedhetetlen, hogy a munkaügyi intézményrendszer, a szociális szolgáltató szervezetek, a releváns civil szervezetek, az önkormányzatok és az egyéb szakemberek hosszú távú együttműködést alakítsanak ki a jelenleginél hatékonyabb és innovatívabb szolgáltatások biztosítása céljából. Mindezzel együtt új lehetőségek, fenntartható gazdasági vállalkozásokkal való együttműködés, akár közösségi tulajdonon alapuló megoldások kezdeményezése is meg kell, hogy jelenjen ebben az új értelmezésben a feladatok között.

A hálózatok nem egyfélék, a közösen megvalósítani kívánt célok összetettsége és a partnerek közötti kapcsolatok erőssége vonatkozásában jelentős különbségek lehetnek közöttük. A legegyszerűbb hálózatoknál együttműködést kiváltó ok lehet a rendszeres információcsere. Az összetettebb problémák megoldására szerveződött hálózatoknál bonyolult társadalmi kérdések megoldása állhat az együttműködések fókuszában. További célok lehetnek (a teljesség igénye nélkül): a helyi közösség számára jobb szolgáltatások kialakítása, közös politika és megközelítés kidolgozása a negatív társadalmi és politikai jelenségekkel szemben, vagy „csupán” egymás kölcsönös érzelmi támogatása. Sokszor ez utóbbi mindennél fontosabb, egy alacsony anyagi presztízsű ágazat szereplői esetében különösen.

Irodalom

- Barca, F: *Towards a Territorial Social Agenda for the European Union*. http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/future/pdf/10_barca_final_formatted.pdfTowards!
letöltés időpontja: 2011. június 20.
- Coates, J: (2003): *Ecology and Social Work: Toward a new paradigm*. Halifax, Nova Societa, Fernwood Publishing
- Czene Zs.-Horkay N.-Péti M. 2009: A területfejlesztés (örök?) dilemmái - Vitaindító. In: *Falu Város Régió 2009/3*. 5-17. p. http://www.vati.hu/files/articleUploads/5726/fvr_2009_3_ok.pdf
letöltés: 2011. május 25.
- Csoba J.- Kovács I. – Krémer B. –Ráczné Lehóczky Zs.: (2009): Az integrált intézményrendszer lehetőségei és korlátai a tartós munkanélküliség kezelésében. In: Csoba J. (szerk.): *Peremhelyzetű társadalmi csoportok társadalmi és munkaerőpiaci integrációja*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 73-165. p.
- Eisler, R: *The chalice and the blade.: Our history, our future*. New York, Harper Collins
- Elgin, D. - LeDrew, C. (1997) : *Global Consciousness Change: Indicators of an Emerging Paradigm*. San Anselmo, CA, Millennium Project
- Faludi E (2004): A civil együttműködés vidékfejlesztő ereje. <http://www.kispad.org.hu/teruletfejlesztas.php>
letöltés ideje: 2011. június 22.
- Horkay N. 2009: A magyar területfejlesztés politika legfontosabb kihívásai és megújulásának lehetséges irányai. A *Területfejlesztők Napja* című rendezvényen elhangzott előadás. Balatonkenese, 2009. október 8. ppt
- Hubbard, B. (1998): *Conscious Evolution: Awakening the Power of our Social Potential*. Novato, CA, New World Library
- Jász K (2006): *A társadalmi kirekesztődés térbeli megjelenése az Észak-Alföldi Régióban*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem - Földtudományok Doktori Iskola, Pécs
- Mary, N.L. (2008): *Social Work in a Sustainable World*. Lyceum Books, INC. Chicago, Illinois
- Närhi, K (2004): *The Eco-Social Approach in Social Work and the Challenges to the Expertise of Social Work*. University of Jyväskylä, Jyväskylä
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13326/9513918343.pdf?sequence=1>
letöltés időpontja: 2011. március 25.

HERPAINÉ MÁRKUS ÁGNES

Fenntartható fejlődés és szociális munka – öko-szociális munka

Az ökológikus megközelítés térnyerése

A **szociális munka professzionalizálódása** szorosan összekapcsolódott az **iparosodás, városiasodás** fokozódásával, a kapitalista világrend robbanásszerű megerősödésével. E folyamatok a szociális munka szakmává válását, rendszerszintű, intézményes megjelenését kényszerítették ki. Eközben a **profitvezérelt gazdaság** általa **meg nem fizetett társadalmi károkat és környezeti terheléseket okozó működésmódja**, a keletkezett externáliák halmozódása kritikus méreteket öltött. Mostanra erősödtek meg és váltak elfogadottá azok a megközelítések, amelyeket összefoglalóan **ökológiai megközelítéseknek, gondolkodásmódnak** nevezünk. Ez a szemléletmód komplex, a földi világban zajló természeti, társadalmi, környezeti, gazdasági folyamatokat összefüggésükben és egymásra hatásukban vizsgálja. A szociális munka szakirodalmában már a 70-es évek végén megjelentek az ökológikus gondolkodásmódot alkalmazó megközelítések (Mary: 2008.) Definiálásra került a szociális munka komplex jellegéből adódó ökológikus értelmezés is: *„... a szociális munkásnak egyidejűleg két, egymást kiegészítő funkciója van: felszabadítani az emberek alkalmazkodóképességeit, és segíteni nekik abban, hogy javítsák, tökéletesítsék környezetüket”* (Germain: 1999).

Az ökológikus szemlélet eredményeként világossá vált, hogy egy az eddigitől eltérő, a környezeti és társadalmi károkat figyelembe vevő gazdasági és társadalmi működésmódra van szükség a globális katasztrófa elkerülése érdekében. Ennek a megközelítésnek a részeként merült fel a szociális munka, mint professzió újraértelmezésének, de legalábbis a jelenlegi gyakorlatok felülvizsgálatának és újragondolásának szükségessége idehaza is (Tripolszky-Herpainé Márkus-Hermann-Hajdú-Antal: 2010).

Erre az újragondolt megközelítésre a külföldi szakirodalom az **öko-szociális munka** kifejezést használja (Mary: 2008.). Nem szép kifejezés, de minden más próbálkozásunk csak hosszasan körbeíró és a lényegét mégis itt-ott kifejejtő, vagy a hangsúlyokat túlzottan, aránytalanul valamilyen irányba eltoló változatokat eredményezett, mint például a *„fenntartható és szolidáris megoldások keresésére vállalkozó szociális munka”*, az *„ökológikus megközelítésekre alapozott szociális munka”* vagy a *„fenntartható megközelítést alkalmazó szociális munka”*. Ezért alapvetően a külföldi irodalomból átvett öko-szociális munka kifejezést használjuk, de néhol a körbeíró fogalommal adunk esélyt az alternatív elnevezések elterjedésére is.

A szociális munka viszonya a fenntartható fejlődés fogalmához

A jelenlegi gazdasági világrend, a profit mindenhatósága, a piac egyedurialma olyan problémákat generálnak, amelyek árát nem annak okozói, hanem a természeti környezet, annak pusztulásával, illetve a sérülékeny társadalmi csoportok, a maguk problémáival és életkörülményeik nehézségeivel, életesélyeik korlátozottságával, illetve összességében az emberi társadalmak egésze fizetik meg (Lányi: 2007).

A gazdaság, a piac, az ipar és az iparosított módon működő mezőgazdaság **károkozásának árát a jelenlegi társadalmak sérülékeny csoportjaira illetve a jövő generációira terhelik.** Ezeket a problémákat egyik oldalról a zöld, környezet- és természetvédő mozgalmak, másrészt a társadalomkutatók, szociális szakemberek tudatosították. Integrálásuk az ökológikus gondolkodásmódban jelenik meg. A **zöldek (a természet, így a jövő védelmében)** és a **szociális szakemberek (a jelenlegi sérülékeny társadalmi csoportok, az élhető társadalom védelmében)** ugyanazon problémák, káros mechanizmusok következményeinek elhárításán dolgoznak. Ezt kellően pontosan tükrözik a fenti fogalmak általánosan elfogadott definíciói is.

A szociális munkásokat tömörítő legnagyobb nemzetközi szervezetek (IASSW – International Association of Schools of Social Work – és – International Federation of Social Workers – IFSW) által 2001-ben elfogadott definíció értelmében:

*„A professzionális szociális munka **elősegíti a társadalmi változásokat**, a probléma megoldásokat az emberi kapcsolatokban, valamint segíti az 'empowerment'-et; az emberi képességek felszabadítását és az emberek felhatalmazását arra, hogy **cselekedjenek a jólét fokozása érdekében**. Az emberi viselkedésről és a társadalmi rendszerekről szóló elméletek felhasználásával a szociális munka azokon a pontokon avatkozik be, ahol az emberek egymással és társadalmi környezetükkel kerülnek kapcsolatba. Az emberi jogok és a szociális igazságosság alapvető fontosságúak a szociális munkában.”*

A mára klasszikussá vált első definíció, *Gro Harlem Brundtland* norvég miniszterelnöknő vezette bizottság készítette jelentés megfogalmazásában:

„...a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.” (Brundtland-jelentés: Közös jövőnk, 1987)

Herman Daly megfogalmazása szerint *„a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednék”*.

Mind a szociális munka, mind a fenntartható fejlődés értelme és célja a szociális jólét elérése, élhető (társadalmi és természeti) környezet kialakulásának elősegítése. A szociális munka definíciója azonban deklaráltan, elsődlegesen a társadalmi környezetre irányuló beavatkozásokról szól, ám nyit egy utat a „társadalmi rendszerekről” szóló

újabb tudások integrálása és alkalmazása felé. Az ökológikus megközelítések ilyen újfajta, integráló és a kialakult problémák alapvető okaira, hajtóerőire irányuló értelmezéseket jelenítenek meg értelmezésünkben.

Ma **hazánk társadalma**, összességében, szintén **túlfogyasztó**: Magyarország ökológiai lábnyoma kétszeres, tehát a jelenlegi életformánk akkor lenne fenntartható, ha kétszer ekkora területen élnénk. Ezzel még mindig alatta maradunk az európai átlagnak, de fölé kerültünk a fenntarthatónak.

Minden, a gazdasági szektorból érkező nyomás – nem csupán a reklámok – újabb dolgok megvásárlására, több dolog birtoklására ösztönöz. Ezzel szemben az ökológikus életmód és termékek óvják a világunkat, hiszen kevesebb káros anyagot bocsátunk a légkörbe a megfelelő fűtéssel, egészségesebbek a vegyszermentes helyi élelmiszerek a nagy áruházláncok olcsó, de messziről utaztatott és tartósított termékeivel szemben. Jobb életminőséget biztosíthat a megfelelő mosó, tisztító és kozmetikai szerek alkalmazása, nem okoznak allergiát, és nem drágábbak a vezető piaci márkáknál, stb.

Fentiekén túl a szociális problémák vonatkozásában egy sokkal közvetlenebb kapcsolat is létezik a két megközelítés viszonylatában: a fenntartható fejlődés értelmezése alapvető értéként tételezi az **igazságosságot**. A társadalmi igazságosság és szolidaritás erősítése a szociális munka egyik fő célkitűzése. Tekintettel arra, hogy a környezeti károk és a társadalmi igazságtalanság ugyanazon működésmód következményei, okkal és joggal tételezhetjük fel, hogy megfelelően kiválasztott megoldások mindkettőre hatással lehetnek.

Kimondható: a szolidaritás, a (társadalmi) igazságosság és (környezeti) fenntarthatóság kérdéskörei mentén lelhetőek fel azok a problémák is, amelyekkel a szociális munkások találkozhatnak. Jelenleg hazánkban sokkal inkább egymás mellett, sőt, néha egymással szemben, mint együtt vagy legalábbis egységes értelmezési rendszerben, közös értékrend mentén dolgoznak a „zöldek” és a szociálisok. Ezért szükséges és indokolt, a jelen keretek szűkössége miatt, elsősorban a gyakorló szociális munkások számára, annak igen vázlatos releváns áttekintése, hogy milyen, tágabb illetve új megközelítések alkalmazása szükséges az ökológikus szempontokat is integráló, a fenntartható fejlődés elvét szem előtt tartó beavatkozásokkal operáló szociális munka érdekében.

Hogy a fenntartható világról alkotott jövőképben fontos elem a szociális kérdés, álljon itt egy idézet a „Szivárványgazdaság” megalkotójától: „Az egészséges élethez és a jóléthez egyaránt szükségünk van közösségre és kultúrára. Az (...) olyan tényezők, mint a rosszul átgondolt szociális tervezés és lakásfejlesztés, a sarki kisboltok eltűnése, amelyeket a super- és hipermarketek szorítottak ki, a nagycsaládok felbomlása, és az, hogy az ingázóknak naponta hosszú utat kell megtenniük a munkába, megakadályozzák, hogy találkozhassunk, megismerkedjünk a lakóhelyünkön élőkkel, meggyengítve, végül elpusztítva ezzel a közösséget és a támaszt, amit nyújthatnak” (Dauncey: 2001).

Első közelítésben vegyük sorra, melyek azok a szociális problémák, amelyek hagyományos megközelítései mellett, és egyre inkább helyett, adekvát válaszokat találunk az ökológikus megközelítésekből kiindulva. Az ökológikus megközelítések holisztikusak, ágazatköziek, nem kizárólag társadalmi, hanem környezeti és gazdasági szempontokat is egyidejűleg mérlegelők, és meghaladják azt a nézetet, hogy a gazdasági, piaci szempontok felülírhatják a társadalmiakat és környezeteket. A problémák értelmezése, az okok feltárása is hasonló módon történik. A válaszok keresése szintén. Azaz: azokat a megoldásokat keressük és részesítjük előnyben, amelyek valódi megoldásokat teremtenek, tehát a problémák alapvető mozgatórugóit, gyökerét ismerik fel, és arra reflektálnak, illetve amelyek érdemben segítenek méltó életet élni és nem okoznak további társadalmi, környezeti károkat sem.

Ehhez először a szegénység különféle dimenzióit és egyéb, a társadalmi kirekesztődés szempontjából fontos jelenségeket, élethelyzeteket és probléma-típusokat tekintjük át. Természetesen nem a társadalmi kirekesztődés és szegénység specifikumainak összegzése a célunk, hanem a szociális problémáknak egy olyan nézőpontú számbavétele, amely elvezet azokhoz a területekhez, ahol e megközelítés alkalmazható, és a jelenlegi intézményes és szakmai válaszokon túlmutató lehetőségeket nyithat meg a szociális munkások számára.

Szociális problémák, élethelyzetek, ahol az ökológikus válaszokat keresni érdemes

Jövedelmi szegénység:

Hazánkban európai összehasonlításban is igen alacsonyak mind a munkajövedelmek, mind az ezekhez viszonyított társadalmi transzferek. Ennek eredményeként a megélhetés széles társadalmi rétegek számára igen nehéz. Köztük is különösen sokat nélkülöznek azok, akik segélyekből kénytelenek megélni. 2011 tavaszán a bruttó átlagkereset 215 ezer forint körül volt, ami gyerektelenek esetében 140 ezer forint nettó jövedelmet jelent. A minimálbér bruttó 78 ezer forint, tehát megközelítőleg 60 ezer forint kerül a munkavállaló kezébe. Az aktív korú munkanélküliek közül a segélyre szorulóknak havi 28.500 forintot kaphatnak, a közmunkáért járó bér nem éri el a minimálbér összegét, annak körülbelül a fele. Jelenleg közel 3 millió embert tekinthetünk Magyarországon szegénységben élőknek, nélkülözőnek.

A segély egy olyan eszköz, amelyet nem tekinthetünk semmiféleképpen célnak, de egy szükséges eszköznek igen, a jövedelem és munka nélkül maradó emberek szociális társadalmi tagságának valamilyen szinten való fenntartásához.

A segélyek önmagukban nem hoznak változást és megoldást még a súlyosan rászoruló emberek életében sem. Ennek ellenére nélkülözhetetlenek, a minimális megélhetés biztosítása érdekében, azok számára, akiknek nincs más alternatíva alapszintű megélhetési forrásaik biztosítására. Aki ma munkalehetőség nélkül marad, akinek értelmes, hasznos munkalehetőséget, amivel a helyi közösség hasznos tagja lehet, a gazdaság jelenleg nem kínál, marad a közmunka és a segély.

Lakhatási, lakókörnyezet és energiaszegénység

A hazai lakásszektor sajátos tulajdonosi szerkezetet mutat. Sehol Európában nincs ennyi lakás magántulajdonban, úgy, hogy a lakást a tulajdonosa lakja! Ma Magyarországon a 4,2 millió lakás 93%-a magántulajdonban van, és csak 7%-a bérlakás – Európában a legalacsonyabb aránnyal –, szemben az Európai Unióban jellemző 30-40%-os átlaggal. Az alacsony hazai jövedelmi szint miatt idehaza általában 6-7 év teljes bére szükséges a lakásvásárlásra, míg az európai átlag 2-3 év. Hiányoznak az átmeneti lakhatást biztosító intézmények, támogatások, a lakhatásukban veszélyeztetettek aránya magas. A lakások energetikai állapota rossz, ami együtt jár az energiaszegénység magas arányával, amit többek között a lakások magas energiafogyasztása is jelez: európai szinten a 10 legrosszabb helyzetű ország egyike hazánk (Herrero–Ürge-Vorsatz: 2009).

A lakások karbantartására már nem futja a lakosság jövedelméből, ezért konzerválódnak a környezetet és az érintettek pénztárcáját egyaránt súlyosan terhelő megoldások, elsősorban a rossz hatásfokú fűtési rendszerek, szigetetlen lakások, óriási gáz és elektromos számlákkal (Herpainé Márkus–Gyuris–Ladányi–Jász: 2011).

Mindezeket súlyosbítják a jelentős területi különbségek. Hazánk egyes térségeinek leszakadása megállíthatatlannak tűnő ütemben zajlik. Hátrányos helyzetű térségekben a kis településekről, tanyákról gyakorlatilag már nem lehet kimozdulni, munkahelyek nincsenek, ezért nem is igazán érdemes. A területi zárványokban élők számára a fizikai és társadalmi mobilitás szinte lehetetlenné vált.

Egészséges táplálkozás és életmód

A hazai népesség egészségi állapota a gazdasági fejlettségünkhöz képest rossz. Mind a betegségek, mind a korai halálozás, mind az egészséges életmód elemei (megfelelő táplálkozás, napi mozgás, stb.) terén rossz a helyzet. A várható élettartam 74 év, míg az uniós átlag 79 év. A nőknél ez közel 78 évet, a férfiaknál 70 évet jelent. A soktényezős és bonyolult okozati rendszerben nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a lakosság igen alacsony jövedelmi szintje kétségtelenül gátja annak, hogy a napi feltétlenül szükséges megélhetési kiadások és magas lakhatási költségek mellett a jobb minőségű élelmiszerekre, sportolási és üdülési alkalmakra, stb. is költsenek. Mindemellett a fogyasztói életmódot sugalló piaci szereplők, a reklámáradat és értékrend, nem az egészséges, valóban

szükséges, hanem a nagy márkák által fémjelzett presztízsvásárlások felé tolja el a lakosságot. Ennek a nyomásnak a szegénységben élők is erősen kitettek.

Információkhoz jutás, alkalmazkodóképesség és innovációterjedés

Ma az információkhoz jutás egyik kulcseleme az internet. Hazánkban az internet-penetráció (az internetezők száma a teljes lakosság arányában) 2010-ben 52% volt. Ez a világtátlag (28,2%) majdnem kétszerese, de az európai átlagtól (58,4%) elmarad.

Az elterjedt tömegkommunikációs csatornák (újságok, televízió, rádió, stb.) és az internet mellett fontos információforrás a saját közösség, a személyes kapcsolatok, a társadalmi közeg. Idehaza a civil szervezetek igen nagy hányada a rendszerváltást követő bumm során létrejött, de gyakran alvó szervezet. A magyar társadalom tagjai keveset barátkoznak, és nem szívesen vesznek részt civil aktivitásokban. (TÁRKI: 2009.a) A közbizalom szintje európai szinten a legalacsonyabbak között van (TÁRKI: 2009b), a társadalmi tőke egyéb összetevőinek a mértéke aggasztóan alacsony szintű (Mészáros – Péterfi: 2010). Ezért azok a lehetőségek, amelyek a társadalom tagjai közötti kapcsolatokon keresztül történő információ- és innovációáramlást lehetővé teszik, igen szükségesnek mondhatók. Mindez a társadalmi alkalmazkodó- és megújuló képesség akadályait is megmutatja, amely a fenntartható életmódok és a társadalmi szolidaritás erősödésének a gátjait is jelentik.

Ökológikus megközelítésű adekvát válaszok releváns szociális problémákra

A fenntartható és szolidáris megoldások keresésére vállalkozó szociális munkás ezekkel a problémákkal (is) szembesül. A fenti felosztás mentén tekintsük át a jelenlegi hazai gyakorlatot! Olyan példákat kerestünk – a teljesség igénye nélkül –, amelyek valós válaszokat adnak szociális problémákra, és ezek a válaszok fenntartható megoldásokon alapulnak.

Nagy szükség van e megoldás elterjesztésére. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy bekerüljenek a szociális munkások értelmezési keretei közé, és valódi lehetőségeket kínáló eszköztárába, ami változást, nyitást igényel. Nyilvánvalóan megjelenik és megfogalmazódik egy szemlélet, attitűdváltás igénye, amely egy paradigmaváltás alapjait teremtheti meg. Ez a lokalitás és a szubszidiaritás újra felfedezésén és pontosításán, az értékek sokszínűségének újraértékelésén alapul. Azaz: a szegénység és társadalmi problémák megoldásait nem egy korrekciós mechanizmusként tételezzük, hanem egy új társadalmi és gazdasági működésmód kialakításához vezető szükséges lépések soraként.

Olyan értékek fedezhetőek fel ismét, mint az a megközelítés, miszerint a takarékoságot nem csupán a szegénységi helyzetek kényszereként, hanem a világot

jelenlegi csodáival megőrizni képes életforma alapvetően szükséges elemeként tételezzük. A fogyasztás mindenek felettiségét fel kell, hogy váltsák a közösségi, kulturális értékek, amelyek boldogulást és előrelépést, összességében társadalmi fejlődést hozhatnak.

Ez nem jelenti, semmiképpen, a nélkülözés bagatellizálását vagy a problémákkal küzdő emberek igényeinek semmibe vételét. Jelent azonban egy alternatív megközelítést, ahol a segítő és segített egymástól kölcsönösen tanulhat, és a fejlődés mindkettőjük számára közös tanulási folyamat során válik lehetségessé.

Alternatívák jövedelmi szegénység enyhítésére

A fent ismertetett problémákra (alacsony jövedelmi szint, igen alacsony aktivitási ráta) valós alternatívát a közmunka programok és segélyek jelenleg nem jelentenek. Kiutat a **helyi piac, a helyi gazdálkodás, helyi szolgáltatások körének szélesítése, valamint a felelős társadalmi vállalkozások jelenthetnek.**

- **Önellátásra termelő gazdálkodás:** az ökológikus gazdálkodás népszerűsége egyre nő az utóbbi időben. Szociális szempontból nyilvánvaló haszon a pénz híján való élelmiszertermelés lehetősége. Értéke a környezeti terhelés mérséklése mellett az is, hogy figyelemmel van a helyben honos és jellemző gyümölcsök, gyógynövények termesztésére, ami alacsonyabb kiadásokat jelent a gazdálkodó számára, ellenállóbb, a helyi viszonyokhoz illeszkedő fajták miatt. A teljes önellátáshoz nem csupán megfelelő nagyságú terület, hanem hozzáértés is szükséges, amit magánszorgalomból elsajátítani nehéz. A szociális munkásoknak ezért együtt kell működniük azokkal a gazdálkodókkal és e módszereket terjesztő civilekkel, akik e tudásokat képesek megosztani a rászoruló érdeklődőkkel.

Példák:

<http://helyipiac.hu/>

<http://www.permakultura.hu/>

<http://termelotol.hu/hirek/rozsaly-az-onellato-minta-falu>

<http://umvp.eu/?q=sajtoszemle/onellato-falu>

- **Közösségi kertek, szociális földprogramok:** A közösségi kertek egyre terjedőben vannak. A lényege a mozgalomnak, hogy alapvetően városi környezetben, jellemzően közösségi tulajdonban lévő területen közösen termelnek, gazdálkodnak kisebb-nagyobb csoportok. A szociális földprogramok a hazai aktív szociálpolitikai eszközök egyik legrégebbijeként lehetőséget teremtenek, jellemzően vidékies térségekben, alacsony jövedelmű, rászoruló családok számára önellátásra, családi fogyasztásra termelés biztosítására. Ehhez általában az

önkormányzat nyújt segítséget, vetőmagot, tenyészállatot (csibét, nyulat, stb.) a szociális költségvetéséből.

Példák:

<http://foldkelte.wordpress.com/>

<http://www.eselyfk.hu/>

- **Szociális szövetkezetek, felelős társadalmi vállalkozások:** A szociális szövetkezetek olyan gazdasági társaságok, amelyek a civil szervezetekre jellemzően a közösségi célok mentén jönnek létre és működnek. Ugyan gazdálkodnak, termelnek, szolgáltatnak, tehát piaci tevékenységet folytatnak, de fő céljuk tagjaik közösségi, társadalmi szükségleteinek kielégítése, ezért ennek megfelelően kezelik vagyonukat és nyújtanak segítséget saját tagjaiknak. A felelős társadalmi vállalkozások piaci szereplők, cégek, amelyek figyelmet fordítanak arra, hogy tevékenységük társadalmilag hasznos legyen, például kifejezetten sérülékeny társadalmi csoportok (fogytékossággal élők vagy romák) foglalkoztatását segítik elő, illetve figyelnek arra, hogy ne gyermekmunkával készült nyersanyagokkal, alapanyagokkal dolgozzanak. E fogalom sokrétű megközelítéssel használható. Itt érdemes megemlíteni a társadalmi felelősségvállalást is, ami piaci cégek munkatársainak életkörülményeit javító működésmódtól önkéntes munkák szervezésén át társadalmi célokra adott adományokig sokféle formát ölthet.

Példák:

<http://szoszov.hu/>

<http://www.fruitofcare.hu/fooldal/>

<http://www.goodcsr.com/>

- **Kaláka, szívesség-időbank-szerű kezdeményezések:** A kölcsönös segítségnyújtás fontos összetartó ereje a közösségeknek. A kaláka, a helyi közösség vagy egyes csoportjainak egymást segítő közös munkája. Habár idehaza az adóhivatali ellenőrzések megnehezítik a hasonló kezdeményezések elterjedését, de van példa kölcsönösségen alapuló szívességbankokra. Ezek lényege, hogy önkéntes segítségért, regisztráltan, bárki szívességet (segítséget, szolgáltatást, eszközt, ami van) kérhet cserébe a közösség tagjától. Így nincs pénzmozgás, de van segítség, ruha, bármi, amire szükség van.

Példák:

<http://lmv.hu/talentum>

<http://szivessegbank.lap.hu/>

- **Adományozás, másként – ökoteregetés, cserepiac és társaik:** Idehaza még gyerekcipőben jár a hasznos és még használható eszközök **adományozása**. Mit tehet egy szociális munkás? Helyi szinten elindíthatóak a fenti példák is, megfelelő támogatást köré szervezve. Az ebben a pontban szereplő példák igen egyszerűek: bárki elhozhatja a „cserepiacra” megunt, kinőtt, de még használható dolgait (ruhákat, könyveket, háztartási és sporteszközöket, szinte bármit). A cserepiacon, ökoteregetésen nem pénzért vásárolhatnak az arra járók, hanem aki hoz, az vihet is. A tárgyak értéke nem számít, akár egy szemeteslapátért is kaphatunk még használható videómagnót. Hasonlóképpen gyűjthetünk adományokat nagyvárosokban, amelyeket például kistelepülések gyerekes családjainak juttathatunk el.

Példák:

<http://www.humusz.hu/esemenyek/cserepiac/2447>

<http://www.youtube.com/watch?v=RZXkpe3mQbg>

<http://adhat.hu/>

Alternatívák lakókörnyezet, lakhatási és energiaszegénység ügyekben

- **Önellátó település:** A lakóhely sok mindent befolyásol. Zsákfalvából, tanyaokról alig lehet eljárni dolgozni. A szegénység mélyebb és gyakoribb, mint nagyobb településeken. A jövedelmekhez képest szinte megfizethetetlen az energia, és a kevés pénz is „kimegy” a falvából az olcsó hipermarketekbe. Hogyan lehet a jövedelmeket a településen tartani, ezzel ökológiailag kedvező módon működtetni a településeket, egyúttal szociális problémákat is kezelni? A kis falvak esetében az **önellátó település** kezdeményezése fontos irány. A szociális munkásnak alapvetően a feladata részt venni annak feltárásában, hogy a szociális problémákkal sújtott csoportok számára milyen területeken van szükség lehetőségekre, például termelés, energiaellátás, stb.

Példák:

http://futurista.blog.hu/2010/05/31/fenntarthato_telepulesek

www.bukkmakkleader.hu

1. ábra Az emődi energiaudvar, Bükk-Makk LEADER közösség

Miskolc agglomerációjában a Bükk-Miskolc Térségi Akciócsoport (Bükk-Makk) a térség uniós vidékfejlesztési forrásainak döntő részét, több mint háromnegyedét a tiszta, megújuló energiák termelését biztosító infrastruktúra kialakítására fordította. A zömében újratermelődő megújuló energiák (nap, szél) mellett a nem újratermelődő, de megújuló biomassza előállítását is megkezdi, ami helyi munkahelyteremtést is szolgálja. A képen látható, az emődi iskolaudvaron találhatóhoz hasonló közösségi energiaudvar jött létre Dédestapolcsányban és Szomolyán is.

- **Lakások energetikai szanálása ökológikus módon:** A lakások szigetelése, felújítása kulcskérdés, mert így olcsóbb és kevésbé környezetterhelő a fenntartása. Nem a nagy barkácsáruházak akciós termékei feltétlenül a legalkalmasabbak és a legjobban használhatóak, hanem ökológikus, gyakran „barkács jellegű” megoldások (szebben: low tech) (Kiss-Somogyvári: 2009). Ezek a megoldások részben választ adhatnak a mélyszegénységben élő energiaszegény háztartások egyes problémáira.

Példák:

<http://www.greenenergy.hu/rep/>

<http://www.essrg.hu/>

- **Önkéntes építők:** Az Amerikai Egyesület Államokból indult kezdeményezésnek, a Habitat for Humanity-nek létezik hazai szervezete. A lakhatási szegénység mérsékléséért dolgozó, önkéntesek segítségével, a leendő tulajdonosok aktív részvételével építenek és újítanak fel házakat, lakásokat. Új kezdeményezés a fiatalok által szervezett „szociális építőtábor” mozgalom. Ennek keretében első évben Nagykanizsán újíítottak fel önkormányzati lakásokat, ahol a lakbérhátralekos családok lakásaik felújításába fektetett munkájukkal törleszthették az önkormányzat felé tartozásaikat. Hasonló kezdeményezések egyre szélesebb körben terjednek, helyi alkalmazásaikhoz a fenti példák jó alapot adnak.

Példák:

<http://szocialisepitotabor.wordpress.com/>

<http://www.habitat.hu/>

Ökologikus életmód

- Az ökológikus életmód a valódi szükségletekhez közelítő fogyasztáson alapul, amelynek során a környezetet kevésbé terhelő, nem a reklámozott, drága termékekkel, hanem elsősorban a helyi gazdaság áruival egészítjük ki. Fontos elemei azok a háztartási technikák, praktikák, amik **olcsók és zöldek**.

Példák:

<http://lmv.hu/>

<http://www.szocialisfejlesztes.hu/>

Dokumentumtár, Fenntartható társadalom és ...

Adaptáció, információhoz jutás és innovációterjedés támogatása

- A **közösségi média** valódi segítséget jelenthet a kereskedelmi tévék reklámáradataival és a multinacionális kereskedők óriásplakátjaival és szórólapjaival szemben. A **civil szervezetekben**, együttműködésükben rejlik lehetőségek a magyar társadalom szétszabdaltságának oldásában is fontos szerepet játszanak. Nagyon fontosak azok a szervezetek, amelyek a különféle élethelyzetű csoportok között építenek ki kapcsolatot, teremtenek találkozási lehetőséget. Ezek a közösségi és közös, egymástól való tanulás fontos terepeivé válhatnak. Az öko-szociális munkások a közösségi média használatával, fórumok teremtésével, civil szervezetek alapításával illetve létező szervezetekbe széles társadalmi rétegekből verbuválódó tagság aktivizálásával segíthetik elő ezeket a változásokat.

Példák:

<http://nonprofit.hu/>

<http://mszeh.hu/>

Szociális munkások módosult szerepekben

Aszociális munkások szerepeit többféleképpen lehetséges meghatározni, nincs egy elterjedt, egységesen elfogadott repertoár. A szerepkészlet függ a célcsoporttól, adottságoktól, a szakember szakmai irányultságától, stb. Új megközelítések hatására a hagyományos és elterjedt szociális munkás szerepekben új dimenziók tárulnak fel. A következőkben sorra vesszük a legfontosabb, „hagyományos” szociális munkás szerepeket, és megvizsgáljuk, mennyiben jelent változást az ökológikus megközelítésekkel dolgozó szociális munkás szerep. Ehhez felhasználjuk *Derek Chechak* londoni szociális munkás-pszichológus kategorizálását.

Képessé tevő:

Hagyományos értelemben a szociális munkás e szerepében mind a segítségét igénybevevőt, mind a környezetében élő, tanítással, támogatással képessé teszi a problémájával való megbirkózásra. Az öko-szociális munkás az empowerment (lehetséges értelmezései szerint: képessé tétel, erővel való felruházás, állampolgári öntudatra ébredés) érdekében közösségi erőforrásokat aktivizál. Ez a beruházás főként középosztályi, magasabban iskolázott, jellemzően politikailag tudatosabb „zöldek” és a kirekesztett, társadalom perifériájára sodródott ügyfelek között létrejövő új kapcsolatok által, lehetővé teszi a gyakorlatban való tanulás lehetőségét. A sorstársak illetve a segítő-támogató önkéntesek körébe való bevonás során ügyfelét az egyéni esetkezeléstől eltérően saját sorsának intenzív kézbevitelére készíti a szociális munkás.

Közvetítő:

Hagyományosan a szolgáltatást igénybe vevő és környezete közötti közvetítés szerepe, amelynek során mind a szolgáltatást igénybe vevő ügyfél, mind a körülötte élők számára segítséget jelent a szociális munkás beavatkozása. Értelmezhető közösségi és makroszinten is. Az elfogulatlan közvetítő szerepében az öko-szociális munkás határozott értékviselési alapján olyan alrendszerek felé is elmozdulhat, amelyeket hagyományosan nem tekintünk a szociális munkás cselekvési mezőjének. Például, amikor munkalehetőségek teremtése érdekében nyit a piaci szereplőkkel való együttműködés felé, vagy a közüzemi hátralékokat felhalmozott családok érdekében a közmű-szolgáltatókkal való tárgyaláson túl, alternatív szolgáltatókkal és települési döntéshozókkal is tárgyal.

Menedzser:

Az ellátásokat szervezi, az igények felmérésétől, a segítő folyamat megtervezésétől egészen az értékelésig. Az ökológikus megközelítést alkalmazó szociális munkás ellátja ugyanezt a szerepet, ám egy sokkal szélesebb perspektívából tekint azokra a

lehetőségekre, mint a hagyományos szerepben dolgozó munkatársa. Míg például a hagyományos szociális munkás jövedelemhiány esetén pénzügyi ellátások megszerzésére törekszik, új szerepében a szakember feltárja a kölcsönösség lehetőségeit, adományokat szervez, javaslatokat tesz az önellátás (vidéken kiskert, városban közösségi kert, cserépben nevelhető paradicsom, stb.) minimális szintjeire, stb. Ez azt is jelenti, hogy sokkal több ismerettel kell rendelkeznie a helyi foglalkoztatási programokról, a zöld kezdeményezésekről, karitatív szervezetekről, mint elődjének. Az intenzívebb partnerségeknek a napi kommunikációban is meg kell nyílniuk.

Oktató(/Tanuló):

Ebben a szerepkörben a szociális munkás megtanítja ügyfelét azokra a tudásokra, amelyek nélkül boldogulása az adott körülmények között nehezen képzelhető el: ez az asszertív, önérdekérvényesítő, de nem erőszakos ügyintézésről a bankkártya kezeléséig sok mindent lefedhet. Az ökológikus megközelítéseket alkalmazó szociális munkás megismerteti ügyfelével a fenntarthatóság alapfogalmait, a fogyasztás-vezérelt társadalomban a megelégedettség elérésének lehetetlenségét, és a takarékos, tudatos fogyasztás értékeit és előnyeit. Fontosak az alapvető ismeretek (energiatakarékosság, helyi termékek fogyasztásának előnyei: olcsóbb, kevesebb szállítás miatt kevésbé környezetterhelő, miközben munkahelyeket is teremt, stb.), amelyek azonban mindkét irányból jöhetnek! Azaz: az egymástól tanulás különös jelentőségre tesz szert. Nem a szociális munkás az egyetlen, aki tudja a megoldásokat. Az, aki rendszeresen rákényszerül a beosztásra, takarékosra, illetve hagyományos ételeket készít, sok fontos, sokszor helyi speciális tudásokat (szabadon termő növényekből készülő élelmiszer készítése) oszthat meg a szakemberrel. Ez ügyfeleink önbecsülésének növekedése szempontjából is kiemelt fontossággal bír.

Elemző/értékelő:

A problémákkal küzdő emberek számára nehézséget okoz saját helyzetük áttekintése, objektív értékelése. Ebben nyújt segítséget a szociális munkás. Az öko-szociális munkás a hagyományos szerepen túl azt is elemzi és értékeli, hogy ügyfele életmódja, szokásai mennyiben felelnek meg az ökológikus életmódnak. Ez az eddigieken túlmutató szempontrendszer alkalmazását, ugyanakkor ezzel párhuzamban új lehetőségek, alternatívák felismerését is segíti. A különféle élethelyzetekben a hagyományos megoldásokon (segély, adomány, munkalehetőség, stb.) túlmutató közösségi és foglalkoztatási-jövedelemtermelési illetve kiadásokat csökkentő lépések is megjelenhetnek.

Alkusz:

A rendelkezésre álló szűkös erőforrásokhoz való hozzáférés segítése mind a hagyományos, mind az ökológikus megközelítésben alapvető szerep. Utóbbi esetében a szélesebb merítés és hagyományos értelemben nem szociálisnak tekintett

támogatások is idesorolhatóak. Például jövedelmi és lakhatási szegénységben élő család esetében fontos lehet, hogy megismertesse egy házilag ablakszigetelést népszerűsítő civil szervezet aktivistáit ügyfelével, ha annak például problémát okoz a lakás fűtése.

Forrásteremtő:

Fenti szerepet kiegészítő, illetve meghaladó szerep, amelynek alkalmazása során egyes emberek vagy csoportok számára forrásokat teremt a szociális munkás. Ez adott esetben azt is jelentheti, hogy például részt vesz olyan helyi gazdasági-foglalkoztatási programok megtervezésében, ahol az általa ismert ügyfelek tudásának, élethelyzetének (például kismamák vagy éppen idősebbek, vagy pályakezdők, stb.) megfelelő helyi foglalkoztatási lehetőségek elindításán dolgozik. A szociális munkás ezekben a szerepekben egyrészt ügyfelei számára teremt új lehetőségeket, erőforrásokat, másrészt a társterületeken induló programokban képviselni tudja ügyfelei speciális szempontjait.

Szószóló/ tárgyaló:

Ez utóbbit gyakran a **szószólói** szereppel írjuk le. Ennek lényege egyfajta érdekképviselői szerep, amelynek során a szociális munkás szót emel a szolgáltatást igénybe vevő ügyfelei érdekében. Ide kapcsolódik még a **tárgyaló** szerep, amikor más szakmák képviselőivel, döntéshozókkal a szociális munkás egyeztetni le az érintett célcsoport igényeit, elvárásait. Az ökológikus nézőpontok mentén dolgozó szociális munkás számára azonban kiemelten fontos a társadalmi részvétel, állampolgári aktivizálás. Ezért e szerepeket inkább csak a különösen sérülékeny társadalmi csoportok esetén (például kisgyerekek vagy értelmi sérültek) vállalja. Törekszik arra, hogy ügyfeleit erővel felruházva, képessé téve saját ügyeik képviselőjére, felkészítse arra, hogy önmaguk lépjenek fel saját ügyeikben. Ehhez természetesen saját tudását kínálja segítségként.

Tanácsadó:

Hagyományos szerep, amely önkéntes interakción alapul. A fogadó fél változást akar, és a szociális munkás tevékenységének eredményeként felkészültebbé válik adott probléma, élethelyzet megoldására. Fókuszba kerülnek az ökológikus életmódhoz kapcsolódó javaslatok, illetve a szociális munkás a tanácsadás során olyan szintű javaslatokat tesz, amelyek lehetőség szerint nem csak az aktuális problémát kezeli, hanem annak újbóli előállításának esélyét csökkenti. Például nem feltétlenül álláskeresésben, hanem önfenntartást segítő változtatásokban (veteményes, saját termény előállítás, városi körülmények között közvetlen kereskedelem lehetőségeihez való kapcsolódás, szívességkörök, stb.) nyújt segítséget.

Együttműködő:

A kirekesztett, problémával küzdő emberek számára fontos segítségforrás, hogy egy szakember együttműködő, egyenrangú partnerként kezel. A szociális munkás gyakran tanácsadó, közvetítő és képessé tévő szerepeiben egyaránt erőforrásként, illetve erőforrásokat közvetítő (forrásteremtő) szerepben jelenik meg ügyfele számára. A fenntarthatósági szempontú megközelítést alkalmazó segítő szakember a szegénységben élő emberek megküzdési stratégiáit nagyra tartja, a kényszerből megélt takarékos életmódot valódi értékként tételezi, és tanulja azokat. Ez a kölcsönösség az együttműködő és egyenrangú partnerek szerepeinek megélési lehetőségét nyújtja mindkét fél számára.

Kapuőr:

A kommunikáció támogatója a szociális munkás ebben a szerepben, amikor a szolgáltatásokról, lehetőségekről, jogosultságokról való információkhoz való hozzáférést és a kommunikációt teszi lehetővé, illetve segíti a problémák megoldásába való bekapcsolódást. Ez nincs másként az öko-szociális munkás esetében sem.

Adaptációt elősegítő szerep:

Ez egy igazán nehéz és kényes szerep: a takarékos és nélkülöző életmód értékeinek megőrzésére való készség erősítése egy olyan élethelyzetben, amikor a szociális munkás ügyfele élethelyzetének javulását jövedelmének növekedésétől, életkörülményeinek javításától várja, amelyek jellemzően a fogyasztás növekedésével jár(hat)nak együtt. Ez a szerep az eddigi hagyományos szerepeken alapul (részben az elemző/értékelő, részben a tanácsadó szerepeken), ám azokat meghaladóan az ökológikus szemléletmódnak megfelelő kontextusban közelít a szociális munkás ügyfeléhez és annak problémájához. Hangsúlyosan jelenik meg az érintett ember, család kapcsolatrendszerének, társadalmi tőkéjének feltárása, mindezek bővítése, illetve a társadalom által sugallt többségi, fogyasztáson alapuló értékrend túlhaladásában való segítségnyújtás. Ebben sokat segíthet, ha a szociális munkás képes az oktató/tanuló szerep alkalmazására, amiben ügyfelével az egyenrangúbb viszony felé közelíthetnek, illetve a tanuló/oktató szerep alkalmazása segít megnövelni az ügyfele önbecsülését, ami új nézőpontok befogadására teheti nyitottabbá.

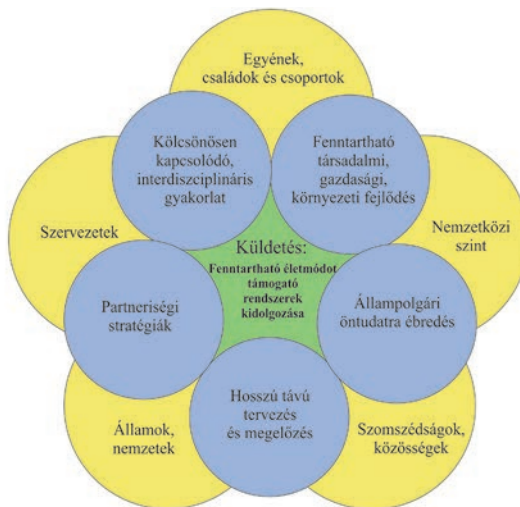
Ezek természetesen csak a legfontosabb szerepek, amelyek a társadalmi folyamatok és változások eredményeként állandó mozgásban vannak. Az ökológikus megközelítések alkalmazása jelentősen bővítheti a szociális munkások eszköztárát, méghozzá olyan megoldásokkal, amelyek hatásai túlmutatnak az egyes ügyfelek igényein és körülményein. Ez mindenképpen egy fontos és jelentős hozzáadott érték. E megoldások, bár talán utópisztikusnak tűnhetnek, terjedőben vannak Magyarországon, mint ahogy azt láthattuk az előzőekben felsorolt példákból is. Ismét hangsúlyozzuk: az öko-szociális munkás akkor tud eredményesen és a kitűzött értékrendnek megfelelően

működni, ha érdemben együtt dolgozik más ágazatok és szakterületek képviselőivel. Erre különösen nagy szüksége van a leszakadó, szakemberhiányos térségekben (Herpainé Márkus: 2007), de alapvetően a szociális munka valamennyi terepén.

A „fenntartható megközelítést alkalmazó szociális munkás” olyan programok terjesztését és ezek helyi önkormányzatok általi kezdeményezését kell, hogy megtegye, ami a problémák gyökerének megoldása felé mozdul el a tűzoltás helyett. Tisztában kell lennie azzal is, hogy a szegénységben élő emberek fogyasztási szokásai sok esetben szintén pazarlóak és/vagy környezet terhelőek lehetnek. Másrészt a napról napra élés drámája, hogy gyakran pazarlóbb életforma, mint azoké, akik ennél kedvezőbb élethelyzetben vannak, de nem látszik esély a változásra. Amikor szigeteletlen házban lakunk, olcsó kínai tornacipőt veszünk, de azt egy tanévben háromszor vagyunk kénytelenek megvásárolni, akkor nem fenntartó, de a napi megélhetési gondok között az egyetlen helyesnek látszó megoldást választjuk.

Ezért az alapvető tudások és ismeretek elterjesztése elengedhetetlen, amelyek a fentiekén túl szintén költségeket csökkenthetnek az alacsony jövedelmű családok esetén. A tradicionális gazdálkodási ismeretek kikoptak a vidéken élő lakosság köréből, az elmúlt két évtized migrációs folyamatainak eredményeként a szociális migráció, a könnyebb megélhetés reményében kistelepülésekre, tanyákra költözés erőteljesen megjelent. Ezeknél a családoknál gyakran a gazdálkodó-természetközeli életformákhoz szükséges tudások, készségek hiányoznak. Nem csak a kiskertben, hanem a családi költségvetés kialakításában is segítségre van szükségük. Egyszerű beleszólással és korlátozással nem lehet továbblépésre esélyt adni. Alternatívákat is kell mutatni, amire fent már írt példák csak az első lépések. Hogy merre tovább, ahhoz érdemes rátekinteni a lenti ábrára, amely megmutatja, hogy a szociális munka egy a jelenleginél fenntarthatóbb világban milyen modellben képzelhető el, *Nancy L. Mary* szerint (saját fordítás):

2. ábra: Szociális munka egy fenntartható világban

E modell is jelzi, hogy az együttműködések, holisztikus megközelítések, a társadalmi erőforrásokra alapozott megoldások, az ágazatokon átnyúló, interdiszciplináris és interprofesszionális megközelítések alapvető építőkövei az öko-szociális munkának. E megközelítések az alapelvek és értékválasztások szintjén mindig is megjelentek a szociális munka elméletében, irodalmában. A hazai gyakorlat ugyanakkor egy erősen szegregálódó, kirekesztődő saját „életvilágot” teremtett a szociális intézmények és szakemberek számára. Ebből kitörési lehetőség kevés ponton adódott, inkább a kényszer szülte, leginkább a vidéki térségekben (Herpainé Márkus: 2007), leszakadó településeken, aprófalvakban, tanyákon, illetve a komplex városrehabilitációs programokban. Vannak tehát példák, minták, előfutárok, amelyekre alapozva az öko-szociális munka hazai gyakorlata megteremthető.

Irodalom

- Chechak, D: *The Roles of a Social Worker*, School of Social Work, King's University College, 2008. Letölthető: <http://www.scribd.com/dchechak/documents> Letöltés időpontja: 2011. június 20.
- Dauncey, G: *Összeomlás után – A szívárványgazdaság kialakulása*, Göncöl Kiadó, Budapest, 2001.
- Germain, Carel B.: *A közösségi munka helye a szociális munka ökológiai megközelítésében* In: Megfigyelés és cselekvés (szerk.: Varsányi Erika), Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
- Herpainé Márkus Á.: *Az interprofesszionális munka jelentősége szakember- és szolgáltatóhiányos térségekben*, in: Somorjai Ildikó (szerk.): *Amivel még nem számolunk... Interprofesszionális együttműködés és szociális munka* Széchenyi István Főiskola – Kávé Kiadó, Budapest- Győr, 2001.
- Herpainé Márkus Á.: *A Zala KAR-ján – Leszakadás és megkapaszkodás az átalakulás másfél évtizede alatt* in: Kósáné Kovács Magda és Pető Andrea (szerk.): *Mérleg - Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok Magyarországon 2007-ben* Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.
- Herpainé Márkus A. – Gyuris T. – Ladányi E. – Jász K.: *A Magyar Természetvédők Szövetsége klímatorvény tervezetének szociális nézőpontú elemzése*, MTVSZ, Budapest, 2011. Letölthető: <http://www.klimatorveny.hu>
- Herrero, S.T. - Ürge-Vorsatz D.: *Energiaszegénység Magyarországon*, projektbeszámoló, 2009. Letölthető: <http://www.vedegylet.hu/doc/20100221esztanulmany.pdf> Letöltés időpontja: 2011. február 3.
- Kiss T. – Somogyvári M. (szerk.): *Megújuló energiával a szegénység ellen*, Pécs, Interregionális Megújuló Energia Klaszter, 2009.
- Lányi A.: *A fenntartható társadalom*, l' Harmattan, Budapest, 2007. Letölthető: <http://www.scribd.com/doc/34982769/Lanyi-Andras-A-fenntarthato-tarsadalom> Letöltés időpontja: 2010. szeptember 4.
- Mary, N. L.: *Social Work in a Sustainable World*. Lyceum Books, INC, Chicago, Illinois 2008.
- Mészáros Zs.- Péterfi F.: *Közbizalom jelentés 2010*. Letölthető: <http://www.kozossegfejzesztes.hu> Letöltés időpontja: 2011. július 1.
- TÁRKI: *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékrendszerében*, kutatási zárójelentés, 2009. Letölthető: http://www.tarki.hu/hu/research/gazdskult/osszefoglalo_kepviselek_091026.pdf Letöltés időpontja: 2011. július 1.
- Tripolszky S.- Herpainé Márkus Á.- Hajdu K.- Hermann J. Antal Z. L.: *Egy irányba nézünk, de vajon ugyanazt látjuk? Szociális és környezeti szempontok egy fenntartható társadalom felé, CEEWEB a biológiai sokféleségért*, Budapest, 2010. Letölthető: http://www.ceeweb.org/hun/Osszefogas/anyagok/final_egy_iranyba_nezunk.pdf Letöltés időpontja: 2011. május 5.

HERPAINÉ MÁRKUS ÁGNES - JÁSZ KRISZTINA

Fenntartható fejlődés és szociális munka – nemzetközi példák

Az alábbi tanulmányban – tekintettel a magyar nyelvű irodalmak alapvető hiányára – néhány olyan, a szociális munka tárgykörébe tartozó **nemzetközi projektet** szeretnénk bemutatni, amelyek az ökoszociális szociális munka – hazánkban még meglehetősen ismeretlen – világába kalauzolnak el bennünket. A bemutatásra kerülő kísérletek **jó gyakorlat**ként aposztrofálhatóak, és vélhetően számos tanulságot hordoznak a hazai szociális munkások számára is. Ahol lehet, mutatunk párhuzamos hazai példákat is, annak érdekében, hogy ezeknek a beavatkozásoknak, megközelítéseknek az itthoni megvalósíthatóságát illetve adaptációját elősegítsük.

A fenntartható, élhető világ ideája egy olyan világot vázol fel, ahol a gazdasági növekedés mindenek felettiségét felváltják azok az értékek, amelyek ma háttérbe szorulnak: **a környezet állapotának védelme, a természeti kincsek felértékelődése, a társadalmi kapcsolatok fontossága, az igazságosság és a kölcsönös bizalom.** Ehhez hasonló értékek kötik össze azokat a kezdeményezéseket is, amelyeket a fenntarthatóság és társadalmi fejlődés iránt egyaránt elkötelezett, fenntartható világot építő lépéseknek tekinthetünk. A világ számtalan pontján zajlanak ilyen programok. Tisztázzuk tehát, milyen elvek szerint válogatunk, melyek azok a kritériumok, amelyeknek meg kell felelniük a szociális és fenntarthatósági szempontok alapján egyaránt előremutónak tekintett kezdeményezéseknek.

Közel ötven éve már, a környezetvédő mozgalmak alakulásának kezdetén fogalmazódott meg a „*Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!*” egyszerűnek ható, a helyi kezdeményezések összehangolatlansága és széttartásának veszélye miatt azonban ma már sokak által vitatott – ám mégis alapvetően fontos jelmondata. Ez a megközelítés magában foglalja az összekapcsolódó, globális léptékűvé vált problémákkal szemben a **helyi cselekvések** szükségességét. Az első alapvetően fontos szempontnak tehát ezt választhatjuk.

Az ökológikus megközelítések között mára már komoly helyet kapott az a gondolat, hogy a társadalom saját aktivitása elengedhetetlen a változásokhoz. A második fontos kritériumnak tehát a közösségi jelleget, a **helyi társadalomba ágyazottságot** tekinthetjük.

Ehhez szorosan kapcsolódik a **társadalmi igazságosságot** fokozó hatás, és természetesen az az elengedhetetlenül fontos szempont, hogy az adott program, cselekvés, tevékenység ne növelje a **környezet terhelését**, sőt, lehetőség szerint **csökkentse** azt.

Fentiek alapján néhány régebben megvalósult illetve most is működő programot, szervezetet, példát nézünk meg európai és távolabbi országok gyakorlatából. A válogatás során tekintettel voltunk arra, hogy azok a problémák, amelyekre e programok, szervezetek válaszokat keresnek, Magyarországon is relevánsan megfogalmazódó feladatokhoz, teendőkhöz kapcsolhatóak legyenek, illetve idehaza is megvalósíthatónak tekinthetjük őket. A tanulmány első felében a releváns finn gyakorlatból mutatunk be egy olyan projektet, amely magán hordozza az ökoszociális szociális munka számos ismervét. A választásunkhoz a motivációt az adta, hogy ez az ország éllovasnak tekinthető nem csupán Európában, hanem a világban is, az ökoszociális megközelítések szociális munka gyakorlatba való integrációja terén.

A tanulmány másik fele olyan projektek, kezdeményezések ismertetését tartalmazza, amelyhez hasonló kísérletek – részben – Magyarországon is zajlanak. Nem titkolt szándékunk, hogy felhívjuk a figyelmet arra: van mire építeni a hazai gyakorlatban is, némi innovativitással és aktivizmussal fűszerezve.

Ökoszociális szociális munka Finnországban – egy akciókutatáson alapuló kísérlet

A tanulmány megírásához *Käti Närhi: The Eco-social Approach of Social Work and the Challenges to the Expertise of Social Work* (A szociális munka ökoszociális kísérlete – kihívások a szociális munkás szakember számára) című PhD dolgozatának egyes fejezetei jelentették a kiindulópontot.

A projekt háttere és indokoltsága

A tanulmányban bemutatott komplex projekt egy akciókutatás-orientált kísérlet volt. A vizsgálat egyrészt arra a kérdésre kereste a választ, hogy a közösségi munkán alapuló szociális munka hogyan konstruálja meg saját maga számára az öko-szociális szociális munkát. Megválaszolandó kérdésként merült fel a kutatás kapcsán, hogy milyen kihívásokat jelent az öko-szociális szociális munka a szociális munkások számára. Milyen új szakértelemre van szükség a változó társadalmakban?

Az akciókutatást átható alapvető szemlélet kiindulópontját az a feltételezés jelentette, hogy az emberek képesek a folyamatos tanulásra, a saját tapasztalatokon alapuló új típusú tudás megteremtésére és konceptualizálására.

A kutatás alapjául szolgáló projekt az „*Öko-szociális megközelítést az öko-szociális munkába!*” című, alapvetően prevenciós célokkal kitalált szociálpolitikai program egyik eleme volt, amelyet a Jyväskylä régióban található Társadalmi Kérdések Oktatási Központja hirdetett meg és dolgozott ki.

A projekt céljai

A projektben hangsúlyos volt az egyetemi életben dolgozók és a szociális munkások közötti aktívabb párbeszéd megteremtése, amelynek voltak hagyományai korábban is Finnországban. A másik fontos cél az volt, hogy mélyítse és ösztönözze a szociális munkások bevonódását az emberi jólét és a környezet közötti összefüggések vizsgálatában.

A fentiekben vázolt célkitűzések azzal a *Payne* (Närhi: 2004) által képviselt elméleti megközelítéssel vannak összhangban, miszerint a szociális munka elméletének és gyakorlatának fejlődése politikai kérdés, és a pozitív előrelépések a különböző érintett szereplők – kutatók, szociális munkások, szolgáltatást igénybevevők – közötti párbeszéd eredményeként következtek be. Az új típusú tudás létrejötte tehát ugyanazon folyamatok révén történik, mint amelyek keretében a problémákat orvosolni hivatott szociális munka tárgykörébe tartozó beavatkozások is születnek. Más megvilágításban: ez a kutatás azt mutatja meg, hogy a szociális munkások a saját mindennapjaikban hogyan alkotják meg az ember és a környezet közötti kapcsolatra vonatkozó elméleteiket, a helyi szereplőkkel együtt. Ebben az esetben nem egy felülről lefelé ható tudásátadás zajlik, tehát nem egy tudós mondja meg a szociális munkásoknak, hogy miről mit kell gondolniuk, hanem a gyakorlók szakemberek, a szolgáltatások igénybevevői, ügyfelei és a kutatók közötti **horizontális ismeretátadás** zajlik. *Karinen* szerint (Närhi:2004) ez nem más, mint a heterogén tudás létrehozása.

Ez azzal az – akár fennköltnek ható – gondolattal is összefügg, hogy a szociális munkások a nyelv és az interakciók révén érdemben hathatnak az őket körülvevő realitásra, tehát az őket körülvevő valóság nem csupán a kutatás tárgya, hanem valami, amit a szakemberek fokozatosan formálnak a projekt keretében megvalósított cselekvéseik révén. Az, ahogyan egy szociális munkás érzékeli és értékeli a környezete és a jólét alakulása közötti összefüggéseket, alapvetően kihat a munkájára is.

Önmagában az így létrejövő tudás csak akkor ér valamit, ha becsatornázódik a helyi politika formálásába is. Ez az új tudáskészlet a mindennapokban, a társadalmi cselekvéseket, beavatkozásokat hordozó projekteken ölthet testet.

A projekt további deklarált célja volt, hogy a felszínre hozza az egyes projektek társadalmi következményeit a **társadalmi hatásvizsgálatok** révén. A társadalmi hatásvizsgálat nem más, mint egy olyan módszertani eszköz, amely alkalmazásával beazonosítjuk egy jövőben tervezett cselekvés/beavatkozás egyénekre, szervezetekre, társadalmi makro-rendszerekre gyakorolt hatását (Närhi: 2004). Más megközelítésben: egy ilyen vizsgálat arról szól, hogy az egyenlőségi, társadalmi igazságossági kérdések hogyan jelennek meg, egyes társadalmi csoportok esetében a költségek, kockázatok, hasznok mentén.

A tágabb értelemben vett projekt cél tehát nem volt más, mint hogy egy szociális

munka szempontú társadalmi hatásvizsgálat jöjjön létre, az érintett szereplők együttműködésével.

A projekt érintettjei és célterületei, célcsoportjai

A projekt résztvevői a szociális munkát úgy értelmezték a projektben, mint **struktúrákra ható** tényezőt.

A későbbiekben bemutatandó beavatkozások területi projektek voltak, amelyeket a szociális munkások saját maguk hozták létre, és amelyekről úgy vélekedtek, hogy alkalmasak ökoszociális szociális munka gyakorlatok kidolgozására, illetve a társadalmi hatásvizsgálatokban játszott szerepük definiálására.

A projektben kialakult partnerség

A projekt széles körű partnerségen alapult, és nem csupán Finnországban zajlott. A konzorcium tagjai voltak:

- Jyväskylä régióban található egyetemek és városok,
- Magdeburg városa és
- a Magdeburgi Alkalmazott Tudományok Egyeteme Németországból, valamint
- Leicester városa Nagy-Britanniából.

A projektben számos terület, ágazat, szektor, szakterület szereplője vett részt. A projekt szektor-, ágazat- és szakmaköziségét biztosította ez a sokszereplős, eltérő nézőpontokat megjelenítő partnerség, ami megteremtette a feltételeit a **komplex megközelítés** alkalmazásának is. Az ilyen széles körű partnerség azonban csak szükséges, de nem elégséges feltétel. A valódi partnerséghez megfelelő és nyitott együttműködésekre, a gondolatok, elképzelések integrálására van szükség, amelyhez nélkülözhetetlen háttérrel a jól kidolgozott stratégia.

A projektben végzett tevékenységek és az alkalmazott módszerek

A projekt résztvevői az öko-szociális környezet definíciójához kötődő kritériumrendszert saját maguk alkották meg, szociális munkás hallgatókkal és várostervezőkkel együttműködve. A releváns szociális munka elméletek közül a projektet Alia-Lena Matthies azon gondolata hatotta át (Närhi: 2004), miszerint az ökológiai szociális munka egyrészt az ökológiai mozgalmak kritikájának alternatívája, másrészt pedig maga is ökológiai mozgalom.

A társadalmi hatásvizsgálatot komoly elméleti felkészülés előzte meg. Egyrészt

a helyi szociális munkások cikkeit írtak arról, hogy hogyan adaptálható az öko-szociális szociális munka a gyakorlatba, másrészt szakirodalmi feldolgozások is születtek az elméleti háttér erősítése érdekében.

A finnországi projekt témája egy olyan kísérlet volt, amely azon stratégiák bemutatására irányult, amelyeket bizonyos társadalmi csoportok **térbeli marginalizációjának csökkentésére**, illetve az öko-szociális fenntartható lakókörnyezet ideájának népszerűsítésére dolgoztak ki a szociális munkások. A projekt – közvetve - a lakókörnyezet és az emberi jólét közötti kapcsolat jelentőségére is fel kívánta hívni a figyelmet. A szociális munkások hipotézise az volt, hogy amennyiben az emberek elégedettek a lakókörnyezetükkel, akkor a jólétük is javul, amelynek révén mérséklődhet térbeli marginalizációjuk kockázata is.

A szociális munkások számára az egyik lényeges feladat **kerekasztal beszélgetések** szervezése volt az öko-szociálisan fenntartható és befogadó lakókörnyezetről, valamint a fenntartható várospolitikáról. Természetesen e beszélgetések eredményeként konkrét javaslatok is születtek a tekintetben, hogy hogyan lehetne a szociális munka befolyását növelni és ügyfél-központúbbá tenni, az ökoszociális lakókörnyezet kritériumának való megfeleléssel párhuzamosan. A projektben fontos szerepet játszott, főként a partnerség-generálásban, a JOSKUS nevű szervezet, ők feleltek a kutatói és a gyakorlati szféra közötti harmonikus együttműködések megteremtéséért is. (Akkoriban Finnországban még nem volt erős a várostervezők és a szociális munkások közötti kooperáció.)

A korábban már ismertetettekén túl, a másik hipotézis arra vonatkozott, hogy a szociális munkások speciális tudással rendelkeznek a folyamatos változások jóléti társadalmakra gyakorolt hatásának tekintetében. Például, - nekik köszönhetően - jól körvonalazhatók a társadalmi kirekesztődés következményei a helyi közösségekben. Az ilyen szituációkban nagyon fontos, hogy a szociális munkás meghallja az ügyfelek hangját és minél jobban megismerje a szolgáltatást igénybevevők nézőpontját. Az ilyen típusú projektek révén – természetesen – a szociális munkások **aktív politikaformálók** is válnak. A helyi döntéshozók befolyásolására irányuló törekvések összefüggtek az öko-szociális (társadalmi, kulturális) fenntarthatóság gondolatával is a projektben.

Finnországban a projekt szempontjából nem volt számottevő előzmény abban az időszakban: volt néhány tanulmány a fenntartható külvárosokról, az ökológiai városokkal kapcsolatos, nem kevés utópisztikus elemet hordozó ötletekről és a fenntartható lakónevekről.

Mindezek ellenére a részkutatási eredmények szerint, az öko-szociális fenntartható lakókörnyezettel kapcsolatban a szociális munkások már rendelkeztek a megfelelő szintű gyakorlati tudással, valamint a strukturális és az emancipációs szociális munka alkalmazása is kellő háttérrel biztosított az elképzelések megvalósításához.

A szociális munkások három kritériumot fogalmaztak a tekintetben, hogy mit tekintenek fenntartható lakókörnyezetnek:

1. *a lakókörnyezet **társadalmi és ökológiai sokszínűsége**, amely a népesség összetételében és a közösségi struktúrában is egyaránt meg kell, hogy mutakozzon*
2. *a mindennapi életben való boldogulás, a lakó közösségekbe való **be-
tagozódása**- a társadalmi hálózatok létrejötte, a szolgáltatások elérése, valamint a fizikai és társadalmi kockázatok csökkentése a lakókörnyezetben*
3. *a lakókörnyezet **minősége és állapota** - e tekintetben elvárásokat fogalmaztak meg a lakókörnyezet fizikai, pszicho-szociális és kulturális jellemzőivel kapcsolatban; erre vonatkozóan leszögezték, hogy nincs abszolút modell, értékfüggetlen, hogy ki mit tekint a felsorolt kategóriákba tartozónak.*

A projektben nagyon hangsúlyos elem lett a térbeli kirekesztődés elleni fellépés. Konszenzus volt a tekintetben a szakemberek között, hogy a globalizáció egyszerre erősítheti, illetve tompíthatja a térbeli marginalizáció jelentőségét egy adott helyi lakókörnyezetben. Abban az értelemben is differenciált lehet a helyzet, hogy milyen társadalmi csoport szempontjából vizsgáljuk a folyamat hatását. A térbeli kirekesztődés szempontjából Finnországban a legsérülékenyebb társadalmi csoportoknak a gyermekeket, az időseket, a fogyatékkal élőket, a szegénységben élőket és a tartós munkanélkülieket tekintették, hiszen esetükben nagyon gyakori a mobilitásukat akadályozó jövedelemhiány. A kutatás során olyan eseteket is találtak, akiknél a pénzhiány és a lokális informális hálózatok pozitívan hatottak a mobilitásra, amiből lesűrhető az a következtetés, hogy ugyanaz a hely valaki számára lehet előnyös, míg mások számára hátrányos.

A projekt során kirajzolódott, hogy a fenntartható és befogadó lakókörnyezet számos elemből tevődik össze, az egyik lényeges faktor a közösségi struktúra és a népesség sokszínűsége, amely egyfajta stabilitást adhat az ott élőknek, lehetővé téve az ellenőrzést és a másság iránti toleranciát. Egyéb hatótényező még:

- a várostervezés alapfilozófiája,
- a helyi lakhatási feltételek,
- a lakáspolitikai,
- a gazdasági körülmények,
- a helyi szociálpolitika.

A kérdés, hogy milyen konkrét projektek formájában történt az ideák gyakorlatba való átültetése? A régióban hét alprojekt került megvalósításra.

Alprojektek és eredmények

A megvalósított alprojektek a következők voltak:

- 1. a kerekasztalok céljának pedig a helyiek lakókörnyezetük ügyeibe való bevonódásának elősegítését tekintették;*
- 2. szülőtámogató program: csoportokhoz való csatlakozásra biztatták a helyi szülőket, annak érdekében, hogy legyen hol és kivel megbeszélniük a szülői léttel együtt járó kihívásokat; hálózatok jöttek létre a probléma-feldolgozás elősegítésére;*
- 3. felújítási projekt: a fizikai értelemben vett renoválási tevékenységbe a szociális munkások társadalmasítást elősegítő elemeket is beemeltek; arra biztatták a helyieket, hogy vegyék ki a részüket a tervek kidolgozásából is, illetve közvetítették a különböző szereplők között; a lokális környezettel kapcsolatos holisztikus kép kialakítása volt a cél, amelyekhez interjúkon keresztül próbáltak információkat összegyűjteni;*
- 4. „Új utak a fiatalok számára” – projekt: kiválasztottak a helyi fiatalok közül egy tartós munkanélküli csoportot, akikkel individuális módon kezdtek el foglalkozni, annak érdekében, hogy minél többen csatlakozzanak közülük a felzárkóztató programokhoz;*
- 5. közösségi ház felállítása a harmadik szektor, a helyi vállalkozók és a lakóközösség bevonásával; az ügyfelek részvételével a helyi projektet is támogató lapot indítottak, másrészt pedig a helyi közösség tagjait is bevonták a közösségi ház működtetésébe;*
- 6. ifjúsági projekt: a saját helyzetükkel kapcsolatos véleményük minél alaposabb megismerése érdekében interjúk készültek a helyi fiatalokkal, továbbá foglalkoztatási és oktatási terveket kellett készíteniük a jóléti juttatásukért cserébe, amelyek kidolgozáshoz a szociális munkások nyújtottak segítséget; találkozóhelyek létrehozásába is bevonták a helyieket;*
- 7. a város környezetvédelmi ügyeinek intézése céljából menedzsment-szervezet felállítása; ezzel a város kiegyensúlyozott belső fejlődését is biztosítani kívánták a projekt kidolgozó;*
- 8. a helyi bevásárlóközpont építésével kapcsolatos hatásvizsgálat, amely során interjúk készültek mind a helyiekkel, mind a hatóság képviselőivel.*

A szociális munkások a projektek megvalósítása során standardizált és egyéni ötleteken alapuló munkamódszert egyaránt alkalmaztak. A közösségi szociális munka szintén meghatározó szerepet játszott a projektek megvalósításában.

A projekt tanulságai

- minden szociális munka tárgyköréhez tartozó projektben nagyon fontos, hogy egyéni és közösségi szinten egyaránt folyamatos kommunikáció történjen a bevonandó ügyfelekkel;
- a kliensek lakókörülményeire, a lakókörnyezetre és a helyi társadalomra egyaránt hatni kell;
- a rendszeres kooperáció is elengedhetetlen a megvalósítás során;
- komplex megközelítésekre van szükség a holisztikus és fenntartható szociális munka eredményessége érdekében;
- a szociális munkásoknak, ha a szituáció megkívánja, mediátorként, „helyi politikacsinálóként” egyaránt fel kell lépniük;
- részvételen alapuló és emancipációs szociális munkára van szükség;
- a hatalmat meg kell osztani az ügyfelekkel;
- a tárgyalások, egyeztetések fontossága;
- alternatív tudás létrehozása az ügyfelek erősítésén, az empowermen ten keresztül.

Az, hogy a környezeti és ökológiai szempontok hogyan jelennek meg a szociális munkában, a kontextustól és a társadalmi sajátosságoktól egyaránt függ. Az adott állam szociális munka gyakorlatának elméleti háttere, a történeti szituáció és a nemzeti sajátosságok egyaránt hatnak rá. A finn projekt eredményeként a szociális munkások négy pontban rögzítették a jövőbeni tennivalókat:

- A környezeti és fenntarthatósági iránti figyelem felkeltése, fokozása, a közösségi szociális munkát végzők, a helyiek és ügyfelek között.
- Az esetmunkák folyamatos értékelése a közösségi szociális munkában, annak érdekében, hogy még fenntarthatóbb megoldások születhessenek az adott problémákra.
- A közösségi szociális munka rendszeres értékelése a minél hatékonyabb fenntartható megoldások megvalósítása érdekében.
- Annak elősegítése, hogy a szociális aspektus még hangsúlyosabban jelenjen meg a várospolitikában és az urbanisztikai gyakorlatban.

Összességében elmondható, hogy az öko-szociális szociális munka egy olyan gyakorlat, ahol a horizontális megközelítés és a partnerségen alapuló gyakorlat minél erőteljesebb érvényre juttatása a cél. A szociális munka irányzatok közül, — ahogy láthattuk is — a közösségi, a strukturális és az emancipációs szociális munkához áll a legközelebb. Amiben mégis különbözik ezektől, a fenntarthatósági

szempont és a képesség tevés fókuszba állítása, és az a fajta önreflexió, ami minden szereplőt át kell, hogy hasson egy-egy ilyen – fentiekben bemutatott – projekt megvalósítása során. Ehhez alapfeltétel az ember és a természet közötti összetett kapcsolat megértésére való törekvés is.

A továbbiakban is – az előbbiekhöz hasonló megközelítéseket alkalmazó – példákat látunk, sikeresnek tekinthető és a világban egyre inkább terjedő kezdeményezések alapján.

OXFAM

(Oxford Committee for Famine Relief, Oxfordi Bizottság az Éhség Enyhítésére)

Az *Oxfam* nemzetközi segélyszervezetként elkötelezett a szegénység és igazságtalanságok felszámolása, a valós változások iránt. Maga a szervezet 1942 óta, mára 98 országban működik, 15 szervezet nemzetközi konföderációjaként. Közösségekkel dolgoznak, és segítséget nyújtanak az embereknek a szegénység, az éhezés mérséklésében, valamint abban, hogy saját életükre hatással lehessenek, és kezdeményezőként léphessenek fel. Hisznek abban, hogy az emberi jogok kiterjedése képes az embereket a szegénységből is kiemelni.

A fenti célok és elvek megvalósítását igen sokféle kampány, szolgáltatás segíti. Ezek közül kiemeljük azokat, amelyek Magyarországon még kevésbé elterjedtek, illetve nem vált még kellően világossá jelentőségük a szegénység felszámolása és a fenntartható világ felé való közelítés kapcsán.

Az *Oxfam* a „fair trade” termékek terjesztését fontosnak tartja. A fair trade, azaz a **méltányos kereskedelem** gondolata azon alapul, hogy igen sok termény, termék úgy jön létre, hogy az előállításán dolgozó embereket, gyakran akár gyerekeket, végletesen kizsákmányoló módon, rettenetesen alulfizetik a kereskedő hálózatok. A termékek alacsony ára gyakran nem tükrözi a valódi árat, és egyrészt nem a termelők, hanem a kereskedők részesülnek a haszonból, másrészt, különösen a fejlettnek nevezett világ fogyasztói, nincsenek tisztában például az „olcsó” kávé, csokoládé, stb. környezeti és társadalmi károkozásának mértékével. Ezért egy olyan kereskedelmi hálózat, amely tisztességes árat fizet a termelőknek, fontos értékek közvetítője. Ezen a téren az *Oxfam* példaértékűen működik. (Vannak már Magyarországon is hasonló kezdeményezések, gondoljunk csak például a „*Fruit of care*” védjegyre és együttműködésekre. <http://www.fruitofcare.hu/fooldal/>)

E tevékenységén túl az *Oxfam* egyéb **adományokat** is gyűjt, a ruháktól a hétköznapi eszközökön át a használt mobiltelefonokig. Ennek a tevékenységnek többfajta haszna is van: egyrészt a hulladék csökken, hiszen a még használható

eszközök, tárgyak nem a szemétlerakókban, hanem azt még szívesen használó emberek polcain kötnek ki. Másrészt az adományozás értékét mutatja és demonstrálja az adománygyűjtés és osztás gyakorlata. Az adományok osztása ugyanis a társadalmi igazságossághoz kapcsolódóan az önkéntes társadalmi újraelosztás lehetőségét teremti meg. Ez tehát mind környezeti (hulladék mérséklése), mind társadalmi (igazságosság, segítségnyújtás) szempontból megfelel a válogatási szempontjainknak.

Az *Oxfam* kampányokat is kezdeményezett már a világ sok pontján, több, a környezeti igazságtalanság következményeitől szenvedő országban, az éhezéstől sújtott afrikai államokban, valamint a **demokratikus fejlődésben** gátolt, diktatórikus országokban. Ezek a helyi cselekvések, társadalmi együttműködések gyakorlatának elterjesztése szempontjából kiemelt jelentőségű tevékenységek.

Magyarországon vannak nagyobb karitatív és adományozó szervezetek (Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Magyar Vöröskereszt, Magyar Ökomenikus Segélyszervezet, stb.). Az a hatás, amit az *Oxfam* – az adományozás és a segítségnyújtás magas presztízse és a programok sokszínűsége miatt - magáénak tudhat – a hazai szervezeteknél még kevésbé jelenik meg. Az *Oxfam* tevékenységei a társadalmi szolidaritáson túl jelentős hatást fejtenek ki a fenntarthatóságról való közgondolkodás, valamint az egyéni, közösségi cselekvések terén, egyaránt.

SHARE projekt

A közel három éves *SHARE (Social Housing Action to Reduce Energy Consumption – Szociális lakhatást érintő akciók az energiafogyasztás csökkentésére)* projekt 2006 januárjában indult, nyolc európai tagállamban. Az Egyesült Királyság, Írország, Svédország, Bulgária, Németország, Szlovénia, Franciaország és Észtországból tevékenykedő partnerszervezetek alapvetően megújuló energiával foglalkozó ügynökségek és civil szervezetek. A projekt során több egyeztetést, konferenciát, tapasztalatcserét szerveztek, és összegezték azokat a tevékenységeiket, amelyek az egyes országokra jellemző viszonyok között a lakossági, különösen a szociális bérlakásokban élő emberek energiafogyasztásának csökkentését, illetve az energiaszegénységhez kapcsolódó problémák kezelését segítették elő.

Az **energiaszegénység** jelensége kapcsán különféle megközelítéseket és beavatkozásokat alkalmaztak. Az angol szociális bérlakásokban élők körében például **tanácsadást**, konkrét segítségnyújtást szerveztek annak érdekében, hogy megfelelően tudják beállítani és használni a különféle fűtő (fűtést biztosító, vízfórraló, stb.) eszközeiket.

Németországban, Remscheidben a projekt során egy **alulról jövő**

kezdeményezést indítottak el és támogattak, amelynek során a részben orosz és török bevándorlók által lakott szociális bérlakásokban élők igényeit tárták fel. A fő kérdések, amiket körbejártak, a lakások **fűtése**, a **vizesedés**, az energiatakarékosság lehetőségei a fűtésben, **világításban** és **hűtésben**, stb. Ez a közösségi kezdeményezés további lépésekhez vezethet, ahol a bérlők a fejlesztések szükséges lépéseit a bérlakások tulajdonosaival, és az önkormányzatokkal közösen tehetik majd meg.

Franciaországban a „LEF” (*Local Energy Fund, azaz Helyi Energia Alap*) segítségével a segélyezésre szoruló, **energiaszámláit nehezen fizető emberek számára** nyújtottak **segítséget**. Ebben az esetben a háztartás energiafogyasztását és jövedelmét is vizsgálták, és szociális munkás segítségével tárták fel a lehetőségeket, és nyújtottak segítséget személyes támogatással és anyagiak formájában. Ehhez kapcsolódón képzéseket szerveztek a projektbe bevont szociális munkások számára, annak érdekében, – hogy tekintettel arra a tényre, hogy elsőként találkoznak sok nehéz helyzetű családdal –, jól fel tudják mérni, milyen a családok, háztartások energiához való viszonya, milyen fogyasztási szokásokkal bírnak, és hogy a későbbiekben pontosan célozva, megfelelő tanácsokkal segíthessék a változást. Ezek a megoldások azért is szerencsések, mert a szociális munkások általában gyakorlottak a változások menedzselésében, és felkészültek a tanácsadási tevékenységek nyújtására is. Számukra azon speciális tudások pótlása szükséges, amelyek a fenntarthatóbb megoldások elérését segítik. Itt érdemes megjegyeznünk: a fenntartható technikák piaca is széles, és gazdasági alapon működik. Ezért kiemelten fontos, hogy a nehéz helyzetben élő, energiaszegénységgel vagy más problémával küzdő családok számára olyan javaslatokat fogalmazzanak meg a (zöld vagy szociális) tanácsadók, amelyek egy adott élethelyzetben reálisan kivitelezhetőek, nem túlságosan drágák, tehát valódi könnyebbséget jelentenek szociális, anyagi szempontból is, valamint nem csak és kizárólag a környezeti terhelés szempontjából jelent alkalmazásuk változást, javulást.

Észtország rurális vidékein, különösen az alacsony jövedelmű nyugdíjasok számára komoly terheket jelent az olajfűtés, annak megemelkedett és egyre növekvő költségei miatt. Ezért ott egy olyan programot indítottak, aminek segítségével a **helyi gazdaságot is erősítő**, viszonylag tisztának tekinthető **megújuló energia használatára**, a helyben növekvő erdők **fáival való tüzelésre** álltak át. Ez mind a környezeti terhelés (kibocsátás) csökkentése, mind a helyi gazdaságba visszafordított pénzek, mind a lakosság életminősége (a lakások jobb fűthetősége, kellemesebb hőmérséklet elérhetősége) szempontjából kedvező megoldásnak tekinthető. Gondoltak arra is, hogy a nagy méretű (átlag 3 méteres) farönkök felaprításával nem mindenki birkózik meg, ezért ez egyfajta közösségi megoldást kívánt a lakók részéről.

Észtországban azonban, ahol az átlaghőmérséklet meglehetősen alacsony, és az év nagyobb részében fűteni szükséges a lakásokat, a városi környezetben élők számára

is komoly gondot jelent a lakások, házak energetikai állapota. A fűtési rendszerek átalakítása, a fafűtés városi környezetben nehezebben kivitelezhető, az **épületek szigetelése** azonban alapvető fontossággal bír. Ezért erre is figyelmet fordítottak.

A házak szigetelése Magyarországon is gyakori beavatkozás, mind a családi házak, mind a széles körben terjedő panelrekonstrukciós programok során. Alapvetően fontos az ilyen fejlesztések megvalósításakor, hogy a felkerülő szigetelő anyagok a megfelelő szélességet elérjék. A teljes házak szigetelésekor nem jelent dupla költséget az akár kétszeres vastagságú szigetelő anyag felhelyezése sem, de a hatások tekintetében igencsak jelentőséggel bír a szigetelőréteg szélessége. Ezért mindenképpen indokolt a megfelelő technológia kiválasztása, aminek az esetenként kissé magasabb költsége is gyorsan megtérül, a ténylegesen érezhető energiakiadások csökkenése segítségével.

Nyilvánvalóan ez a felismerés motiválta Írorszáiban, Tippareryben a rossz állapotú, bár a 80-as években épült **lakások energetikai állapotának** felmérését. Ez esetben is javaslatokat fogalmaztak meg a szakemberek a benne lakók számára, hogyan csökkenthetik - akár a felével - energiakiadásukat. A javasolt beavatkozások között szerepelt a **termosztátok** használata, a megújuló energia alkalmazása, az ablakok felújítása, dupla vagy többszörös üvegezésűre cserélése illetve **szigetelés** alkalmazása.

Svédországban a lakástársaságok munkatársai és bérlői számára szerveztek képzéseket, amelyek az energiahasználat, a takarékoság és a **klimaváltozás** kérdéseit járták körbe. Ez a szemléletformáló program még egy olyan környezettudatos országban is fontos, mint Svédország.

Írorszáiban, Corkban olyan speciális fejlesztéseket hajtottak végre, aminek eredményeként gyakorlatilag **passzív házként működő szociális bérlakásokat** alakítottak ki. A passzív házak szigetelésüknek, tájolásuknak (déli ablakok) és ehhez méretezett fűtési rendszerükkel gyakorlatilag úgy működnek, hogy szinte egyáltalán nincsen szükség sem téli fűtésre, sem nyári hűtésre. Ezek a megoldások szinte tökéletesnek mondhatóak mind környezeti, mind társadalmi szempontból. Környezeti terhelésük minimális, különösen, ha megfelelő alapanyagokat használnak fel az építés során, és a kibocsátás, a minimális hűtési, fűtési, sőt: a hagyományos házakhoz képest kisebb világítási költségeiknek köszönhetően, elenyésző. Szociális szempontból pedig világos: alacsony jövedelmű családok esetén a lakhatás költségei radikálisan csökkenthetőek egy ilyen szociális bérlakásban. Ezzel egyrészt mérsékelhetőek a családok anyagi problémái, másrészt – oktatási, vagy az egészséges életmód érdekében végzett tevékenységek, stb... – költségeire szabadulnak fel az eddig energiakiadásokra fordított jövedelmek. Másrészt megelőzhetőek a közművekhez, energiaszolgáltatók felé felhalmozódó tartozások, amelyek többnyire komoly költségekkel konszolidálhatóak és feszültségeket teremtenek az egyébként is problémákkal küzdő családok életében és környezetében.

Szlovénia egyik ötvezres városkájában, Celjeben, egy projektben a szociális bérlakások **vizesedését** és **penészesedését** megállító beavatkozásokat hajtottak végre. Ehhez a lakások – jellemzően többlakásos szociális bérlakások – energetikai állapotát felmérték, hiszen a szigetelések és a szellőztetési szokások megváltoztatása jelentős életminőség változást hozhat. Ki kell emelnünk azt a fontos szempontot, hogy korántsem csupán környezeti okokból, hanem talán még sokkal inkább a lakásokban élők egészségi állapotának javulása, illetve az egészségtelen lakásokban könnyen kialakuló betegségek (allergia, asztma, bőrbetegségek, stb.) megelőzése érdekében is jelentősek az ilyen beavatkozások. Fontos hozadék tehát a hosszú távú kedvezőtlen hatások megelőzése is egy ilyen projekt indításának mérlegelése és várható eredményeinek megtervezése során.

Itthoni gyűjtemények nemzetközi és hazai példákból

Magyarországon hasonló projekteket, főként zöld szervezetek kezdeményeztek és bonyolítottak. Mondhatni robbanásszerűen terjednek azonban azok a kezdeményezések, amelyeket nem kifejezetten a zöldek, hanem más, alapvetően szociális, közösségi ügyekben aktív civilek kezdeményezésére indultak.

A releváns zöld szervezetek között a nagyobb ernyőszervezetek (mint például a Magyar Természetvédők Szövetsége) vagy adományozással és képzésekkel is foglalkozó Ökotárs Alapítvány, illetve konkrét projekteket, szolgáltatásokat, képzéseket is nyújtó szervezetek teszik elérhetővé módszerek, jó gyakorlatok leírását. Kiindulópontként a következő honlapokon érdemes tájékozódni:

- <http://www.okotars.hu/>
- <http://www.mtvsh.hu/>
- <http://www.foek.hu/>
- <http://fenntarthato.hu/epites/>

Az elmúlt években terjedő követendő példák azonban még kevésbé ismertek szakmai körökben, különösen a szociális munkások köreiből. Többek között ennek a hiányosságnak az oldására, valamint öntevékeny helyi közösségek támogatása, kapcsolataik és módszereik körének bővítése érdekében kezdte meg munkáját például a *Magyar Szegénységellenes Hálózat Fenntarthatósági Munkacsoportja* 2009-ben, Herpainé Márkus Ágnes vezetésével. A munkacsoport deklarált célja a szociális problémákra fenntartható válaszokat adó magyar kezdeményezések összegzése, megvitatása az érintettekkel és szakemberekkel közösen, illetve elterjedésük támogatása a módszerek leírásával illetve azokat alkalmazó aktivisták, szervezetek elérhetőségének megadásával. A munkacsoport napirendjére csak olyan módszerek, gyakorlatok kerülhetnek, amelyek megfelelnek a következő szempontoknak:

- valós, Magyarországon releváns szociális problémákra adekvát, fenntarthatósági szempontoknak megfelelő válaszokat adnak;
- ténylegesen létezik a hazai példa, azaz nem elegendő ha valamilyen másutt már bevált „jó gyakorlatot” lefordít illetve elterjeszteni tervez valaki;
- van élő hazai projekt, amelynek megvalósítóival az érdeklődők személyesen is kapcsolatba léphetnek.

E szempontok mentén gyűlnek a példák, az ezekről szóló munkacsoport találkozók emlékeztetői, a projektek, szolgáltatások, programok megvalósítói által készített prezentációk, filmek, linkek, és egyéb vitaanyagok elérhetőek mind a Magyar Szegénységellenes Hálózat honlapján (www.msze.hu), mind a kezdeményező civil szervezet honlapján (www.szocialisfejlesztes.hu Dokumentumtára, Fenntartható társadalom és... pont alatt).

A jelen tanulmányban felsorolt nemzetközi példákhoz kapcsolható hazai gyakorlatként érdemes megemlíteni az *Energiaklub* tevékenységét. A szervezet bemutató filmeket is készített (<http://www.civiljutub.hu/play.php?vid=162>) a házilagos ablakszigetelés támogatására és elterjesztésére. Vannak azonban komplexebb lakás- és lakókörnyezet rehabilitációs példák is. Uniós pénzek segítségével egész városnegyedek felújítása vagy civil kezdeményezésre gettósodó bérlakások rendbehozatala is történt már Magyarországon. Előbbire egyik legismertebbként a Magdolna-negyed (Budapest, Józsefváros) rekonstrukciója, míg utóbbira a szociális építőtáborosok Nagykanizsa környéki munkái kínálóznak.

A Magdolna-negyed szociális városrehabilitációs programjának keretében a lakóházakat a benne lakók aktív részvételével újítták fel, közösségi tereket, kültéren (Mátyás tér) és beltéren egyaránt (például Kesztyűgyár Közösségi Ház).

Lásd még:

http://www.varosrehabilitacio.net/media/files/Varosrehabilitacio/varosfelujitas_cikkek/13.pdf

<http://www.magdolnanegyed.info.hu/>

A szociális építőtáborosok fiatal egyetemisták, akik önkéntesként, maguk mellé további segítőkész embereket toborozva, újítták fel önkormányzati bérlakásokat, az ott élők munkáját is megszervezve. A lakók és az őket segítő önkéntesek ezekkel a munkákkal ledolgozhatták lakbérhátralékukat, ezáltal problémáik csökkentek. Másrészt a lakások karbantartása megtörtént, ami az önkormányzatok feladatainak megoldásához is hozzájárult. Harmadrészt a lakások energetikai állapota javult, például az ablakcseréknek köszönhetően, ami mind környezeti, mind az ott élők életminősége szempontjából fontos fejlődésnek tekinthető.

Lásd még:

<http://szocialisepitotabor.wordpress.com/>

<http://hu-hu.facebook.com/pages/Szoci%C3%A1lis-%C3%89p%C3%ADt%C5%91t%C3%A1bor/164388700260871>

Láthatóan vannak mind külföldi, mind hazai gyakorlatok ezeken a területeken. Annak ellenére, hogy a lakhatás kapcsán igen sok szempont, környezeti terhelést és társadalmi problémákat együttesen kezelő és részben megoldó válasz születik, ez a kérdéskör korántsem fedi le valamennyi lehetséges beavatkozási területet. Mint az Oxfam tevékenységeinek ismertetésekor írtuk, a felelős magatartás vagy a méltányos kereskedelem terjedését segítő közösségi kezdeményezések megfelelnek a fenntarthatóságot elősegítő programok elvárásainak is. Jelen tanulmánykereteit messze túlfeszítené, ezért itt nem részletezzük, hogyan függnek össze nézetünk szerint a jelenlegi gazdasági és hitelválság okai a környezeti és egyéb társadalmi, ezen belül különösen a foglalkoztatási problémákkal. Csupán annyit szögezünk le: az okok, hajtóerők azonosak, ezért a megoldásokat is a környezeti és társadalmi értékekre és szempontokra kiemelt figyelmet fordító kezdeményezések körében kell keresnünk.

Ebbe a körbe sorolhatjuk azokat a **foglalkoztatási programokat**, amelyek a szociális gazdaság alapját adják, és amelyek a jelenlegi gazdasági működésmód környezeti és társadalmi károsítását mérséklik, illetve ezen problémákra kísérelnek meg válaszokat adni.

E foglalkoztatási programok jellemzője, hogy olyan, a társadalom sérülékeny csoportjai számára is lehetőségeket teremtenek a munka világába való bekapcsolódásra, amelyek egyébként onnan jelentősen kiszorulnak. Ide tartoznak a fogyatékossgal élők, a kisgyerekes anyák, illetve a gondozásra, ápolásra szoruló családtagot ellátó (jellemzően) nők, az idősebb (általában a 45 év feletti) aktív korú emberek, de Magyarországon az alacsony iskolai végzettséggel vagy a piacon nem hasznosítható szaktudással rendelkezők, valamint a romák, sőt, – a sajátos hazai viszonyok miatt – a kistelepüléseken vagy tanyákon élők is. Témánk szempontjából elsősorban azokat a szociális gazdaságban megjelenő foglalkoztatási lehetőségeket tartjuk kiemelten fontosnak, amelyek nem csupán e fontos társadalmi célt segítik elő, hanem környezeti terhelést mérséklő, illetve egyéb szempontból a fenntarthatóságot elősegítő kezdeményezéseket valósítanak meg.

Ebben a körben fontos szerepet kapnak a hulladék mérséklését, illetve újra feldolgozását vagy felhasználását biztosító megoldások. Ez egy óriási piaci terület, ahol még gazdasági szempontból is kiaknázatlan lehetőségek rejtőznek, nem beszélve társadalmi és környezeti előnyeikről.

Nézzünk egy ilyen példát!

RREUSE

RREUSE egy európai ernyőszervezet, amelynek osztrák, belga, francia, brit, német, ír, holland, spanyol és görög szervezetek, társadalmi vállalkozások a tagjai. Fő tevékenységeiket az újrahasznosítás, javítás és újrafeldolgozás terén fejtik ki. A tagok nemzeti vagy regionális szinten a szociális gazdasághoz kötődő hálózataikban a környezeti és társadalmi célok együttes megvalósításán dolgoznak. A számok meghökkenítőek: a 10 országban, 19 hálózatban 42 ezer főállásúnak megfelelő munkavállaló és 12 ezer önkéntes dolgozik.

A fenntartható fejlődés modelljének megfelelően három fő szempont mentén szervezik munkáikat:

- környezetvédelem: a hulladék termelődés megelőzése és fenntartható kezelése,
- társadalmi méltányosság: társadalmi befogadást szolgáló tevékenységek és megfizethető javak elérhetőségének biztosítása,
- gazdasági életképesség: munkalehetőségek megteremtése és képzési lehetőségek biztosítása,

A fentiek értelmében a hálózat tagjainak fő tevékenységei:

- textilek és ruhaneműk gyűjtése, válogatása és újraelosztása,
- elektromos és elektrotechnikai hulladékok, bútorok és nagyméretű hulladékok gyűjtése, javítása, újrahasznosítása,
- lakossági és közösségi komposztálás,
- jótékonysági és használt holmikat árusító boltok rendszere,
- papír, kartonpapír, fa, műanyag, festék, fém, könyv és játékgyűjtés és újrafeldolgozás,
- mindezek mellett szemléletformáló, környezeti és társadalmi tudatosságot erősítő kampányok, nemzetközi projektek bonyolítása, valamint a legjobb gyakorlatok, megoldások cseréjének elősegítése, terjesztése, továbbá üzleti támogatás, tanácsadás egészíti ki tevékenységeik körét.

A példák sora szerencsére egyre bővül. Az interneten számtalan jó gyakorlat leírása elérhető. Könyv formájában megjelent egy fontos gyűjtemény *G. Fekete Éva* munkájának köszönhetően, amely főként a kistérségek számára használható hazai és nemzetközi innovációkat összegzi. Ezek közül – megközelítései, alkalmazott módszerei okán – külön figyelmet érdemel az Amerikai Egyesült Államok közösségi földalapját, egy svéd közösségi óvodát vagy a kanadai hitelköröket (G. Fekete: 2001) bemutató esetleírás.

Habár ma még magyarul esetismertető és példatár ebben a témában nem érhető el, a szegénység és a környezetterhelés problémái egyre többeket foglalkoztatnak, és a közös megoldások keresése egyre általánosabbá válik. A hulladék újrahasználat, feldolgozás, hasznosítás tárgyában, mivel a kapcsolódó területeken dolgoznak szociális szövetkezetek is, ezzel kapcsolatban további információk például a Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége honlapján (www.szoszov.hu) is találhatóak.

A külföldi példák hazai adaptációi és továbbfejlesztett megoldásai, a hazai viszonyokhoz illeszkedő alkalmazásai egyre szélesebb körben, így a szociális munka területén is megjelennek. Ez a rövid példasor és a további tájékozódást segítő linkek gyűjteménye ezek elterjedéséhez kívánt hozzájárulni.

Irodalom

G. Fekete Éva (2001): „Együtt! – De hogyan?” Innovációk a kistérségi fejlesztésekben. Miskolc-Pécs, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, 2001.

Närhi, K (2004): *The Eco-Social Approach in Social Work and the Challenges to the Expertise of Social Work*. University of Jyväskylä, Jyväskylä
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13326/9513918343.pdf?sequence=1>

Letöltés időpontja: 2011. március 25.

<http://www.oxfam.org> Letöltés időpontja: 2011. július 24.

<http://www.rreuse.org/t3/> Letöltés időpontja: 2011. július 24.

<http://www.socialhousingaction.com/> Letöltés időpontja: 2011. július 21.